

ВОЛОДИМИР МЕРЕЦАК

ДІВЧИНА З АМЕРИКИ

**WALTER MERESZCZAK
BOX 900 SPORTSMEN RD.
NAPANOCH, N.Y. 12458**

Високопреподобний і Всечесний Отче!

Вельмишановний Пане Добродію!

Вельмишановна Пані Добродійко!

Любителі книжки та дорогі Читачі!

Без попереднього повідомлення осмілюся надіслати Вам нещодавно видану мою книжку п.н. "ДІВЧИНА З АМЕРИКИ"! !». Прошу гостинно прийняти її в своїм домі.

Коли прочитаєте книжку, і вона буде вартісною для Вас, затримайте її для себе, а мені прошу ласкаво прислати Вашу пожерту чи собівартість в сумі \$10.00. Як і кожний автор у діяспорі, я невимовно потребую Вашої уваги і підтримки, але якщо Ви неспроможні вислати цю підтримку — то, прошу, не відсылайте книжки, бо я не маю спроможності покривати коштів звороту пакунків. Залишіть цю книжку для Ваших нащадків.

Буду сердечно вдячний Вам, якщо Ви таки пришлете Вашу ласкаву винагороду!

Наперед щиро дякую за Вашу ласкавість і залишаюсь з християнським привітом та глибокою пошаною до Вас і до Ваших Рідних!

Із ширим привітом!

Ваш Володимир Мерещак

ДІВЧИНА З АМЕРИКИ

*Присвячую вічній пам'яті
дорогого братанича Богдана*

Автор

WOLOODYMYR MERESZCZAK

**THE GIRL FROM
AMERICA**

A ROMANTIC NOVEL

**NAPANOCH, NEW YORK
1987**

Володимир Мерещак

ПЕРЕДМОВА

"Дівчина з Америки" — це вже третій з черги твір авторства Володимира Мерещака. В 1979 р. з'явилася його збірка віршів п.н. "Жевріюча ватра", а в 1982 р. вийшла у світ книжка спогадів про життя української молоді на невільничих роботах у гітлерівській Німеччині п.н. "Така вона була".

Книжку, що перед нами, автор не без причини назвав правдивою романтичною повістю. Вона являє собою дійсний образ українського села на Поділлі перед Другою світовою війною, аж до часу другої окупації Галичини Червоною армією. В основному це повість про життя сільської молоді, бо ж автор відтворює з пам'яти події і людей, яких знав, з якими дружив та з якими був навіть споріднений. Саме й тому присвячує її своєму братаничеві Богданові Чечоті — героєві повісті.

На тлі життя села, якому автор віддає чимало уваги, проходить, як на екрані, історія щирої любові молодого парубка Богдана з дівчиною Нусею, яка приїхала з батьками до подільського села з далекої Америки. На жаль, їхня велика і щира любов, що лягла в основу твору, кінчається трагічно, так як трагічною була доля нашого народу в часі світової воєнної хуртовини та нового поневолення Галичини російським окупантам.

Автор змальовує перед нами гурт свідомої української молоді, її життя та спосіб думання і реакцію на світові події. З цього гурту швидко виходять юні оборонці рідної землі, які жертують своїм молодим життям для святої справи — оборони і визволення рідного краю.

Повість "Дівчина з Америки" переконує читача своїм прости м і невибагливим стилем. Читач напевно знайде в ній приємність та познайомиться з життям українського села з першоджерела, створеного автором — свідком минулих подій.

Своєю книжкою Володимир Мерещак частинно заповнює мемуарну прогалину описаного періоду та стає свідком правди про наш народ, правди, що її намагається спотворити російсько-більшовицький окупант України.

Повість "Дівчина з Америки" радимо читачам кожного віку, а українській молоді зокрема.

Микола Дупляк

Приходила весна, яка, звичайно, несла у своїх початках змінливу погоду. Місяць березень цього самого дня дарував людям тепле соняшне проміння, або розчаровував сильним морозним вітром. Під впливом теплого проміння танув сніг, а на височинах уже видніли покриті зеленню зимових посівів пагорбки. Вони замерзали у холодні нічі, а мороз нищив зелень пшеници та жита.

Така змінлива погода призводила до великих втрат у сільському господарстві. Сьогодні якраз така нестійка пора. Раз блисне сонце із-за хмар, то знову так повіє вітер із холодним дощем, що все мерзне і вкривається ожеледдю та інеєм. У таку погоду важко виходити кудинебудь з хати, хоч нині неділя.

Звичайно, у свята та неділі люди найбільше зустрічаються, відвідують одні одних, а молодь, після Служби Божої у церкві, так і домовляється на всякі зустрічі та вечірки. Сьогодні у церкві не було багато людей, бо негода задержувала їх дома. Були в церкві лише ті, кого не злякала непривітна погода.

Богдан належав до тих, які не дивлячись на непригожий стан погоди, таки у кожне свято приходили до церкви на Службу Божу. Він, як перший соліст у церковному хорі, кожної неділі читав Апостола і співав Вірую та Отче наш. Не лише ціле село знало та говорило про нього, але й в сусідніх селах люди подивляли його природні здібності як до співу, так і до всіх життєвих потреб. Була у Богдана надзвичайна пам'ять і великий хист до всього, охота до науки, до читання різної літератури тощо. Одно лихо, що стримувало його від наукової кар'єри це те, що виростав сиротою без батька. Він самотужки, з допомогою сільського вчителя Борака, закінчив приватно четверту

класу гімназіяльну. На це дозволив закон. На дальнє навчання треба вже було ходити до школи, але можливості такої у Богдана не було. Він однак зізнав, що його рідний батько, Дмитро Чечота, служив добровольцем у рядах Українських Січових Стрільців, а потім здобував волю Україні в Українській Галицькій Армії, яка після важких боїв з поляками, мусіла відступати за ріку Збруч, а опісля спільно з армією Директорії пішла у переможний бій під гаслом "через Київ на Львів" за звільнення золотоверхого Києва. У цьому поході, як оповідали живі свідки, які повернулися з війни в село, його батько був важко поранений в груди. З поля бою його забрали ще живим, але фронтова лінія пішла вперед і ніхто не зізнав що з ним сталося. Щойно опісля його військові друзі довідалися, що Дмитро помер. Не дізналися однак, де похоронено друга та де його могила.

Мати тяжко пережила сумну вістку про трагічну смерть коханого чоловіка. Осталася молоденькою вдовою з маленьким сином Богданом. Зразу вони жили в одній хаті разом із молодшим братом чоловіка, а коли син підріс, вона вдруге вийшла заміж, а Богдан лишився жити з рідним дядьком. Як спадок, — остався по батькові гарний маєток. Суд призначав Богданові чотирнадцять моргів поля.

Поки Богдан був ще маленький, усім господарством завідував його дядько. Почавши від шістнадцятого року життя, він вимагав від Богдана почомі в господарстві, а з усіх господарських прибутків розраховувався з братовим сином. Спочатку Богдан думав, що йому вдасться господарювати разом з дядьком, а відтак здобути вищу освіту. Та не так воно сталося, як йому мріялося. Невдача почалася з того, що дядько почав важко хворіти. Це довело до того, що весь тягар господарських робіт автоматично перейшов у Богданові руки. Так Богдан став повним та, до речі, взірцевим і дбайливим господарем.

Маючи незаперечний природний дар і бажання до науки, він, де лише міг, ставався всесторонньо пізнавати різні галузі знання. То ж коли відбувалися курси Сільського Господаря, —

Богдан був одним із перших, що закінчили їх з великим успіхом. Сільсько-господарські курси стали Богданові у великій пригоді при веденні господарства.

В обставинах праці та самоосвіти пройшли літа ранньої молодості. Прийшла двадцята весна у житті Богдана. Він став зовсім дорослим мужчиною.

Повернувшись сьогодні з церкви, Богдан насамперед полагодив що треба в господарстві, а тому, що погода була погана, — рішив не йти нікуди в село, ані до читальні. Він сів біля стола і почав читати вже вдруге книжку авторства Матвія Стакова "Над берегом пропasti", що її видало Товариство "Самоосвіта", бо дуже її любив.

Богдан читав уважно та задумувався над прочитаним змістом. У своїх думках переходив усі історичні етапи життя і зупинився над питанням про існування Українського Народу як державно зрілої нації, якій всі її сусіди заперечують право на вільне та самостійне державне життя. Він довго роздумував над тим, чому саме вони ставляться неприхильно до самостійності Українського Народу.

— Чому ті люди такі, як і ми, а всіма способами намагаються знищити кожний прояв, кожний змаг до волі нашого народу? — питав себе. Роздумуючи так і призабув, що сьогодні повинен відвідати його двоюрідний брат — Стефко. Богдан глянув у вікно, — на дворі гарно світило сонце. Стежиною поза городами, ровером іхав сподіваний гість. Доіхавши до перелазу їхнього города, Стефко піdnіс ровер на плече і межею ішов під хату. Почистивши надворі мешти, він зайшов у хату і привітавшись з Богданом зиркнув на відкриту книжку, що лежала на столі.

— Як ти дібрався з Білого Озера три кілометри в таку погоду? — запитав Богдан.

— Ти знаєш, що хутір Біле Озеро на горі, а стежки понад вивози просохли, сонце ж вийшло із-за хмар. Через долину коло Білого Озера я таки мусів перенести ровер і перескочити через струмочок, що відпливає з озера.

— Бачу, що ти студіюєш проблему економіки нашої маленької батьківщини — Галичини та взагалі нашого краю.

— Не студію, Стефку, нема тут ніякої студії, а тому, що погода надворі непривітна, то й сиджу в хаті; читаю і роздумую над прочитаним.

— Знаєш, оця праця д-ра Стакова прямо захоплює мене. Тут багацтво матеріялу про лихоліття нашого народу, про причини як матеріального, духового, морального, релігійного так і загального національного занепаду та руїни.

— Можна б назвати дуже багато причин нашого лихоліття, — сказав Стефко. Коли б узяти до уваги різні історичні події, то вони б дали окремий образ нашого критичного занепаду. Коли ж приглянемося ближче до сучасного стану нашої дійсності, то коротко треба сказати: — Де тут взяти того чуда, того Йосифа, який вивів ізраїльтян з Єгипту, з дому неволі? Хто і яка сила поможе піднести, об'єднати той нарід, що століттями пошматований, розбитий, роздертий і засліплений темрявою неутвта, а деколи й під'юджуваний до жахливого братовбивства?

— Найстрашніше однак те, що вирвано йому душу, його серцевий гомін духового і кровного співчуття і примушено жити як оце дике сотворіння із клопітливим погоном за щодennими потребами, за куском черного хліба... А хліб цей здобутий кривавим потом і слезами.

— А ось погляньмо на лиходійний вплив алькоголю. Скільки ж лиха від нього для нашого народу, скільки ж горя приходить... Те, що один із синів нашого замученого народу прозрів і вийшов на височину та побачив пекло на землі, — можна навіть чудом Господнім назвати. Він не відрікся отого прокаженого Лазаря, того темного, нещасного народу, але вказав йому на берег пропasti, що на ньому опинилося засліплene та отруєне алькоголем наше селянство, наш нарід. Отак наш брат несвідомо топив своє горе у горілці та втопився у ній до великої міри.

Про погані наслідки насолоди в пияниці говорить підрахунок д-ра Стакова: за один рік батьки-п'яници пропили — втратили навіки двадцять чотири тисячі своїх господарств. Вони

віддали їх у нагороду за горілку орендарям-жидам, які на їхній батьківській землі зробили з них безпомічних наймитів-невільників, що нічого більше не знають, не вміють та й не можуть про ніщо інше дбати, як лише про кусок чорного хліба, що заспокоює голод.

— Це дуже похвально, брате Богдане, що і ти читаєш видання Самоосвіти. Вони приступною українською мовою дають необхідне знання для кожної людини. Коли б у нас всі їх читали, то виросла б нова ґенерація освічених людей. Я так це розумію, що ці книжки призначенні для широкого загалу. Їх легко розуміти, хоч теми в них серйозні.

— Твоя правда, Стефку, бо кожна ота книжечка на 50-60 сторінок, приступно і достатньо пояснює питання із кожної галузі людського знання, — сказав Богдан.

Вони довго ще вели розмову та обговорювали прочитану літературу. Опісля почалася розмова про громадські справи та події крайового і світового маштабу. Богдан і Стефко обмінювались власними поглядами та думками, а коли вкінці довелось попрощатися, Богдан із вдоволенням сказав: — Не знаю, як ти думаєш, Стефку, але мені здається, що ми дуже гарно провели нинішній день. Час швидко проминув на діловій та дружній розмові. Мені було дуже приємно, тож може б нам частіше зустрічатися, щоби взаємно обмінюватись думками, поглядами та знанням.

— Мені також було радісно і приємно, Богдане, бо хоч ти багатий, а я бідний, але ти не гордиш моїм товариством. За це я дуже ціню твою лояльність, — сказав Стефко.

— Матеріяльна різниця нас ніколи не порізниТЬ, Стефку — відповів Богдан. Я тебе розуміЮ, бо насправді то така дурнота суспільної нерівностІ у нас дуже розповсюдилася. Поміж наМИ, поки ми будемо жити, такого ніколи не буде. Як бачиш, — продовжував Богдан, — у нас тепер дві весни: у природі весна і в нашому молодому житті у повному розквіті також весна. Наш гарний та дорогий час будемо використовувати всеціло; допов-

нювати своє знання та проводити нашу весну так, як молодість велить.

— Сьогодні погана погода, то ми й просиділи в хаті, інакше в хаті важко б видергати. Чи знаєш про те, що до нашого села приїхали з Америки Фед'ко Лубоцький з дружиною? Сьогодні я бачив їх в церкві. У них двоє дітей — хлопець і дівчина. Я вже вспів познайомитись із нею — говорив Стефко. Дуже гарна з неї синьоока і чудова бльондинка. Вона мені дуже подобається і здається, що я буду старатися закинути вудку на неї. Як побачиш то скажеш, що я таки повинен подружити з нею, поки хтось інший не влізе мені в дорогу.

— Я був приемно здивований тим, що вона хоч народилася в Америці, — продовжував Стефко, — а говорити гарно по-українському. А ще найбільше мені подобалося те, що вона у першій розмові запитала мене чи могла б десь позичити українські книжки до читання. Я вже довідався, що її батько давно вже купив господарство від Москалюка, а тепер друге відкупив від Малишевського. Від жида Хаймка закупив усю рівнину за селом, всіх двадцять п'ять моргів поля. Та правду тобі кажу, що мене не так цікавлять маєтки, як сама дівчина. Вона дуже імпонує мені. Її ім'я — Нуся. Ми разом вертали з церкви і вона на прощання запросила мене зайти до них сьогодні вечером. Добра, бачиш, новина. Заходи й ти, — може закохаєшся, то потанцуємо на весіллі, — сказав Стефко і з тими словами попрощав Богдана та відійшов із своїм ровером.

Богдан лишився сам, але думок, після розмови зі Стефком, лишилось у нього багато. Він розглянувся біля хати і швидко рішив впоратися з господарськими обов'язками, бо ж їх багато. З "американцями" рішив не знайомитись цього вечора, хоч би й тому, що і погода незадовільна і вони щойно два тижні тому приїхали з-за моря, то напевно мають багато роботи з влаштуванням на новому місці. Отак роздумуючи про нових поселенців із далекої Америки, підняв зошит і щойно тоді пригадав, що сьогодні він має пробу хору і пробу п'єси "Наташка Полтавка", яку тільки що почали вивчати. Богданові припала головна роль

Петра. Він зразу прочитав свою частину та проспівав пісні, що були частиною його ролі. Повечерявши, Богдан одягнувся і пішов на проби.

Проминув тиждень, а Богдан так і не рішився відвідати родину Лубоцьких помимо того, що дівчина недвозначно і його запрошувала. Після суботньої роботи він вирішив піти вечером на Горб (так називалася частина села) і відвідати свою матір, яка жила тут вийшовши вдруге заміж. Хотів також стрінути там свого приятеля Дмитра Гвязду. На нього чекала припадкова зустріч. Вулицею напроти нього йшла дівчина — "американка". Так почали звати Нусю місцеві люди.

— Добрий вечір, Нусю! Куди ж ви ходили?

— Добрий вечір і вам! — відповіла дівчина. — Я ходила до кооперативи купити дещо до хати.

— А куди це ви намірилися іти? — запитала Нуся.

Богдан сказав куди він іде, а що це по дорозі, то може дозволить йому йти разом із нею...

— Дуже прошу, — прощебетала Нуся, але я не знаю, чи ви раді пройтися зі мною. Бачите, минулой неділі я запросила й вас до нашої хати та чекала на вас, а ви погордували моїм запрошенням.

Відвідала мене лише Маланка Багрієва, то ми багато наговорилис...

— Невже й про мене говорили також? — запитав Богдан.

— Аякже. І про вас говорили трошки. Маланка розказала мені все про вас; про те, що ви гордий хлопець, що ви гарно вмієте співати та грati ролi в театральних виставах тощо. Ви належите до всіх товариств у селі, — чи не так? — Маланка особливо хвалила вас за те, що ви самі гарно й успішно ведете господарство. Багато ще доброго я довідалась про вас, але всього не можна вам розказувати, бо з того ви станете ще більш гордовитим.

— Дякую, — сказав Богдан. Мені дуже приємно чути, що таке про мене люди говорять. Гордовитим з цього однак не стану, бо ніколи я таким не був і не буду. Гордість — дуже не-

вдячна прикмета людей, — сказав розсудливо Богдан. На жаль, на світі живе чимало гордовитих людей і це є причиною багатьох ліх і клопотів. Забудьмо однак про це. Я хочу перевістити вас за те, що не покористовувався вашим запрошенням. Дуже вибачаюсь за мою легкодушність. Для оправдання вам скажу, що поперше тоді була дуже погана погода, а подруге — загостив до мене мій родич і ми провели разом майже цілий день на актуальних розмовах. Третью причиною була проба хору та проба п'єси, а від них я не міг відмовитись. Обіцяю, що в майбутньому не підведу ваших сподівань.

— Дякую за таке величне оправдання. Ви дійсно дуже серйозно і поважно поставились до моєї скарги — не без вдоволення відповіда Нуся.

Отак розмовляючи вони непомітно наблизилися до Нусині хати. А прощатись не хотілось, хвилини мчались тепер непомітно швидко. Була вже досить пізня година, коли Нуся завважила, що їй треба вже йти до хати.

Коли вас не нудить мое товариство, то в майбутньому я маля б бажання провести більше таких розмов із вами, — сказала Нуся. Ви ж знаєте, що я тільки що приїхала із другого кінця світу та не привикла ще до села. Скучно мені дуже. Тож прошу, заходьте, а я познайомлю вас із моїми батьками, які напевно не будуть вам противні, бо Маланка минулой неділі дуже гарно про вас говорила. Сказавши це, подала парубкові руку, глянувши прямо в очі, сказала добраніч і побігла до хати. Богдан тільки що вспів відповісти їй добраніч, поки закрилися за нею двері. Він постояв хвилину мов заворожений, провівши Нусю своїм поглядом. Він так і повернувся назад додому, не дійшовши туди, куди мав іти.

Після повороту додому Богдан зразу пішов спати, але довго не міг заснути, бо дуже крилаті думки вітали над його головою. Він уже сотий раз передумував слова, що їх так приязно сказала йому ця дівчина з Америки. Він ніяк не міг надивуватись, що Нуся так гарно говорить українською мовою, хоч народилась в Америці, виростала там і напевно вчилася в аме-

єиканській школі. Щойно тепер подумав, чому не запитав її про те. Так роздумуючи він і заснув приємним сном. Снилася йому жарна, струнка бльондинка з синіми очима. Що діялося у сні — так і не запам'ятив, бо досить твердо спав. На світанку збудив його дядько.

За господарськими роботами, а також обов'язками супроти кору та аматорського гуртка, — дні минали скоро. Внедовзі на дійшов день попису — день вистави п'єси "Наталка Полтавка". До неї Богдан підготував себе якнайкраще, як тільки дозволили йому на це його природна здібність та природний великий дар до співу і гарний голос. За весь час він лише кілька разів коротко зустрічався з дівчиною з Америки, яка вже більше не запрошуvalа його відвідувати її. Почалася вистава. Богдан був певний, що Нуся є на залі, тому він із великим ентузіазмом виконував свою ролю, щоби якнайкраще їй заімпонувати. Це вдалося йому надзвичайно, бо як тільки закінчилася вистава, — на сцену прийшла Нуся з іншими дівчатами та щиро йому гратулювала за так вдало по-мистецьки виконану роль Петра. Коли всі погратулювали і відійшли, то Нуся на маленьку хвилинку затрималася та особисто, ще раз висловила йому велике признання, кажучи, що вона перший раз у її житті побувала на такій високомистецькій виставі.

— Богдане, — сказала вона, — ви маєте дар, ви чарівник, який полонить людські душі до безстяжності.

Богдан Дуже чемно подякував їй за таке признання і таку всесторонню увагу до нього. Користаючи з такого моменту, він запитав, чи міг би провести її додому.

— Якщо ви бажаєте, то проведіть, але я піду і скажу про це моїм батькам, щоби не чекали на мене. Вона так і без слова побігла на залю. Богдан почекав хвилину, поки вона повернула, а тоді бічними дверима зі сцени в Народнім Домі вони відразу вийшли на вулицю. Через хвилину йшли мовчкі, бо дорога як звичайно навесні, була болотиста; прийшло обходити калюжі, щоби не грузнути у болоті. **Богдан** відізвався перший:

— Пробачте, Нусю, що я так мовчу, але я всю увагу звернув

на дорогу, щоби ми не впали в яку калабаню, а іх тут багато. Під горбком дорога була сухіша і вони могли іти рівно поруч себе. Через хвилину повели розмову про щойно закінчену виставу, а далі Богдан перейшов на іншу тему. Він прямо так і запитав: — Нусю, ми вже трошечки познайомилися і навіть про дещо вели розмову, але дозвольте запитати вас про одну справу. Ви родилися в Америці і там виростали. Як це сталося, що ви так гарно говорите нашою рідною українською мовою? — Невже ви не ходили до американської школи та не вивчали англійської мови?

— Ха-ха-ха! — засміялася розкішно кокетливо Нуся і відповіла: — Єс, ай гев аттендед емерикен скул енд спік беттер інгліш ден юкрейнен, бат ай ем ін Юкрейн енд ай маст спік по-українському.

— Чи можете перекласти мені те, що ви сказали? — здивовано запитав Богдан.

— Я знаю, що ви не розумієте, але я для жарту відповіла вам на ваше питання по-англійськи. Богдане, я хочу вам сказати правду. Всі, хто родився в Америці, якої б вони не були національності, і всі ті, хто хоче пізнати та вивчати мову своїх батьків, — всі ті молоді люди, можна б сказати, мусять подвійно працювати над собою, якщо вони шанують мову своїх батьків, коли вони вважають її іхньою рідною мовою. Це дуже важко, а особливо для українців, які тільки в деяких містах мають свої суботні, або недільні школи. Богдан перервав Нусине слово: — То в Америці українці не мають своєї щоденної школи?

— Не тільки що не мають цілоденних шкіл, але й ті недільні школи оплачують приватно батьки, якщо хочуть, щоб іхні діти хоч трошки навчилися іхньої мови. Уряд чи держава не забороняє цих приватних шкіл, але й грошей на них не дає і їх не утримує. Це все роблять люди самі, приватно; тільки добра, що за те їх ніхто не карає і не переслідує. Мої батьки щосуботи і щонеділі досить далеко возили мене до української школи. Так само трудилися вони і з братом Іваном, але я дуже хотіла вчитися і надзвичайно любила українську мову, натомість брат

Іван вчився під великим примусом батьків... Правда, він вміє говорити і писати по-українському, але ніколи не любив читати українських книжок, тож, опріч того, що вчився в школі, майже ніколи нічого не читав. Щойно тепер почав трошки читати, бо побачив, що між хлопцями він один незнайко.

Так розмовляючи, вони підійшли під хату Нусі. На прощання Богдан сказав їй, що він дуже бажав би частіше зустрічатися з нею.

— Дякую за ваше дружнє бажання, — сказала Нуся, — але було би дуже гарно, коли б ви схотіли зайти до нашої хати і познайомитися з моїми батьками. Тоді виглядало б трошки важніше і я мала б більшу можливість зустрічатися з вами.

— Дуже добре, — відповів Богдан, — це я зроблю при найближчій нагоді. Я зайшов би до вас ще сьогодні, але це вже досить пізно заходити в хату.

При тих словах вони подали собі руки на прощання. Богдан хотів легенько прихилити Нусю до себе, але вона притрималася і покивала пальчиком кажучи, уважайте, не робіть цього, бо мама дивиться через вікно. Вона дуже уважна і строга для мене та постійно спостерігає і може вибити мене за це, а вам і шкода не буде. Ха-ха-ха! — ще раз сказала добрінч і побігла до хати.

Повернувшись додому, Богдан так і зараз поклався спати, але довго не міг заснути. Він кілька разів передумував свою зустріч і дружню розмову з Нусею. Він відчував, що на всі лади та під кожним оглядом, ця дівчина щораз то більше полонить його. У його розум і спосіб думання увійшло переконання, що він таки полюбив її. Знеможений від настирливих думок про дівчину, він постановив собі, що буде робити все можливе, аби тільки здобути її любов, хоч на перший погляд була неподатливою та ще й погрозила пальчиком. З такими надійними думками Богдан так і заснув солодким сном.

Повернувшись в хату, Нуся застала матір біля вікна.

— Чого ви не спите до цієї пори? — запитала Нуся.

— Ха-ха-ха! — бойтесься, щоби Богдан мене часом не вкрав?

тір'ю Нусі, поцілував її в руку і перепросив за те, що турбує їх свою присутністю.

— Не журися тим, чуйся як у себе дома, — сказала мати.

— Вітай до нас у гості, — сказав батько, — як добре, що ти зайшов до нас, а то я конечно хотів поговорити з тобою. Ти — син Олекси Чечоти, з яким я разом служив у війську ще за Австрією і ми весь час дуже близько товаришували. Коротко перед війною я виїхав до Америки і так від того часу ми більше не бачилися.

— Так, — відповів Богдан, — як я чую, то ви краще знаєте моого тата, як я. Тато повернув з австрійської армії, коли я був дуже маленький і тільки трошки пам'ятаю, коли його виряджали до Української Армії на визвольну війну. Пам'ятаю лише, що мама дуже плакала і просила, щоби тато не йшов добровільно до війська, але він сказав, що через довгі віки прийшов такий час, що маємо нагоду визволити наш рідний край з віковічної неволі, то ж невідклично ми повинні йти воювати за волю України. Попрощавшися з нами, тато пішов, але коли Галицька Армія перейшла воювати на Велику Україну, за ріку Збруч, то відтоді більше ніякої вістки від нього не було. Ті вояки, що живими повернулись в село, переказали, що бачили його у можливому поході Галицької Армії на Київ. Мій батько у бою був поцілений гранатою і загинув на місці. Ніхто не знає де похованій, бо Галицька Армія наступала дуже скоро і вбитих не підбирали. Мій батько віддав своє життя за велику та слушну справу, за всіх нас. Коли ми впевнилися у смерті батька, тоді мій молодший брат Фед'ко одружився, а ми з мамою почали жити у другій кімнаті, що її звали малою хатиною. Та, за кілька років мама вийшла вдруге заміж, і, звичайно, хотіла мене забрати із собою, але дядько Фед'ко і дядина Євка переконали маму, щоби я залишився жити при них. І так, аж по-сьогодні, я живу біля дядька. Він дуже добрий для мене, а деколи може ліпший, як рідний батько. Він конче хотів, щоби я пішов вчитися до вищих шкіл та робив різні старання, але поляки на це не дозволили. Коли ж прийшов такий час, що я міг уже іхати до

бажаної школи, у нас сталося нещастя: мій дядько почав дуже хворіти і весь тягар господарської праці перейшов у мої руки. І так я остався недоуком аж дотепер. Мені лише пощастило закінчити приватно шість класів гімназії. Жаль мені однак, що не довелось здобути вищої освіти. Усе решта склалось для мене добре. Коли мама вийшла заміж, то не забрала тих одинадцяти моргів поля, що перейшли на мене після смерті моєго батька. Я цим маєтком завідую і користуюся ним аж досі. Вже навіть зумів дещо пришпарувати на майбутнє.

— Ти про своє життя наче гарну казку розповідаєш, Богдане, — відізвалася мати, — але треба ж нам трошки погоститися, а тоді вже легше буде про все оповідати.

— Дуже дякую за гостинність, — сказав Богдан, — але я вже повечеряв, то навіть гріх буде вдруге об'їдатися.

— Ви ж перший раз у нашій хаті, то не годиться відмовлятися від вечері, — сказала Нуся, — пронизивши своєго гостя любовним поглядом.

— Вас є четверо, а я сам один — сміючися сказав Богдан, — то ж не буду змагатися з вами і покірно приймаю ваше запрошення.

Виявилося, що мати приготовила добру і багату гостину, але Богдан ів мало. Тоді батько почав чаркою горілки за добрє здоров'я. І тут Богдан виявив себе не дуже ласим гостем до випивки. Він поздоровкався із всіма і випив половину чарки, а решту поставив і подякував та пояснив, що він майже ніколи не п'є.

— А який з тебе мужчина та який із тебе козак? — Батько поліг у бою за Україну, а ти чарку горілки випити боїшся, — сказав господар.

— Це не зовсім так, прошу мене зле не розуміти. Я не та-
кий, щоби в гостині нічого на поздоровлення не випити, але як тільки можу, так подальше тримаю себе від пиття алькоголь-
них напитків. Це тільки тому, що відколи я пізнав світ і навчив-
ся дечого та дізнався про ту страшну дійсність, яку спричинив
алькоголь для нашого і так надто знедоленого народу. Бачите,

коли страшне нещастя та лихоліття навістило наш край, — на-рід усе своє горе заливав-топив у горілці. Прийшла безпросвіт-ня темнота. Цей нарід навіть сьогодні достатньо не знає хто він є. Наші добрі сусідоньки доконали свого злочинного заміру жидівськими руками і в горілці втопили його свідомість, духо-вість; навіть релігійно роздерли один віковічний нарід на воро-гуючі табори. Не обійшлося і без великої матеріальної шкоди. Все це прийшло як наслідок безпросвітньої пиятики, алько-лізму. Один із наших вчених наводить статистику, яка вказує, що за горілку ці орендарі-жиди зліцитували тільки в нашій ма-лій частині України — Галичині 24.000 господарств, пустивши валятися жебраками по світі батьків, жінок і дітей. Така доля стрінула тих затруєних алькоголем безпросвітніх п'яниць. Це жахлива правда, про яку ніхто на світі не повинен забути. Прошу, не гнівайтесь за те, що загостивши вперше до вашої ха-ти, я звів розмову на таку нерадісну тему.

— Гніватися... за що? Ти розповів про події, яких і не легко дізнатися. Ми вдячні тобі за те і дуже раді такому гостеві. Просимо приходити до нас частіше.

Нуся була на першому небі. Вона ціла сяяла з радості, що Богдан так надзвичайно займпонував її батькам. Попрощаючися членою та подякувавши за гостину, Богдан відійшов. Нуся випровадила його на двір, а зачинивши за собою двері, вона несподівано обняла Богдана і поцілувала в уста.

— Богдане, яка я рада, що ви так велично повелися перед моїми батьками. Тепер я певно знаю, що моя мама не борони-тиме мені зустрічатися з вами.

Богдан у відповідь обняв Нусю за стан і міцно поцілував її в уста.

— Прошу більше не говорити мені через ти, Нусю, — не-сподівано сказав парубок. Я осмілююся запитати, чи ти любиш мене і чи хочеш бути моєю вірною і люббою дівчиною?

— О... Богдане, — такого питання сьогодні я не сподівалася! Та коли воно таке вже є, то коротко відповідаю: так, буду доти, поки ти мене не розлюбиш чи не покинеш. Яке б ти не

Але я так думаю, що між людьми повинна бути якась частинка довір'я, інакше вони б ніколи не могли спілкуватися між собою, а залюбившись, творити родин. Відколи ми приїхали, я зустрічаю багато дівчат і хлопців, а то й зі старшими людьми часто говорю. Коли ж зійде мова про Богдана, — всі однакової думки про нього, як гарного, вродливого та дуже людяного і розумного хлопця. Наразі все, що я знаю, що я завважила, а далі буде те, що Бог даст.

— Коли він дійсно є такою людиною, як ми тут його бачили, то я також не бороню тобі зустрічатися з ним, — сказала мати, — тільки уважай, щоби він тебе не підманив та не осміяв, а потім не відрікся на посміховисько людське.

— Мамо, я розумію чого ви боїтесь і чого вам страшно, — сказала Нуся. Я ж не буду поступати, ані вести себе інакше, як я дотепер велася і жила. Я думаю, що Бог поможе мені та наведе мене на таку щасливу дорогу, що все вийде добре та щасливо у моєму юному житті.

Після такої родинної розмови, врешті всі пішли спати. Одна Нуся довго не спала. Вона чула, як горіли її уста, чула, як міцно Богдан приголубив її до себе і своїм поцілунком наче вогнем обпалив її губи. Безупинно приходила ця думка, а з нею дрож по цілому тілі. Вона відчула цілім своїм єстеством, що входить у новий, досі ще незнаний світ свого юного життя. Думки плили так швидко, немов цей струмінь води із гірського водоспаду, або потоку. Нуся може вже тисячний раз запитувала себе в думках що сталося, чому саме тепер заіснувала така подія, чому відчула такі нестримні бажання. Вона ж у минулому зустрічала в американській школі майже цілі сотки різних мужчин — молодих шкільних товаришів, які також були розумні та пристійні, з багатьох родин тощо, але всі зустрічі проходили досить приязно та в дуже близькій товариській атмосфері. Ніколи не проймало її таке інтимне почуття захоплення, що відбирало б їй оцей душевний спокій та відганяло сон з її очей. До пізньої ночі боролася з різними настирливими думками, а врешті зневажена так і заснула химерним сном.

В той самий час, у другій спальні, батько з матір'ю довгий час обмінювались думками. Кожне окремо висловлювало свої завваги щодо поведінки іхньої доні, яка вже, як то кажуть, на літі. А про Богдана були згідні в тому, що він поводився так, як це личить добрій і розумній людині. Мати все одно мала застереження і свій недовірливий погляд, мовляв, Нуся гарна дівчина, та й тому він старався так представити себе, щоби здобути ще більше довір'я. Щоби переконатися, який він справді є, — треба ще довго його спостерігати.

— До певної міри я згідний з тобою і ти маєш рацію, але коли Нуся хотіла б його і коли б він ставився до неї з належною увагою, то нам нема чого ані сперечатися, ані турбуватися. Він гарний собою, поставний і вродливий, виглядає, що досить розсудливий і головне, що не бідний: має свій власний маєток, якого не змарнував дотепер. Думаю, що й дальше буде так вести господарство, тому я зовсім не протиєвний, щоби Нуся ходила з тим хлопцем. Після такої завваги чоловіка, мати не противилася. Висловивши пару думок про буденні справи в господарстві, вони так і поснули.

І в дорозі додому і тоді, коли Богдан пішов у ліжко спати, безупинно бриніли у його вухах слова: — А я таки буду тебе любити, хоч би ти і скривдив мене. Богданові ніяк не клеймися очі до сну. Таке раптове і сильне враження розворушило цілу його нервову систему. Хвилинами йому не вірилося, що це дійсно він так прямо, без жодних штучних викрутів, почув такі щирі слова від твої дівчини, про яку лише думки зарисовувалися в нього. Це його несміливість створювала таку непевність. А тут дівчина так просто і щиро заявила: — А я таки буду тебе любити, хоч би ти і кривду заподіяв мені. Після таких слів не наче мрячна завіса спала йому з очей і він тепер ясно зрозумів та інстинктивно відчув, що якась невидима велична сила в'яже його з цією дівчиною. Богдан із зворушенням помолився і спонтанно прошепотів: — Боже, дай мені силу і здоров'я, щоби я мав можливість із тією дівчиною зазнати щирої любові, щастя та розкошів, які тільки існують на цьому всіті, а дальше дай прожити вік щасливого родинного життя. У таких думках і в

такій уяві та в хаосі рожевих мрій, з відкритими очима він так пролежав не знаючи, як довго, але так довго, поки не заснув.

Дні минали скоро. Приходила весна у повному розгарі квітучих садів і природних квітів, а селянам несла безупинну працю на тяжких господарських роботах. Богдан був зайнятий на всі руки, від сходу сонця до присмерку дня. Хоч дядько після важкої недуги почувався зовсім добре, але тяжкі польові роботи спадали на Богданові руки і ноги. З цієї причини він мало зустрічався з Нусею. Часто по роботі треба було ще йти до читальні, де йшла підготовка до весняного фестину. Коли ж одного вечора він зайшов до читальні, несподівано побачив там Нусю, яка вписавшися в члени, випозичала книжки з бібліотеки.

Якраз в цей вечір була нарада у справі програми фестину. Хлопці і дівчата спільно нараджувались над способом підготовлення вправ і найкращого попису молоді на фестині. Богдан покликав Нусю на бік і запитав, чи вона б хотіла вправляти з дівчатами, тобто робити вправи для показу на фестині. Це, очевидно, не зовсім легко, бо треба ходити на проби та робити всілякі фізичні вправи, щоби добре вийшло, — сказав Богдан.

— Богдане, я це дуже радо зроблю, — сказала Нуся, — але чи мене дівчата приймуть до цих вправ?

— Тим не журися, чи тебе приймуть, а тільки порадься з дівчатами в справі одягу до вправ і до того виступу на фестині, — порадив Богдан.

Нуся так і зробила. Підійшла до гурту дівчат і розпитала про все, що їй треба мати. Від того вечора вона дуже активно підготувалася до великого дня, а мати зараз почала вишивати для неї гарну блюзочку. Нуся також вміла вже вишивати і вони удвох за три тижні зуміли вишити чудову блюзку.

Одної неділі була дуже гарна погода і Богдан попросив Нусю, щоби поїхала з ним ровером до міста. У місті він запровадив її до шевського варсторту, сказав майстріві взяти міру з Нусиної ноги і до тижня зробити для неї гарні жовті черевички. Нуся протестувала, але Богдан просив її, щоби не противилася,

бо він хоче зробити для неї маленький дарунок на фестин, щоби вона виглядала якнайкраще при вправах молоді.

— О, Богдане, — сказала Нуся, — ти вже якийсь такий, що я не знаю, що маю робити з тобою. Де ж то можна так витрачати-ся, а батьки також будуть дуже сварити за це на мене.

— Ні, Нусю, заспокійся, про це я поговорю з твоїми батьками. Головне те, щоб ти була щаслива і вдоволена поки ми живі та молоді.

Вони вертали додому в дуже веселому та радісному настрої. Богдан віз Нусю на ровері, але вона хотіла повезти Богдана. Він думав, що вона жартує, але коли вона таки наполегливо просила щоб помінялися ролями, Богдан погодився. Він сів на раму, а дівчина почала його везти. Богдан був надзвичайно здивований, що Нуся ще справніше іде ровером, як він.

— Де ти і коли навчилися так їздити ровером? — питав схвильовано Богдан.

— Як то де? — в Америці, — відповіла Нуся. Я ж мала там ровер і їздила ним до школи. Тепер мама не хоче, щоб я купила ровер, бо господарські дівчата тут не їздять роверами, то сміялись би з мене.

— О, про такий сміх, Нусечко, не журися. Добре, що ти вмієш їхати і я знаю про це, то я вже постараюсь придбати гарний ровер і для тебе.

— Такого не треба робити Богдане, бо мама буде на мене дуже сварити.

— Ти не журися цим, — заспокоював хлопець. Ми маму впросимо і переконаємо, а тоді ти будеш їздити ровером, бо це є корисна і практична річ та й поміч з нього велика.

Вони так їхали на переміну, але під селом Нуся сказала супутникові, що вона хоче його привезти на подвір'я до своєго дому. Богдан не противився тому і знову сів на раму, а Нуся спритно повела ровер аж на своє подвір'я, де було якраз багато сусідів, бо була дуже гарна погода. Нуся в'їхала на середину подвір'я: правою ногою пригальмувала ровер, а ліву поставила на землю, нахиливши ровер так, що Богдан свободно став із

рами, а прихиливші керівницю ближче що себе, Нуся взяла праву ногу з педаля та свободіно, не роблячи ніякого скоку, стала разом із Богданом біля ровера. Це викликало велику сенсацію. Люди не могли надивуватися, як то Нуся могла на чоловічому ровері везти Богдана, а мати навіть невдоволено сказала, що Нуся показує різні штуки та хоче покалічитися і робить людське посміховисько з себе.

— Чому посміховисько, яке посміховисько, — заговорили всі разом хто був на подвір'ї. Та це не сміх, а спробуйте зробити так, як вона. То не така собі проста штука їхати ровером та ще й чоловічим, а ще більше везти такого великого кавалера, як Богдан.

Всі дуже ґратулювали Нусі, а Богдан пішов до матері, щоби перепросити її. Він сказав, що це його вина, бо він попросив Нусю на прогулку ровером. Він думав, що він зробить їй несподіванку, як повезе її на ровері, але сталося інакше, бо Нуся зробила йому несподіванку, виявившись не абияким тренером-рроверистом. Переконування матері мали успіх.

— Ви подумайте, — щось в хаті треба — вона за одну годину кожну річ привезе з міста, а коли їхати по цю річ кіньми, то треба стратити на це майже цілий день, — переконував Богдан.

— Це правда, Богдане, але будуть людські поговори, посмішки, що ось американка нічого не вміє робити в господарстві, тільки ровером ганяти, — журилася мати.

— Тим ви не журіться, — вговорював Богдан. Досить того, що ви знаєте, що ваша доня вміє і знає робити. І я також уже багато знаю, то вистачає, а люди побачать правду та й перестануть.

— А робіть вже, як знаєте, — сказала мати. Ви вже мене так перемогли, що я нічого не можу вам заперечити. Вона робить все, що хоче, бо каже, що Богдан так любить. Ти став для неї якимсь божком. Слова не можна сказати, бо то все добре, що Богдан каже. Я бачу, що ти вже звів її з розуму, то ж уважай небоже, бо коли ти покинеш її на посміховисько, то Бог тебе

тяжко покарає, бо я бачу, що вона влюбилася в тебе до безтями.

— Матусю, — сказав притишеним голосом Богдан, — така Господня кара за мою зраду спаде на мене тоді, коли я буду неживий. Живий такої кривди я їй не зроблю.

— Ти хочеш, щоби вона їздила ровером? — запитала мати.

— Так, — відповів Богдан. Я цього тижня поїду до міста і куплю їй найкращий ровер.

— Роби, що хочеш, — сказала мати, — я вже не маю сили боротися з вами.

— І чого ж ви так журитеся, матусю? — допитувався Богдан, — ми нічого злого не робимо, а їзда ровером то не якесь зло чи сором. Ми вже дорослі та думаємо так, як і ви, отже ніякого зла ані вам, ані собі не зробимо навмисне.

Коли Богдан відходив, то всім сказав добранич, а Нуся відпровадила його за браму. На прощання вони обнялися і міцно поцілувалися. Богдан розказав їй про свою розмову з мамою і про те, що вона дала йому свою згоду щоби купив для неї ровер. Нуся аж підскочила з радості і сказала:

— Богдане, ти чарівник якийсь, що геть мене з розуму звів. Світа не бачу без тебе. А тепер ти ще й маму причарував. Знаєш, від того вечора, як ти був у нас, моя мама цілком змінилася. Передтим все мене контролювала і за щонебудь була така строга до мене, що мені не раз було жаль, бо я думала, що моя мама мене ніяк не любить. А тепер усе змінилося. Навіть до роботи ніколи мене не кличе, але я сама охоче стараюся все робити. Часом каже: — лиши, то вже я сама зроблю і нічого мені не забороняє. За все подяка тобі, Богдане, бо передтим мама тримала мене наче під домашнім арештом.

— Ну добре, — сказав Богдан, — ти тільки будь доброю і чесною дівчиною, а про маму не журися; вона тебе любить більше, як сама себе. Вона була такою лише тому, бо боялася, щоби тобі що злого не сталося. Під час цієї розмови Нуся обома руками обіняла Богдана і немов той в'юн притулилася до

— Де ж ти їх узяла? — допитувалась мати.

— Ніде я їх не взяла, — відповіла Нуся. Коли ми вже збиралися виступати на фестині, — під'їхав Богдан і дав мені, щоб я взулася і в них виступала. Я так і зробила та й додому в них приїхала. Богдан каже, що він для мене їх купив.

— То гарно, то добре, але що люди про тебе будуть говорити, що ти так тягаєшся з тим Богданом? — То не виглядає однак так добре. Ти що хочеш, то собі думай, але в тому повинно бути якесь пуття...

— Мамо, ви знаєте, що я ходжу з Богданом стало, бо він гарний хлопець і я його люблю. А що він мені нічого не говорить про ніякі заручини чи весілля, то я навіть сама думаю, що то ще не час, що то ще дуже скоро аж так далеко вже заходити.

— Коли ти думаєш, що це так добре, то роби, як знаєш, але щоби ти потім за тим не жаліла, — сказала мати і пішла спати. Нуся довго роздумувала над словами матері, а врешті й сама заснула.

Закохані зустрічалися постійно цілу весну, літо та осінь. Вони роз'їздили роверами по навколоишніх селах; побували там на різних фестинах, національних святах, на театральних виставах тощо. Нуся постійно випозичала книжки із бібліотеки читальні. Читала багато. Прочитаний зміст кожної книжки пепероповідала Богданові. Вони висловлювали при цьому свої завваги та спостереження відносно прочитаного. Богдан невимовно був вдоволений тим, що Нуся так швидко освідомляла себе та ставала щораз то більш свідомою, мудрою та практичною дівчиною. Вони цілими годинами вели розмови про різні цікаві речі, говорили на всякі теми з прочитаної історичної повісті, оповідання та роману. Після прочитання трилогії "Мазепа" Богдана Лепкого, Нуся довший час з великим захопленням і подивом жила маєstatom гетьмана Івана Мазепи та захоплювалась героїнею цієї трилогії — Мотрею.

— Якраз такою ти стати не можеш, бо ти не Кочубеївна, але прикмети, характер і цю винятковість сили волі ти можеш засвоїти, або успадкувати. Ти не конечно можеш виринути на по-

верхню у цьому самому аспекті як велика одиниця в ідейному змагу нашої нації до самостійності, до волі. Кожне слово, кожний напрям ідейної праці та добродійний вчинок для українського народу, є отим скарбом і непереможним фундаментом української самобутності, тож живи, Нусенько, такими думками і такими ділами, а Бог буде благословити твій змаг до цих людських ідейних височин.

— Дякую тобі, Богдане, за твою щиру думку. Я хочу ще сказати, що може Бог буде нас обоїх благословити у нашім змагу, якщо ти так і останешся моїм щирим приятелем.

— Чому ти говориш, чи я остануся твоїм приятелем? — Я став твоїм приятелем, а навіть дещо більше, як приятелем. І зараз у моїй голові не міститься інша уява, як візія одної нашої нерозривної дружби, а то й щирої і незмінної любові, яка, на мою думку, повинна завершитися нашим одруженням. Про це я тепер увесь час мрію, але до того ми повинні підійти поважніше і тому така наша коротка дружба не дозволяє ще якнайшвидше завершити нашу спільну мрію. Незабаром ми обдумаємо та упорядкуємо все, щоби було якнайкраще. Такі і подібні розмови між Богданом і Нусею проходили дуже часто, як тільки вони зустрічалися.

Час минав скоро. Проминула весна і літо, прийшла осінь, а там і зима йшла швидкою ходою. Надходили Різдвяні Свята. Нуся запросила Богдана на Святий Вечір. З великою радістю і подякою прийняв Богдан це запрошення, бо він сам потайки мріяв про Святий Вечір у Нусиній хаті, а вона наче інстинктивно це відчувала та запросила його. Ідучи на таку велику гостину, Богдан взяв із собою, як гостинець для батьків, дві пляшки найкращого вина і ще малесенький подаруночок для Нусі, який вона відкрила аж після Святої Вечері. Це був звичайний, але дуже гарний золотий перстень. Нуся і батьки були тим дуже зворушенні, а Богдан, не гаючи часу, приступив до матері і батька і просив їх, щоб вони не відмовили своєї згоди на те, якщо вони обое з Нусею забажають одруженитися.

— Не думаю, щоби ми були противні, — сказав батько, —

але то, Богдане, не виглядає якось правильно після нашого звичаю.

— Ні, це не правильно. Ви маєте рацію. Це не є нормальні заручини. Я тільки хотів раз формально освідчитися Нусі і вам про мій найциріший замір, про найдорожчу мрію у моїм житті. А всі наші звичаєві формальні церемонії ми ще здійснимо. Цей вечір був незвичайною подією як для Нусі, так і для Богдана, для батьків тощо. Вони всі разом весело і довго розмовляли, копядували, а відтак Богдан і Нуся разом просиділи до пізньої ночі. Від того часу Нуся вела себе впевненою і всюди та все появлялася у товаристві Богдана. Це ясно засвідчувало про їхню взаємну любов.

Так проминула зима і знову прийшла весна. Від непам'ятних років усе на Святого Юрія в селі Шельпаки був празник. Тим разом була дуже гарна погода, тож багато молоді йшло на цей празник пішки. Богдан пішов разом із хлопцями. Було дуже гаряче, а пройшовши три кілометри, товариство рішило відпочити за селом, біля цвинтаря. Всі посідали на зеленій траві. Богдан був дуже зігрітий. Відпочивши трошки на сирій землі, він скоро відчув, що наче його хтось шпильками в клубах почав колоти. Він не звертав однак на це уваги та й ще просидів хвилину, а відтак підвісся і пішов разом з парубками до церкви. По Службі Божій всі односельчани знову разом повернулися додому. Від того дня Богдан часто зустрічався із Нусею, але ніколи не згадував їй про те, що від того пам'ятного празника він почав мати болі у відходовій кишці та щось пекло його наче вогнем. Кінець-кінцем Богдан поїхав до лікаря, який оглянувши його сказав, що він дістав запалення відходової кишки. Лікар дав Богданові якось масти та ще якесь лікарство і заявив, що лікування триватиме довше, але хвороба пройде.

Минув доволі довгий час, а поліпшення не приходило. Після третьої візити доктор післав Богдана до Тернополя, до спеціяліста від шкірних недуг. Цей зробив уже рентгенне пересвітлення і сказав, що Богдан має шкірне закаження. На це він дав застрики, якусь масть та лікарство до пиття. Зразу хворому

стало ніби легше, але лікування тягнулося ціле літо, аж до пізньої осені.

При одній зустрічі Богдана із Нусею, дівчина глянувши стурбовано на милого, лагідно запитала:

— Богдане, що з тобою діється, що ти так змарнів і не той став, але мені нічого не признаєшся?

— Дорогенька моя, — оправдувався той, — скриваюся тому, що боюся ще за життя тебе втратити...

Богдан розповів Нусі від початку історію своєї недуги. Розповідь Богдана Нуся прийняла досить мужньо, хоч на личку зблідла немов стіна, а врешті таки не витримала і дала волю ряснім сльозам, потішаючи Богдана, що це все пройде і він знову буде здоровий. Від того часу вони дуже часто зустрічалися та разом журилися. Пройшло три тижні. Перед Різдвом Богдан знову поїхав аж до Львова до лікаря Ліщинського, який лишив пацієнта на два тижні у шпиталі. Після двох тижнів Богдан почав почуватися дуже краще. По консультації з лікарем та після оримання відповідної медицини і вказаної дієти, Богдана відпустили додому. Він вернувся до села на самий Святий Вечір. Повечерявши з родиною, Богдан пішов до Нусі. Дуже гостинно і радо зустріли його Нусині батьки, а головно — сама Нуся. Вона не могла нарозказувати йому про всі людські поговори та своє пережиття за час його відсутності. Батьків найбільше цікавило його здоров'я. Головне те, що всі лікарі йому кажуть, що він із тієї недуги скоро вийде. Святий Вечір пройшов у досить веселому настрої, бо всі поважали Богдана як свого рідного. Нуся не могла намиливатися та налюбуватися коханим, а коли виряджала його до дому, то сказала, що завтра вони обов'язково зустрінуться знову. Богдан був досить втомлений, а коли вернувся додому, пішов скоро спати. На Різдво гарно одягнувся і пішов ще до церкви, помимо того, що доктор строго наказував йому лежати в ліжку. Вечером зайшов ще на короткий час до Нусі та розказав їй про дієту, що йому приписав доктор, а головне те, що він мусить якийсь час лежати в ліжку.

Нуся з розпачу вмивалася сльозами та просила Богдана, щоб

він повинувався наказові лікаря і лежав у ліжку.

— Богдане, — я не буду дивитися на всілякі людські поговори і ти не гнівайся та не противися тому, бо я буду кожного дня тебе відвідувати. Така моя воля, а може це й така Божа воля. Вона довго пестила його та цілувала уста, очі, ціле лице. Богдан також робив це саме у відповідь на Нусину безграницну відданість і любов. Після пестощів і взаємного кохання, Нуся лагідно сказала:

— Шкода, але тобі вже треба йти. Лягай до ліжка і виздоровляй, бо тобі треба ще дуже довго жити. Пам'ятай, що ти мушиш жити для мене, бо я тебе люблю і так хочу, та й так думаю, що Бог вислухає моїх щиріх зітхань, моїх молитов і просьб, які я буду всюди і все засилати у моїх молитвах-благаннях.

На такій розмові вони так і розійшлися. Від того часу Богдан постійно лежав у ліжку і часто їздив до міського лікаря. Доктор Білинський порозумівався у справі його недуги з доктором Ліщинським. Останній працював у головному шпиталі у Львові та давав вказівки відносно лікування Богдана. Так минали тижні, а то й місяці. Спочатку хворий став почуватися краще. Він навіть перестав постійно лежати в ліжку; не ішов до ніякої роботи, але ходив по хаті, читав книжки тощо. Так проминуло чотири місяці. За весь цей час не було ані одного вечора, щоби Нуся не відвідувала його. Вона виявила стільки посвяти і дружби, що опікувалася Богданом наче малою дитиною. Нуся на журба і терпіння були подвійні. Поперше, вона була заплюблена в Богдана до безтями і ніяк не уявляла собі життя без нього. З цієї причини вона глибоко переживала його хворобу та журилася його здоров'ям, яке так немилосерно нищила погана недуга. Подруге, гіркі пережиття і страждання спричиняли Нусі людські насмішки та злобні поговори, немов би вона втратила свою дівочу честь і стид, бо так безлично піклувалася Богданом, постійно його відвідувала та ночі висиджувала біля нього. Нуся помогала хворому в усьому та дбала про нього так, як рідна мати про дитину, або як добра дружина про чоловіка. Оці людські поговори, а деколи й співчуття, щоденно доходили до ві-

дома її матері, яка не мала досить терпеливості і сили панувати над собою. Вона кожного дня сварилася із Нусею та прямо почала виганяти її з хати. Навіть силою примушувала її перестати відвідувати хворого нареченого. Злі люди підшептували їй, щоби вона спинила дівку, яка безстидно сама ходить до кавалера. Цей період життя став пеклом на землі для Нусі, бо коли мати побивала її, то вона не боронилась і не сварилася з нею, а тільки сльози густі обтирала. Мати була безрадна, бо вона бачила, що дочка прийме без слова спротиву всі страждання і всі муки включно з побоями, але не відступить від постанови навіть і до смерті не відцуратись Богдана.

Богдан бачив, що через нього Нуся дуже терпить, бо нераз приходила дуже сумна й заплакана, а часто з чорними та синіми плямами на лиці. З цієї причини йому було дуже сумно. Нуся намагалася бути спокійною, веселою, а навіть дещо дотепною, а своє горе й лихо приховувала як лиху долю, що часто трапляється людям у житті. Він був безмежно вдячний, а то й вдоволений такою поставою та поведінкою Нусі, хоч бачив, як вона страждає та як змінилося її рум'яне личко, а сині плями на обличчі важко було замалювати. Богдан хвилювався і терпів ще більше, бо своєю хворобою карав найдорожчу у світі кохану дівчину.

Одного вечора Нуся прийшла трошки пізніше, як усе. Коли ж вони обое залишилися в хаті, Богдан став випитувати її про обставини та взагалі про теперішній стан її життя. Нуся пробувала збути ці питання жартом, але коли Богдан настирливо допитував, вона не віддергала і голосно розплакалася та розказала йому всю правду; все що діється тепер з нею дома, відколи він став так тяжко хворіти. Жалілася бідна, що не так дуже батько противний, як мати противиться тому, що вона кожний вечір відвідує хворого. Мати все робить, щоби перешкодити Нусі, а коли вона цього не слухає, то немилоперно б'є її за непослух. Цього однак не досить. Вона робить всякі заходи, щоби підшукати для неї жениха. Це вже частинно

їй вдалося, бо Михайло Циба — твій колега, виявив охоту на сватання.

— Я вже особисто йому сказала, щоб не пхався туди, де його не просять.

Богданові важко було слухати такої розповіді Нуся. Не витерпів, сердега, і заплакав з горя. Він же свідомий того, що недуга не покидає його. І навіть, коли б сталося таке чудо, що він виздоровіє, то все одно він вже не буде такий здоровий, як був колись. Він бачив і знат, що Нуся тяжко переживає утрату його здоров'я і трагедію, яка створилася внаслідок його хвороби. Він знат, як тяжко вона переживає невідрядні умовини та домашні відносини. Розумів, що кінець-кінцем її воля та її сили вичерпаються і він втратить її силою природнього закону, або під тиском родинних умовин. У той момент така думка віщувала кінець його життя. Давши сльозам волю аж до знемоги, він врешті промовив до Нуся:

— Дорога моя і єдина, кохана на тім світі, люба та мила дівчинко... Ти доказала велику силу волі та вірну любов своїми відвідинами і поміччю для мене. Я знаю, що ти мене щиро полюбила. Моя несподівана недуга раптом стала трагедією твого і моого життя. Та коли вже таке лихо переживаєш, то я прошу тебе, запануй над собою і перестань відвідувати мене і так віддано фізично і духовно мені помагати. Надто важко мені говорити такі слова, та уявляти собі довгі вечори на самоті без тебе. Всьому однак приходить кінець. Кохана, я маю до тебе одно велике прохання: не виходи заміж, поки я ще живий. При тім слові він подав Нуся запечатаного листа і просив не відкривати його до часу свого виздоровлення.

— Богдане, Богдане... схаменися, — крізь голосний плач промовила Нуся. — Звідкілля у тебе така трагічна думка? Ти виздоровіш і будеш жити, а все горе, що його тепер переживаємо, лишиться нам як прикий спомин у нашому житті.

— Ти як хочеш говори, але я не в силі нічого змінити, — сказав у відповідь Богдан.

Нема тепер нічого такого на світі, що могло б змінити мое

рішення, — впевняла Нуся. — Я тебе люблю і не дивлюся на ніякі людські поговори, плітки та насміхання. Заспокійся отже. Я виявила тобі мій біль, мій жаль, сказала про страшні домашні відносини. Але від цього зміни не буде ніякої, аж поки ти ви-здоровієш.

Нуся пригорнулася до Богдана, поцілуvala міцно, а відтак перестепила його ліжко, змінила бандажі, а тоді ще раз поцілуvala в уста і пішла додому.

Богдан лишився сам. Думки плили чорними, безмежними хмарами через його голову. Спершу прийшов спомин про те, як він почав господарювати через хворобу дядька. Він думав про те, як справляв ґрунт під посів, як усе зерно возив до іншого господаря на сортувальну машину трієр, що відділяла все здорове зерно для посіву від решти призначеної для перемелювання на осипку для худоби. Йому вважалося, як він тим чистим зерном і сівалкою позиченою від Товариства "Сільський Господар", перший у селі посіяв жито і пшеницю. А зерно зійшло наче посаджене рядочками і виросло зелене, аж чорне. Всі люди спостерігали та й дивувалися такому молодому господареві-новаторові.

Богдан перший у селі купив модерний культиватор, замість звичайних гаків, якими досі всі люди справляли землю під посів. З культиватора він був дуже вдоволений і гордий. Важко було повірити, що земля, яку справляв культиватором, була така пухка і рівна, наче б її хто пальцями подусив, поперебирає та зложив у такий плай, що лише б ґрядки на ньому робити. Після обробки землі культиватором, він ще поскородив її боронами, а відтак посіяв зерно сівалкою. Машина садила кожне зерно у землю, не лишаючи ані одного для птахів. До доброго зерна під посів Богдан ддав ще десять відсотків затруєного, від якого миші, замість виїдати посів, затруювались і масово гинули. Після сівби Богдан позичив запізний тарілковий вал і ним повалував увесь засіяний ґрунт. Наслідки були чудові. Богдан був дуже вдоволений із себе, а дядько ходив у поле дивитись на посів і не міг надивуватися, що він так гарно спра-

вив ґрунт і посіяв озимину. Отак Богдан плив думками у минуле. Думки напрошувались самі. Вже до весняного посіву у нього був свій власний заплізний тарілковий вал і нова маленька сівалка. Богдан любив читати журнал "Сільський Господар", а зимию ходив на вечірні курси, що їх організувало Товариство "Сільський Господар". На курсах вивчав значення сівозміну. Інструктор радив практикувати подвійний посів. Як тільки вижали жито, зараз другого дня Богдан мілко приорав стерню, а потім справив землю культиватором і відразу посіяв люцерну. З того була велика користь, бо люцерна так швидко росла після дощу, що він до осені ще два рази косив її на сіно, а на зиму приорював на зелений погній, а це було дуже добре для збагачення ґрунтів. Зелена паша з люцерни була для корів дуже поживним кормом, бо подвійно збільшився надій молока. Коні та корови дуже поспасалися від люцерни та виглядали наче б їх товщем напито, бо добірної паші було досить. Так Богдан господарював чотири роки і все велось йому надзвичайно успішно та корисно. Недуга перервала його дальший ріст і життєвий змаг за нові досягнення, за щастя. Він швидко перейшов думками на іншу ділянку його молодого життя, бо як тільки минуло йому шістнадцять років, він став постійним членом читальні "Просвіта", членом аматорського гуртка та церковного хору. Богдан був теж членом Кооперативи і Товариства "Сільський Господар". У всіх цих установах виявив свою діяльність та не абияку активність. Він був всюди і для всіх добрим прикладом і рушієм до діяльності. Наймилішим його зайняттям на культурному полі був спів. Ще від малого хлопця співав у церковному хорі, а кожної неділі на Службі Божій читав Апостола, а то й співав Отче наш та Вірую. Спів був тим улюбленим мистецтвом, якого Богдан не обминав ніколи, та яке давало йому душевну насолоду і вдоволення.

Окрім легальних культурно-освітніх організацій, в селі існувала ще тайна організація. Спочатку називали її "УВО", а потім змінили назву на "ОУН" — Організація Українських Націоналістів. Від цих організацій Богданувесь час чомусь три-

мався здалека. Маючи однак довір'я в людей, він діставав усю підпільну літературу, але ніколи не став членом тої організації. Він дуже любив читати твори Т. Шевченка, І. Франка та інших класиків української літератури. Чомусь ніяк не міг погодитися з ідеологією Д. Донцова: — взорувати український революційний змаг на німецькій гітлерівській думці про перемогу та за-воювання цілого світу. Богдануважав, що це два різні та протилежні полюси, а ми не повинні в'язати своїх надій на визволення з німецьким фанатизмом, расизмом та імперіалізмом. Нам не по дорозі з цією чужою силою, бо коли Гітлер піде на підбій світу, — то першою жертвою чи колонією його звірського імперіалізму стане напевно Україна. Так Богдан розумів гітлеризм та його ідеологію побудови Нової Європи. Таке переконання і політичний погляд на світ, стримували його від активізації в рядах оцієї тайної організації. Так міркуючи, Богдан став прихильником демократії та демократичної течії, бо ніколи не мав симпатії до тоталітарних систем.

Завдяки Радикальній Партиї в селі існувало товариство молоді, яке називалося "Каменярі". Богдан знав, що в кожну організацію вкрадаються провокатори, щоби знутра підривати її, тому він дуже обережно ставився до всяких проявів організаційної системи, до її праці і політичного напрямку. У дійсності він симпатизував з товариством "Каменярі" і навіть формально був його членом, але не проявив у ньому ніякої діяльності, бо підозрівав, що в крайовому проводі діяла сітка комуністичних агентів, що компромітувала цю організацію в очах суспільства як прибудівку комуністичної партії. На ці теми відбувались усе гострі дискусії, а то й сварки. Найбільше критикував Богдана місцевий священик, який на кожному кроці дорікав хлопцеві за його членство в "Каменярах". Він знав однак, що Богдан порядний юнак — найактивніший член церковного хору тощо. Через свою здібність і вдачу Богдан був незаступний як у хорі, так і в аматорському гуртку. Священик старався відтягнути його від "Камерярів", хоч це товариство і так не проявляло

майже ніякої діяльності, oprіч місячних сходин та деяких політичних нарад і дискусій.

Думки про минуле чомусь настирливо пробуджували Богданову пам'ять і уяву. Перед ним перейшли всі події, з'явилися швидкою ходою праця і страждання його так молодого життя. А Богдан таки вже вспів багато натрудитися, причинитися до всього культурно-освітнього та національного життя в селі. Коли ж тепер він захворів, то побачив, як мало його друзів та взагалі молодих людей з села, стало відвідувати його. Він однак не звертав дуже на це уваги, аби лиш здоров'я повернуло, то все буде так, як було передтим. З такими думками він і заснув твердим сном і йому ще багато дечого насnilося.

Був уже пізний ранок, коли Богдан пробудився. На кріслі біля нього сидів його родич Стефко. Під час Богданової недуги Стефко дуже, а дуже часто відвідував його. Вони все вели розмови на різні теми, а головне, що Стефко завжди і постійно впевняв хворого, що ця недуга не є серйозна, а тому, що його організм є міцний, то все лихо переможе. Після такої розмови Богдан завждичувся веселіше і наче здоровіше. На прощання він усе просив Стефка приходити знову до нього. Родич приносив Богданові розраду.

— Ти наче якогось доброго лікарства приносиш мені так усе потішаючи мене, — говорив на прощання хворий. Після відвідин Стефка, йому здавалося бути і веселіше, і легше.

Стефко усміхаючись привітався з хворим: — Ну, як ти почиваєшся козаче та який настрій у тебе після такого здорового сну? Я оце вже з годину сиджу чекаючи, коли ти прокинешся.

— Добрий день, Стефку! — відповів дуже слабим голосом Богдан. Як бачиш, то маюся не дуже добре, щодень та недуга з'їдає мою силу, мій організм, хоч ти щиро підбадьорюєш та впевняєш мене про перемогу здоров'я над хворобою. З кожним днем, Стефку, я все більше трачу силу волі панувати над собою та відганяти оті чорні думи про неминучий кінець моого життя.

— Не говори так, Богдане, — сказав Стефко, — я розумію

тебе, це під впливом докучливого болю, від якого ти терпиш. Це й є причиною того, що хмарою налітають на твою голову оті чорні думи, що полоняють серце, завдають жалю та виводять із рівноваги. Я однак тебе прошу, Богдане, озбройся надійною думкою, як колись Леся Українка, — пам'ятаєш її вірш *Contra Spem Spero?*

Так! я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! Геть думи сумні!

— Не корись, Богдане, не піддавайся депресії, а бодрися і сподівайся на все добре.

— Це дуже гарні слова і побажання, мій дорогий Стефку. Час однак працює не для мене, не для моого добра і не для моого юного життя. Я правду тобі кажу, що я чую, як швидко наближається ця хвилина, коли останній раз глянутъ мої очі на цей білий світ. Прошу тебе дуже, послухай мене сьогодні, поки я ще можу щось думати і маю ще трохи сили говорити. Якраз усі повиходили з хати і нема тут нікого крім нас обох. Я хочу тобі сказати мое останнє бажання. Дуже важко мені таке говорити, але я мушу і повинен тобі це сказати. Слухай мене уважно. Я ще при добрій пам'яті і знаю що говорю.

— Ти знаєш, — почав Богдан, — як дуже полюбив я цю дівчину з Америки — Нусю. Знаєш також, як гарно нам усе велося і як добре все складалося на наше заможне і щасливе життя у сподіваному подружжі. Я так міцно полюбив її, що світа поза нею не бачив і загубив цю свідомість, щоб уявити собі мое життя без неї. Я побачив і переконався, що й вона також дуже тащиро мене полюбила і виявила таку глибину людської поблажливості та прихильності до мене, що в мене розвіялися всякі сумніви в тому, щоб вона колись змінила своє почуття, свою любов до мене. Так пройшло два роки щасливої, радісної та взаємної любови у нашому молодому житті. Лиха доля, а чи то воля Господня, покерувала інакше, як нам бажалося. Ось як

кінчається наша велика любов, наше невисказане щастя; кінчаються наші щирі мрії та глибокі надії на світле майбутнє, на родинне щастя. Швидко і несподівано заступила чорна хмара сонце, заступила щастя нашого юного життя. Оця трагедія — моя смертельна недуга, уже внедовзі перерве ланцюг нашого спільнотного, так дуже бажаного щастя. Коли вже надійде остання хвилина з останнім моїм віддихом, і замкнеться на все мої очі, я відійду навіки з того білого світу. Вона ж останеться зломаною, розбитою, наче круглою сиротою без мене. Звертаюсь отже з останнім проханням до тебе: як зможеш, то поможи їй, не лиши самітної у безвихідному становищі. Зумій знайти для неї таке слово потіхи, як ти увесь час для мене знаходив. Потішай її та зміцнюю надію на дальше, хоч і безсталанне життя. А коли б часом у неї з'явилася така думка і згода, то не відцурайся її, але довіку заопікуйся нею. Вона була дуже доброю людиною для мене. — Це є моя остання воля, мое останнє бажання до тебе.

— Богдане, — зі слізами в очах перервав йому Стефко, — чому ти таке говориш, кому воно потрібне? Ти виздоровієш і сам будеш опікуватися та втішатися нею поки Бог віку дозволить.

— Зайва твоя мова, Богдане. Я не можу однак тобі її заперечувати і не можу теж сказати тобі того, що коли б, не дай Боже ти дійсно не виздоровів і сталося би те, що ти передбачаєш, то я б ніколи не відрікся дати їй дружню поміч і товариську розвагу у тяжких хвилинах життя. Про такі речі, Богдане, сьогодні не годиться ще говорити хоч би й тому, що я ніколи у житті не мав тої вартості і того авторитету, що ти його маєш. А подруге, чи в таких обставинах ця дівчина буде бажати собі якихось товариських розваг чи душевної помочі? Мені дуже прикро слухати таке і говорити сьогодні про такі речі, Богдане. Я — твій родич і друг і широко тобі співчую, та не маю слів, щоб висловити думку, як дуже я хотів би тобі помогти. Якщо йдеться про справи інтимного порядку, — це річ така, про яку може лише доля рішати, а ніколи сила волі даної людини. Дозволи тобі сказати, що мое ім'я Стефко, а не Богдан. Чи я можу мати

якусь вартість для Нусі, — це дуже сумнівне, але щоби ти не хвилювався такими речами, то я пригадаю тобі, що на це є до-ля кожної людини та сила і воля Господня, що про все на світі рішає.

— Все те правда, Стефку, що ти тут наговорив, бо дійсно ти не є мені ворогом та щиро бажаєш мені якнайкраще і своїм щирим словом потішаєш мене і підтримуєш на дусі до останнього моменту. За твою доброту та великолідущість не я, а сила Господня винагородить тобі. Не забудь однак того, що я тобі сказав і, якщо це буде моя остання воля, мое останнє бажання, — повинується йому та сповни мій усний заповіт.

— І ще одно я хочу тобі сказати сьогодні. Коли я довго на самоті, то й думки напрошуються мені різні. Хоч це вже при кінці моєго життя, я став бавитися у маленького поета, — почав складати на папір мої пливучі думки. Написав я багато віршів, але востаннє склав два найкращі та найважливіші і присвятив їх на пам'ятку для Нусі. Один я рішився віддати їй особисто, але вона дуже страшно це переживала. А оце я написав другий і вже не можу прямо їй віддати, а прошу тебе, Стефку, візьми оцю запечатану коверту та не відкривай її. Якщо я виздоровію, то прочитаємо разом, як будемо відвідувати Нусю. Коли я помру, то зроби мені останню прислугу: не зараз після похорону, а дещо пізніше передай це їй.

— Добре, Богдане, добре, — погодився Стефко. Я буду для тебе до кінця життя таким, яким я зараз при тобі.

Хворому неначе стало легше, ніби заспокоївся. Він слухав спокійно, як Стефко оповідав йому про сільські та навколоишні події. Пройшло ще кілька годин. Стефко попрощав Богдана та відійшов.

Цього вечора хворого відвідувала Нуся. Вона дуже радісно розказувала йому про те, як вона нарешті переконала свою маму, щоби не забороняла їй більше відвідувати немічного нареченого.

— Ви подумайте, мамо, — говорила Нуся, — коли він був здоровий, ми всі так гарно приятелювали з ним, а тепер, коли

він немічний, ви забороняєте мені відвідувати його. Це не по-людськи і ви не повинні такого робити, так знущатися надімною та робити мені таку страшну кривду і приkrість, біль і жаль тяжкий. Я ж нічого злого не роблю, якщо вечером посиджу біля нього. Мати врешті сама розплакалася і сказала:

— Та іди вже і роби що хочеш, але не мучи мене вже більше. Я обійняла маму і поцілувала її та дякувала їй за дозвіл тебе відвідувати. Я ще раз сказала їй, що мені тепер дуже тяжко жити і я не можу запанувати над собою та стати такою облюдною на той час, коли мій Богдан хворіє і потребує моєї помочі. Люди осудили б мене, коли б тепер покинула його. Вони мали б рачцю, кажучи: — Як був здоровий, то любила, а тепер вже з іншими починає гуляти.

— Іди вже, іди — сказала мама. І я пішла. Тепер відрадніше мені, бо я знаю, що коли вернусь додому, то вона не буде вже більше на мене сварити.

Добра вістка тішить мене дуже, Нусенько. Ти приносиш мені заспокоєння та розраду, але лихо від цього не меншає, — сказав Богдан. Всі ліки нічого не помагають і недуга шириться та щораз більше робить мене немічним. Жаль мені великий за молодим життям, за тобою і великим нашим коханням. Коли я вже не видужаю і відійду з цього світу, то заздалегідь прошу тебе, сповни мій останній заповіт.

— Богдане, Богдане, — чого ти таке говориш? — перебила йому Нуся.

— Ні, дорога моя, послухай мене, поки я ще пам'ятаю і знаю що говорю. Отже, коли мене вже не буде і ти останешся сама та будеш тужити за щастям, що пропало, то я востаннє тебе благаю, щоб ти не страждала самітною. Бачиш, є у мене родич Стефко. Він добрий чоловік. Коли б ти могла подружити з ним... Різниця лише та, що він не Богдан, однак кривди він тобі не зробить, а в лиху годину і в тяжкій недолі може помогти тобі багато, якщо б ти бажала його помочі.

— Богдане мій, Богдане, — заплакала Нуся, — чому ти таке говориш і як ти можеш так говорити? Я нікого на світі не хочу

знати, крім тебе. Стефко — твій родич і я вже давно познайомилась з ним. Він часто приходив і приходить до тебе. А як ти був здоровий, то пам'ятаєш, скільки разів ми разом зустрічалися з ним, а на всіх забавах він був у нашему товаристві. Він завжди поводився гарно, весело і дружньо. Усе, що ми знаємо про нього, вказує на те, що він є чесним і порядним хлопцем, але ніколи не може бути такого, щоб міг стати тобою, або заступити тебе. Про таке, Богдане, ти не повинен навіть мені згадувати і тим більше разити моє серце, яке і без цього надто знеможене. З того що ти сказав виходить, неначе я вже тобі так надокучила, що з'явилася у тебе думка чи замір проміняти мене. Ой, Богдане, навіщо ти таке наговорив мені у таку тяжку та невимовно болючу хвилину, в якій і без того часто приходить така розпуха, така досада, що я тоді здібна сама вкоротити собі життя. Коли б не сильна віра в те, що ти видужаєш, якби не любов моя надто щира і вірна, то я давно вже загубила б себе. Та цього не сталося і не станеться. Я свято вірю і переконана у цьому, що по тих тяжких стражданнях і після гіркого досвіду, приайде ця щаслива хвилина, коли ти видужаєш та будеш знову здоровий. Тоді поверне до нас веселий час, завітає знову наше щастя до нас. Ось що я думаю та чим я живу, дорогий, мільй мій Богдане. Не треба ж вести сумної розмови та накликати, віщувати лихо. Воно і без того само приходить, коли злобна доля цього хоче.

— Гарно, дуже гарно, дуже добре! Щиро тобі дякую за таку твою відповідь. На моє горе, цю думку я і Стефкові сьогодні розповів і пам'ятку тобі ним передав. Богдан задумався і задивився на дівчину.

— Я прошу тебе, Нусю, — продовжував, — ти щастя моє, любове незборима моя, світє життя моого, не кажи такого, що ти надокучила мені, що я надумав тебе проміняти. Я сказав тільки це слово під впливом важкого горя і депресії, а причиною того моя недуга, фізичний і моральний біль. Ти не бери за зле моїх слів, а роби так, як твоя воля каже тобі робити. Я ж хочу і бажаю для тебе якнайкраще. Не гнівайся на мене і не

плач, ангеле мій, а послухай мене. Коли б я з волі Всевишнього відійшов із цього світу, то прошу тебе, сповни оцей маленький заповіт: посади червону рожу на моїй могилі.

— Богдане, Богдане, — що це ти говориш і нашо ти сьогодні таке страшне наговорив? — залившись слізами з голосним плачем промовила Нуся.

Цього вечора вона довго сиділа біля нього і тільки тоді, як він задрімав, вернулася додому.

Приходила весна і нагадувала своєю природою безжурні та веселі і щасливі минулорічні дні у житті закоханих. Однак весна, що приходила, не була веселою для Нусі. Та, чи ж могла нею бути? — Богдан щораз то більше нездужав і врешті його маті забрала його від дядька до себе. До матері, де Богдан тепер лежав, було трошки дальше йти, як до дядька, але Нуся все одно не переставала відвідувати його. Траплялося, що хворий і слова не міг промовити до неї. У такий вечір Нуся сиділа сама біля нього і, заливаючись слізами, гладила його русяве волосся. Плачучи і верталася додому. Коли дома маті питала про Богданове здоров'я, Нуся не приховувала, а говорила правду, що Богданові щораз то гірше і нема ніякої надії, щоби він видужав із цього.

— То чого ж ти, доню, славиш себе і бігаєш до нього щовечора? Хіба це вже щось поможе? — вговорювала маті.

— Вже за поміччю не бігаю, мамо, а бігаю тому, що так соцість моя і серце мое наказує мені. Я кажу вам, що бігати буду так довго, поки жити буду на білому світі.

— Схаменися, дитино, і подумай, що ти говориш, — вмовляла Нусю маті.

— Мамо, я знаю, що я говорю та й так буду робити, як вам кажу, бо інший світ не існує тепер для мене, та й іншого тепер я не шукаю. Незалежно від усіх упімнень та просьб, Нуся дальше вечорами відвідувала Богдана.

Не довелося Нусі вже довго турбуватися, бо ще тільки кілька вечорів вона просиділа біля милого. Точно шостого дня після Нусиної розмови з мамою, дівчина тихо підійшла до ліж-

ка хворого. Богдан відкрив очі та простяг до неї руки і ледве-ледве нахилив її до себе та подав їй запечатану коверту.

— Як гарно, що ти прийшла. Я дуже хотів ще тебе побачити і сказати мое останнє бажання: — Не забувай про мене. На моїй могилі кожної весни посади червону рожу на спомин.

Сказавши це, — ще дужче притягнув її до себе, цілий затрясся і ще щось невиразно прошепотів; так дрижачи застиг, випустивши безвладно Нусині руки. Його ж руки впали неживі на ліжко...

Нуся голосно залементувала та безпам'ятно в агонії розпачувала і нагло зомліла. Коли вернула її свідомість, вона стала спокійна і тільки біла-біла, як стіна. Нічії прохання, щоб вона заспокоїлася, не помогли. Вона не відступала ні на хвилину від покійного аж до часу, поки прибрали його тіло і поклали на катафальку. Коли вже все спорядили, вона сіла біля Богдана і не переставала плакати, а деколи й голосно заводити.

Мов блискавкою грому пролетіла цілим селом вістка: — Богдан помер!

Вже цього самого вечора масою приходили люди відвідати та попрощатися востаннє з Богданом. Прийшли і батьки Нусі. Мати дуже жаліла свою доню, побачивши її у такому жалюгідному стані. Вона стала просити її, щоб ішла додому, але Нуся і слухати цього не хотіла, тільки безперервно вмивалася слізами. Над ранком дівчата привели її до хати. Дома вона зразу впала на ліжко і тільки розплачливий стогін безупинно виридався із її грудей.

Так пройшов цілий день. Нуся на ніщо не реагувала і до нікого не бажала говорити. Щойно вечером одягнулася у чорну сукню, а чорною стяжкою перев'язала свою косу; сіла на ровер і поїхала на похоронні відвідини до Богдана.

У селі йшли різні приготування до величавого похорону. Швидко однак розійшлась жалюгідна та сумна і нелюдська вістка: — Отець Лаба відмовляється похоронити Богдана! Богданів дядько просив отця пароха, щоб той відправив похоронний обряд, але отець Лаба рішуче відмовився, бо покійний на-

лежав копись до "Каменярів". Уся родина і майже ціла громада просили священика забути це покійному, бо він увесь час своєго молодого життя співав у церковному хорі та щонеділі читав у церкві Апостола та інше. Покійний був також активний у багатьох сільських товариствах. Юнак був побожний. Люди поважали його. Нічого не помогли просьби і переконування. Парох дозволив лише відкрити церкву, а на кінець казав собі заплатити п'ятнадцять кірців пшениці. Таке рішення священика розгнівало не тільки родину, але й цілу громаду. Люди ради-лися з родиною. Після довгих міркувань та обміну думок всі одноголосно рішили самі, без священика, влаштувати величавий похорон та самі поховати Богдана. Всі заходи та нові просьби не змінили рішення отця Лаби. На похоронному возі люди зробили високе підвищення, а на ньому покладено домовину, яку обвішано численними вінками. Біля домовини сіла наречена покійного. Вона тримала перед собою вінок із написом: — Земля пером Тобі Друже, що нас навіки розлучає.

Шість каріх коней поволі везло тіло покійного через ціле село, аж до церкви. У перших рядах за труною ішов церковний хор і співав похоронні пісні. За ним зібралася велика каравана людей, що йшли численними рядами за домовиною. У церкві цей сам хор докладно відправив похоронне Богослуження. З церкви у такому ж порядку відвезено тіло на місце вічного спочинку, на цвинтар. Над свіжою могилою відбулося кілька прощальних промов. Промовці, що говорили від поодиноких товариств, до яких належав Богдан, не щадили покійному гарних слів похвали та подяки. Після відповідних молитов та похоронних пісень, люди запечатали гріб і почали розходитися. Останньою тихо відійшла Нуся, поклавши вінок на могилі. Усі дивувалися спокоєві, з яким верталася до своєї хати.

У Народньому Домі родина і громада справляли велику тризну. Нуся не пішла на поминки, хоч Богданові друзі заохочували її йти.

— Щиро дякую вам усім за гідну останню прислугу моєму Богданові. Хай Бог заплатить вам за ваші старання і поміч, —

тарі... Чи уявляєш собі, які б це були наслідки, коли б так усі люди подумали? Ніхто б не хотів з тобою дружити, а всі хлопці висмівали б тебе як придуркувату. Мене страх збирає, коли подумаю як ти пошкодиш собі продовжуючи робити так, як робиш. Ти цілком про все забула, всіх відреклася і крім церкви нікуди не виходиш з хати, — дорікала мати. — Та й у церкві не вислухаєш до кінця Служби Божої, перша виходиш і сама чим-дуж вертаєш додому. Та й дома ховаєшся від людей, навіть зі мною чи з татом не хочеш про ніщо говорити. Ти ще молода і тобі треба дальше жити і думати про життя, про майбутнє. Багато стається нещасть та різних випадків на світі. На це нема ради. Світ однак на цьому не кінчається, життя іде далі. Послушай, прошу, моїх слів, — я твоя мати і не є ворогом тобі. Я б дуже хотіла, щоб ти була щаслива і весела та провела свою молодість якнайкраще і якнайвеселіше у добром товаристві; щоб зжилася з людьми і знову знайшла когось, з ким вік могла би пережити. Я знаю і розумію, що другого такого Богдана ти вже не знайдеш, а його ніколи вже не буде.

Нуся спокійно слухала материних докорів, тільки голову повернула в бік цвінтаря і, не моргнувши оком, дивилась кудись далеко. Коли ж мати сказала — а його ніколи вже не буде, — вона нагло голосно заридала і майже без пам'яті впала на груди матері, змочивши слізами весь її одяг. Мати притримала її та помогла зайти до хати, щоб люди не почули того нещасного плачу. У хаті вона так і впала на постіль і довго ще ревно плакала. Мати безрадно стояла і слухала. Пішла спати щойно тоді, як Нуся заспокоїлася. Дівчина лежала спокійно, хоч тяжкі думи вихром перепітали в її голові та до знемоги томили її серце. Виснажена і втомлена, вона так і заснула.

— Нащо ти так робиш? — обізвався батько, як мати закрила за собою двері до спальні. Я весь час слухав твоєї розмови. Вона добра і речева, але то ще заскоро ти стараєшся її врозумити і тим самим ще більше її розстроюєш, ще більше додаєш жалю та муки. Я знаю — ти мати і хотіла б якнайкраще для своєї дитини, але в такий час, як тепер, годиться дати їй волю і спокій із всяким

говоренням, бо це тільки помагає, що ще більше доводить її до жалю. Вона ж не дурна дівчина, хоч дуже надщербила свої нерви і втратила силу панувати над собою, але я думаю, що при Божій помочі вона знову стане спокійнішою та пічне більше здорово думати і нормально реагувати, хоч ця рана довіку залишиться в її серці.

Не помогли переконування ані матері, ані батька. Кожного вечора, після роботи, Нуся ішла сама на цвинтар, на могилу Богдана. Вона спочатку довго молилася, а відтак розказувала покійному про свою самітність, сирітство і тяжке страждання та глибоку тугу за любов'ю, за коханням, про яке знає тільки одна молодість, яка в неї так марно безцільно спливає з її слізами.

— Чи ти то знаєш, мій дорогий, мій любий, мій коханий Богдане, як тяжко мені тепер жити самотою? Не можу дочекатися тої хвилини, того смеркання, коли йду на розмову з тобою. Часом почую голос пісеньки коханої, що в серці радістю, щастям осяває і кличе-манить на розмову з тобою. Бачу мов два вогники твої ясносині очі, мов у білій день їх бачила; чую мову ласкаву, улюблену та ніколи не переслухану, що іскру вогню запалювала в серцю і воно безтэмно горіло бажанням любові, щирого кохання. Ми вели розмову про вічність, про вірну досмертну любов. Немов на вітрі неслися хвилі щастя і бажаного кохання. Не можу й не хочу забути, як ніжно й ласкаво ти голубив мене, як міцно обнімав і гаряче цілавав мої уста і очі мої, як пристрасно п'янів серце мое гарячою любов'ю. Бракує слів описати мое щастя у твоїх обіймах. Твої руки, наче крила Ангела Хоронителя відводили мене у вічність незабутньої щасливої мрії, яка осталася тепер отим довічним скарбом так страшно зруйнованого моого життя. Ніхто тепер не голубить мене знедолену, хіба вітер розвіває тужливо мою косу. Ніхто не цілує так ніжно, так міцно очі та уста мої, тільки розпачливі гіркі слізози їх вмивають, але не горять уже більше тим жагучим вогнем великого бажання. Усе зів'яло, ти все забрав у могилу з собою, — нарікала Нуся.

— Чи виблагаю молитвами, у Бога, на твоїй могилі, хоч на хвилину забуття і спокою у душі моїй? І тебе я молю, благаю, коханий, пішли мені хвилю щасливу, спокійну, в якій я могла б так легко віддихнути без болю невимовного тягару на серці моїм. Коли біль мій не мине, не втихомириться туга, то скоро я ляжу тут біля тебе і лише тоді забуду тебе на тім білім світі. Прилинь до мене із того незнаного світу та хоч у сні приснися, з'явися мені тим ангелом з миром і спокоєм, з ореолом до вічного щастя.

— Колишеться віття дерев надімною, щепоче вітер таємничу казку, якої я не розумію. Тільки коса моя із тим вітром буйно повіває. Повій вітре, повій сильніше, повій рвучко та вирви із серця моїого любов, печаль і тугу мою та понеси їх у той невидимий світ і лиши на вічні віки біля Богдана, а я лишуся з порожнечею у душі моїй блукати безталанною по білому світі. Занеси, буйний вітре, весь скарб мій дорогий до Богдана, занеси тому, без якого не знаходжу собі в світі місця спокійного.

— Мої дні минають наче чорні ночі, а ночі проходять жахливою темрявою, в якій безпомічно та безнадійно плаче, болить і страждає мое знеможене серце. Лише тінь уяви та дорогий, щасливий спомин заглушують мою печаль.

Тужливо і нагло заскиглів десь пугач на цвінтари. Нуся зразу стрепенулася і з першої хвилини наче мороз пішов поза її шкіру. Та це тільки маленький момент того лякливого враження. Нуся клякнула біля могили, перехрестилася тричі та довго-довго молилася, а відтак встала і, не оглядаючись, вільною ходою пішла додому. Перед хатою, як усе, чекала на неї мати.

— Ідіть вже спати, чого ви мучите себе весь час дожидаючи мене? — сказала Нуся. Відчинила двері і без слова пішла до своєї кімнати. Перехрестившись тричі, відмовила Господню молитву і спокійно заснула. Це була субота, а другої днини, в неділю, Нуся на превелике здивування встала удосвіта, подоїла корови і пігнала їх пасти, а вже пів до дев'ятої години пригнала їх назад із пасовиська, поприв'язувала тощо. Після

сніданку сказала батькам, що сьогодні хоче іти до церкви. Нуся викупалася у ванні, заплела коси і в кожну вплела чорні бантики, одягнула темну суконку та взула черевики, що їх колись Богдан купив для неї. Хоч дуже бліда і помарніла, але так одягнувшись, виглядала дуже пристойно, а то й принадно. До церкви йшли разом з матір'ю. Під церквою Нуся стрінула інших дівчат, з якими так і пішла до дому молитви, а мати пішла вже окремо зі старшими жінками. У церкві Нуся завважила, як всі люди так і дивляться на неї та перешіпуються між собою. Помолившись, вона стояла спокійно і ніби не звертала уваги на людський позір, хоч у душі почувала себе дуже неспокійно. Часом приходили хвилини, коли їй дуже хотілося плакати.

На підвищення перед іконостасом вийшов священик. Він не міг не бачити Нусі. Після перших слів благословення, зараз почав говорити про похорон Богдана. Він всякими способами і словами оправдував себе за свій нелюдський вчинок та просив усю громаду і родину покійного про пробачення та прощення... Опісля почав вихвалювати Богдана, який то він був релігійний та ціле життя співав у церковному хорі, працював для церкви, людей і для Бога. При тих словах він так і розплакався та ледве закінчив свою проповідь. З амбони священик не зводив очей із Нусі, яка почала тихо плакати та втирати сльози. До неї підійшла приятелька Маланка та шепнула їй, щоб вона виходила з церкви. Перехрестившись, вони скоренько подалися до дверей саме у той момент, коли отець закінчив свою проповідь.

Дівчата йшли додому спочатку поволі та мовччи. Перша почала говорити Маланка.

— Прошу тебе, Нусю, перестань вже плакати, бо тими гіркими сльозами свого тяжкого лиха та горя не відкупиш, а тільки стратиш здоров'я і змарнієш.

— Це правда, — відповіла Нуся, — але я не можу здергати сліз. Великий жаль, біль і туга перевищують здоровий спосіб думання. Я стараюся, так би мовити, вивести себе з того зачарованого кола, але серце мое тріскає з болю і я дальше останюся немічною на безвихідному розпутті. Надаремно хтось мо-

же давати мені щирі та співчутливі поради, бо вони ще більше роз'ятрюють мій біль, мое пекельне горе. Я правду тобі кажу, Меласю, — продовжувала розмову Нуся, — що спочатку я думала заподіяти собі смерть і так скінчити мою довічну муку. Та, коли я стала щоденно відвідувати Богданову могилу, то від мене якось відступила та страшна думка про самогубство. Мене щоденно стала тягнути на відвідини Богданова могила. Там я веду вечорами розмову наче б із самим Богданом, хоч він не відзвивається до мене та відповіді ніякої не дає. Виплачусь однак досхочу, довго-довго посумую, а відтак помолюся кілька разів за спокій Богданової душі та за мої гріхи заподіяні в щоденному житті і вечером вертаюся додому наче б з легшим болем у серці та хвилевим спокоєм у душі. Лягаю спати з надією, що присниться хоч сон щасливий.

— Нусю, — відізвалася Маланка, — я тебе дуже добре розумію і співчуваю тобі та не збираюся засуджувати твого способу життя, однак я, як твоя приятелька, хотіла б просити тебе, чи не могли б ми частіше зустрічатися з собою та вийти деколи в село між товариство хлопців і дівчат, щоб ти якусь хвилину провела у гурті людей, а не весь час на самоті. Не бери мені цього за зло, або не подумай, що я намовляю тебе в цей спосіб на розшук іншого та близького товариства. Ні, цього я не маю на думці, але й хочу, щоб ти не почувалася зовсім самітницею, — оправдувала себе Маланка.

— Ти ж знаєш, що Богдан був дуже популярний, дуже з усіма знайомий. Всі знали його, шанували і поважали і всі чомусь любили товаришувати з ним. Тож коли ти почала ходити з Богданом, те все перейшло і на тебе. Де б ти не була у його товаристві, то окрім поваги, пошани і розваги ти не зазнала ніякої прикрости чи сорому за його поведінку та відношення до тебе. Всі говорили, що Богдан дуже шанує і поважає тебе, як ніхто інший із хлопців на світі. Я хочу тобі сказати, що всі хлопці і дівчата говорять між собою, що коли не стало Богдана між живими, ти не повинна цуратися їх і жити самотою. Ти хоч на хвилинку повинна внести його дух між це товариство, з яким

він так близько дружив. Це для доброї пам'яти про Богдана і для твого власного добра.

— Дуже дякую, Мелясю, що ти так мене розумієш і так багато доброго мені наговорила. Ось ми доходимо до моєї хати. На прощання я прошу тебе: збери кількох хлопців та дівчат і прийдіть до мене сьогодні по полудні.

— Добре, дуже добре, — вдоволено сказала Маланка і на цьому вони розійшлися.

— Мамо, чи ви будете противні цьому, що я запросила сьогодні після полуодні хлопців і дівчат? — питала Нуся.

Мати якось з недовір'ям подивилася на доньку і тільки сказала:

— Добре, нехай приходять, аби лиши яких збитків не робили, бо знаєш, що тата не буде дома. Він пожене худобу на пасовисько.

— То нічого, що тата не буде дома. Я думаю, що хлопці не будуть такі пусті, а коли б погано повелися, то вдруге їх не запрошу. Маланка сказала мені, що всі хотіть мене відвідати. Після такої розмови родина пообідала, а впоравшись із посудом, Нуся вийшла в садок з якоюсь книжкою. У холодку було пріємно читати.

Пізнім пополуднем до Нуся прийшла група найближчих Богданових друзів — п'ять хлопців і четверо дівчат. Всі привіталися та розпитували про те, як вона тепер почувається, що порабляє і що читає. Нуся запросила всіх до хати, але розмова якось не клейлася. Молодь говорила про різні події в селі, про те, що в читальні підготовляють п'єсу "Запорожець за Дунаєм" тощо. Дмитро Модний запитав Нуся, чи вона хотіла б взяти якусь ролю. Нуся подивилась значуче на нього і спокійно сказала:

— Ні, я не здібна грati тепер ніякої ролі. Дуже дякую за те, що запрошуете мене, але самі певно знаєте, що я не могла б виконати ніякої ролі, — така була Нусяна відповідь.

Потім заговорили про те, що вже аж по жнивах буде знову забава, яку так і будуть звати "обжинками".

— Це дуже гарно, — сказала Нуся. Люди живуть, то мусять щось робити, бо як нічого не будуть робити, то нічого не буде існувати, — підтримала розмову господиня.

У весь час всі взаємно переповідали собі про різні події, але поводились ввічливо і серйозно. Ніхто не пробував жартувати. Нуся розуміла, що це все так діється тільки з чесноти до неї.

— Я маю пропозицію, щоб ми всі пішли трошки на прохід, — запропонував Дмитро. Така думка сподобалася всім, лише Нуся якось неохоче дала свою згоду. На вулиці Василь Баранко піддав думку, щоби ціле товариство перейшло кругом вулицею попри церкву, а тоді щоб усі відвідали Богданову могилу. Ніхто не противився. Пішли прямо вулицею попри церкву, а тоді мостом через річку. Коли ж пустилися поза річку в дорозі на цвинтар, то Нуся, що весь час ішла з Маланкою позаду, не витримала і почала плакати. Молодь старалася розважати її, щоб лише не плакала, однаке всі їхні спроби нічого не помогли. Дійшовши до могили, Нуся зразу сіла біля неї і припавши головою до землі, зайшлася ревним плачем. Через хвилину всі стояли безрадно, а потім поклякали і довго молилися. Закінчивши молитву, дівчата просили Нусю, щоб вона вертала разом з ними до дому.

— Дякую вам, дорогі друзі і подруги за вашу доброзичливість і співчуття до мене, але я вас всіх прошу іти помаленьку, а я ще лишуся трошки сама біля Богдана, — була її відповідь.

Хлопці і дівчата переглянулись між собою і знову почали просити Нусю йти з ними разом, а побачивши, що їхнє переконування безнадійне, відійшли також майже всі з плачем. Нуся осталася сама. Довго-довго сиділа нерухомо, а потім почала молитися і тільки тоді, як стало темно, попрощала могилу і повільним кроком пішла сама додому.

Залишивши Нусю на цвинтарі, усе товариство, — хлопці та дівчата, верталися якось із пригнобленим настроєм. Перша промовила Маланка, оглядаючись на цвинтар:

— Я таки не можу собі уявити, де в Нусі береться та сила і

відвага пишатися самотою на цвинтарі та ходити туди кожного вечора, незважаючи на ніякі можливі пригоди.

— Вона буде ходити доти, аж поки її хтось добре налякає, а тоді перестане, — відізвався Михайло Циба.

— Коли б хтось таке зробив, то це було би рівнозначне з убивством, — відповів Дмитро Модний, — бо вона могла би смертельно злякатися і згинути на місці. На таку річ треба вже не людини, а звіра, який не має ніякого співчуття до людського горя. Тільки тому вона так робить, щоби як-небудь заспокоїти свій біль, свою душевну муку з приводу безмежної любові і втраченого кохання. Це може довести її до життєвої катастрофи, якщо з бігом часу вона трохи себе не опанує, бо для неї все тепер на світі байдуже. На мою думку, ми всі тепер повинні дуже делікатно і поволі товаришувати з нею і непомітно розважати її, — дораджував він усім.

— Я буду пробувати нав'язати з нею близче знайомство, бо я певний того, що вона ставилася дуже прихильно до мене, коли ще Богдан був між нами, — заявив Михайло Циба.

— Нуся — дівчина незвичайно ласкової вдачі, бо коли ще жив Богдан, то вона до всіх у товаристві була дуже прихильна і ввічлива, — відповів Дмитро Модний. Сьогодні вона ця сама людина, але розбита трагедією втраченого щастя. У таких обставинах я думаю, Михайле, що твоя думка недоцільна, бо вона з ніким не схоче входити у близчі відносини. Пробуй, це твоя справа, але роби це так, щоби ще гірше не розжалювати її, бо тоді лишишся для неї ворогом на все життя. Сказавши це, він глянув багатозначно на Маланку, а інші дівчата також значливо усміхнулися, але нічого не сказали. Всі знали, що Михайло Циба — син багатого батька та що він дуже зарозумілий і чванькуватий парубок. В його уяві ніхто не вмів так гарно говорити, як він; ніхто не вмів так модно одягнутися та не виглядав так гарно, як він. Усі знали також, що Нуся давно не любила зустрічатися з ним, не терпіла його самохвальби тощо, але ніхто більше йому не заперечував. Поговоривши ще трохи, товариство розійшлося до своїх хат і власних обов'язків.

На другий вечір Нуся знову вибралася сама на Богданову могилу. Вона присіла біля гробу та плачуши говорила про своє горе, свій жаль. Посидівши хвилину мовчки, вона довго молилася та дивилася прямо в одне місце, бо хотіла, щоби хоч тінь Богдана з'явився їй як привид. Нічого не з'явилося, тільки пугач десь недалеко заскіглів на цвинтарі, але Нуся того скигління вже не лякалася. Вона скінчила молитви, сказала Богданові добраніч та вільним кроком почала йти додому. Коли переходила дорогу до кладки через річку, вона несподівано побачила і пізнала Михайла Цибу, який ішов їй назустріч.

— Добрий вечір, Нусю! — привітався парубок.

— Добрий вечір, Михайле! — відповіла Нуся. Скажи краще як ти тут уявся та що ти тут робиш у таку пору?

— Я був у Гвозді і якраз вертаю та мав щастя стрінути тебе...

— Чи можу провести тебе до твого дому? — так прямо запитав Михайло. Нуся хвилинку промовчала, а відтак сказала:

— Знаєш, Михайле, як я вертаю з Богданової могили, то жодних проводирів мені не треба, але коли ти йдеш у цей бік, то можеш іти разом зі мною, доки не повернеш на дорогу до своєї хати.

Переходили разом через кладку. Михайло знову запитав, чи може йти з Нусею аж до її хати.

— Дуже дякую, Михайле, але тобі не треба журитися мною, бо я сама знаю дорогу додому.

— Та я нічого злого не думав, оправдувався той, — а лише прямо по-товариськи хотів тебе відпроводити.

— Це гарно, дуже гарно, Михайле, але твоя щирість і доброзичливість тепер не для мене і зайво про це говорити.

Хлопець пробував переконати її, що не добре для неї так відчужуватися і жити тільки самовдоволенням, немов би навколо на світі нікого не було.

— Це все я добре розумію і вдячна тобі за твої пояснення і пораду, але мимо того усього наразі так мусить бути, як воно зараз є, а тобі, Михайле, годі турбуватися мною і моїми справами.

ми. Сказавши це, Нуся сказала парубкові добраніч і швидкою ходою пішла у напрямі своєї хати. Не оглянулася. Відчинила і замкнула за собою двері від хати. Михайло постояв хвилину дивлячись у слід за нею, а відтак пробурмотів сам до себе:

— Дурна гуска. Запаморочила собі голову Богданом, а тепер його могилою та не хоче більше світа бачити. Почекай однак, закопирчена гуско, це вже моя голова в тому, що я постараюся твій дотори задертий ніс пригнути цілком додолу. Тоді ти не будеш така зарозуміла і горда і ще сама побігнеш за мною, бо навіть ніякий пес хвостом не кивне в твою сторону, — погрожував. З думкою про те, як накоїти Нусі лиха, Михайло попрямував до свого дому.

Нуся не могла заснути цієї ночі. Якась дивна та неспокійна думка з'явилася в її голові і довго турбувалася її. Оця зустріч із Михайлom, здавало б ся, звичайна річ, — зустрінулися і розійшлися та й усе. Вона пригадала собі, що давно тому, коли вона ще не любилася з Богданом, цей сам Михайло Циба дуже підлещувався і все пробував зустрічатися з нею та всіма способами давав їй зрозуміти, що він хоче ходити з нею, хоч ясно ніколи цього не сказав, бо бачив, що Нуся на кожному кроці його легковажила а то й ігнорувала. А тепер чи не буде це початком його безличного залияння до неї...? Вона так і подумала, що треба їй бути обережнішою, як піде знову на цвинтар. Чим більше про це думала, тим більше Михайло виглядав для неї підлім і також людиною, що може все зробити, щоб лише досягнути своєї мети. Раз подумала, що вона занадто вразлива та що таким не варто журитися, але перемагало неспокійне передчуття. Нуся рішила, що відвідуючи могилу, відтепер буде брати із собою велику електричну лямпу та маленький залізний ломик у рукав і плящину з денатуровим алькоголем.

Непомітно для батьків, Нуся підшукала і підготовила собі всі речі для оборони, а на другий день, як смеркалося, все було готове. Вона так усе несла біля себе, що ніхто не міг би в сутінках помітити нічого підозрілого. Сама дивувалася, чому саме така думка з'явилася у неї. Через кілька вечорів Нуся відвіду-

вала могилу, але все було спокійно, нічого не сталося та нікого не зустрічала. Так проминуло три тижні. Дівчина вже сама сміялася із своїх нещоденних вигадок, але одного вечора, коли вона тільки що помолилася, почула якийсь рух і шелест поза поблизькими кущами. Вона швидко сховалася за хрест сусідньої могили і вдивлялася в цей бік, звідкілля сподівалася небезпеки. Не чекала довго. Щось ніби великий собака підходило до Богданової могили. Побачивши, що біля могили нема нікого, тварина ніби злякалася та раптом піднеслася і тоді з собаки зробилася якась людська постать. У цей момент Нуся освітила цю постать однягнену в якусь маску, що представляла собачу голову. Постать жахнулася від блиску світла і почала йти просто на неї. Нуся не тратила часу. Відкрила плящину та обілляла цю маску спиртом. У цей момент постать несамовито закричала і почала тікати, а тому що не могла бачити, зашпорталася і впала. Нуся підбігла ближче і ще раз освітила її, а пізнавши у ній знайому людину, плонула їй в очі кажучи — Ти дійсно підла собака! Обернувшись, Нуся пішла поволі назад додому. Пройшовши кілька кроків, вона зупинилася і обернулася, бо почула ніби стогін та скигління. У темноті побачила, як той злий дух підвівся, зірвав з голови маску і швидко якоюсь шматою витирає своє обличчя й очі. Потім позбирав те все лахміття і поволі подався за густі цвінтарні дерева. Нуся таки думала, що він буде бігти за нею, але постоявши хвилинку і переконавшись, що небезпека минула, пішла вже прямо додому, більше не оглядаючись. Щойно в ліжку почала думати про те, чим і як скінчиться ця пригода. Вона знала, що він за всяку ціну пімститься на ній. Не знала лишень того, як і чим та коли це станеться. Одного була певна, що доперва тепер їй треба дуже берегтися та уважати на кожному кроці. Про цю пригоду рішила наразі ні кому не говорити. Краще почекати, що він буде робити. Роздумуючи над тим усім, вона так і заснула.

Минуло кілька днів і в неділю Нуся знову з мамою пішла до церкви на Службу Божу. Біля церкви стояло багато людей, які про щось говорили та непомітно оглядалися. Ані між ними, ані

в церкві, Нуся не бачила Михайла Циби. Після відправи вона вийшла з церкви разом з іншими дівчатами, крадькома розглядалася навколо, але Циби таки тут не було. У поворотній дорозі з Нусею йшла Маланка і Настя Гвоздова. Перша почала говорити Настя. Вона так прямо та несподівано запитала:

- Чи ви чули, що Михайло Циба дуже хворий?
- Що сталося? — поцікавилася швидко Маланка.

— Якось кілька днів тому він вертався з села додому і хотісь несподівано щось вилляв йому на голову. Це було щось таке, — говорила Настя, — що пекло його очі і він не міг нічого бачити; ледве заліз додому. Зараз на другий день їздив до лікаря. Кажуть, що доктор повимивав його очі та дав застрики і ще якесь лікарство, то йому вже набагато краще. Лікар сказав, що коли б не приїхав до нього вчасно, то може був би тепер спілпий. Коли скінчила говорити Настя, відізвалася Маланка.

— Я думаю, що хотісь зробив йому доброго збитка, бо всі люди в селі знають, що він сам великий збиточник. Ніхто в селі йому не дорівнює ані розумом, ані поставою, ані поведінкою. Він тільки тому виходить у село, щоби з кожного посміятися і кожному причепити якусь латку.

— Може ти маєш рацію, Маланко, бо дійсно він усе ставив себе вище від усіх своїх друзів і через це деколи приходило між ними до бійки, — сказала Нуся. — Може комусь того було вже забагато і таким збитком віддячився йому.

Так розмовляючи дівчата дійшли до Нусиної хати, а на прощання Маланка запитала:

— Нусю, чи ти хотіла б вийти трохи по полуудні в село до Народнього Дому? — Нуся хвилинку подумала і відповіла, що має нині багато роботи дома, має теж кілька книжок, які хотіла б трохи почитати, отже залишиться в хаті. На цьому вони розійшлися. Дома Нуся помогла матері зварити обід, а пообідавши довела все до порядку і вийшла в холодок за хату читати книжку.

Заходило сонце. Почало вечоріти. Нуся, як усе, пішла на цвинтар, на Богданову могилу. Сьогодні вона не забарилася

там довго. Помолилася трошки, виполопа траву біля цвітів, а як ставало вже темно, повернулася назад. На містку стрінула Маланку та інших дівчат і хлопців — ціле товариство Богданових друзів. Усі привіталися з Нусею гарно та зичливо. Почалися розмови, а навіть і жарти, без яких годі обійтись молоді. Нуся панувала над собою і також старалася бути веселішою. Вона жартом подякувала всім за те, що вийшли зустрічати її, а відтак звернулася до всього товариства з проханням піти тепер з нею аж до її хати. Ніхто не противився цим запросинам, бо це було вперше після смерті Богдана, що таке трапилося. Розмовляючи свободіно, — всі разом пішли в напрямі Нусиної хати. Коли прийшли під хату, то дехто сказав, що краще їм тут на дворі постояти чи посидіти, замість турбувати батьків у хаті. Нуся побігла до хати і запитала батька, чи може запросити своє товариство на хвилину до світлиці.

— Проси, ми гостям раді, — відповів батько.

Батьки справді були раді таким гостям, бо вони їх давно вже сподівалися. Нуся заявила усім, що батьки просять їх до хати, щоб не стояли надворі біля воріт. Коли всі зайдли до середини, тоді почалися різні розмови, аж врешті дійшло до питання про Михайла Цибу. Всі дивувались причині його наглої хвороби, але ніхто нічого напевно не знав.

— Я сьогодні відвідував Богдана, — сказав Дмитро Модний. Він мені докладно розповів про свою пригоду. Всі допитливо подивились на нього і чекали дальшої розповіді. Михайло продовжував.

— Того вечора Циба був на Горбі у Гвяздової Параньки, а коли звідтам вертався, коло Чорнія раптово хтось із-за плота вилляв щось сильне на його лице і голову. Це сталося так швидко, що він нікого і нічого не міг бачити, бо зараз почало його дуже пекти в очах. Він швидко почав себе витирати чим тільки міг, але це багато не помогло і він стільки ще міг бачити, що ледве якось дібрався додому. В хаті добре вимився, але все одно очі вже добре позапухали і зайдли кров'ю, так що батько цієї самої ночі поїхав з ним до міста до лікаря, який дав йому

застири і лікарство та казав лежати і тримати темні окуляри на очах. Уесь час, як Дмитро оповідав, Нуся уважно слухала і вдавала зовсім спокійну та зацікавлену пригодою Михайла.

— Може дізнаємося більше від хворого як він виздоровіє,
— на закінчення сказав Дмитро і дуже непомітно подивився на Нусю.

Після цієї розмови та інших дотепних жартів, мовляв, якась дівчина із заздрості зробила Михайліві таку прикрість, усі почали прощатися і розходитися до своїх домівок.

Нуся лишилася сама. Вона так і думала, що Дмитро щось знає, бо завважила його погляд на собі. Через хвилину була неспокійна, але швидко впевнилася, що Михайло не може її виявити, бо тоді сам себе скомпромітує, а може й до тюрми заведе. Одного вона була певна, що як виздоровіє, то видумає щось таке, щоб пімститися на ній. Роздумуючи над тим, як би то вийти з такого положення, вона спокійно заснула.

Цієї ночі Нусі спалося добре і коли б мати не збудила її рано, то спала би ще довше. Мама сказала їй що має робити дому, бо вони всі йдуть у поле до роботи.

— А я також піду з вами — сказала Нуся і почала швидко одягатися, але мати не дозволила і повторила що треба сьогодні зробити дома, — а завтра, як схочеш, то підеш у поле. Доњка не оспорювала рішення матері. Вона швидко поробила все, що їй казала мати, а відтак почала швидко поратися біля обіду. Наварила борщу і вареників і все те спакувала у кошик. Вперше після смерті Богдана витягнула ровер, прив'язала кошик до багажника і так поїхала обережно на поле. Батьки дуже здивувалися, коли побачили, що Нуся приїхала ровером та ще й привезла із собою їсти. Подивившись на все, що наварила і привезла їм Нуся, вони лише вдоволено посміхалися. Їм стало приємно, що дочка стає такою господарнію та догадливою, що минається її любовна трагедія. Обід був дуже смачний.

— Ну, тепер ти вже не будеш куховарити, — сказав матері жартома батько, — бо Нуся вміє краще все наварити, як ти.

— Як я вміла, то так і зварила. Думаю, що можна їсти без-

печно, нічого злого не станеться, — боронилася Нуся.

— Певно, що не станеться, — сказала мати. Ти все добре зробила і наварила, але чи ти поробила те все, що я тобі казала?

— О так, — відповіла Нуся. Я все зробила швидко, бо хотіла трохи вийти в поле до вас. Дозвольте вам помогти.

Після несподіваного обіду, Нуся аж до вечора помагала родині в'язати ячмінь у снопи. Вона залишила поле трошки скоріше і поїхала ровером додому. Поки батьки приїхали кіньми, вона вже вспіла помитися і змінити одяг та наставила варити вечерю. Мати пішла до хати, а Нуся помогла батькові і братові напоїти коней і корів та впоратися з усім, що треба.

По вечері Нуся пішла відвідати Богдана. Так, вона все і всім говорила, що відвідує Богдана. Як усе, так і тепер, вона приклякнула біля могили і особливо довго молилася, а тоді неначе буря, що раптово надлетить і робить страшну хуртовину, так у неї швидко похмарилося чоло, а з очей двома струмочками потекли слізози і зрошували ті квіти, що їх Нуся сама насадила.

— Сльози мої гіркі, — тихо сказала до себе, — ані розум, ані сила волі моєї не стримають вас і певно до кінця моого життя ви будете літися, але болю моого не затопите.

Нуся присіла край могили, а думки вихром налітали до її голови та щораз більше збуджували і так надто вже великий жаль. Вона знову промовила сама до себе:

— Так, я буду жити, доки Бог на життя дозволить, але здається мені, мій дорогий Богдане, що так, як ти мене покинув сиротою, так і я покину тебе і пойду в чужий світ пропадати. Щойно тоді, як скінчиться мое життя на білому світі, душа моя безсмертна прилине до тебе, щоб навіки злучитись із тобою. Приснися мені, прошу, у сні, щоб я раділа, тішилася і раювала щастям, яке я пережила із тобою. Багато ще мине днів, в яких я все буду відвідувати тебе, а тоді, одного дня, я перестану. Ще раз попллю слізози на твою могилу і від'їду в чужий, далекий світ, де я народилася. Від'їду туди тому, щоб очі мої тільки в уяві бачили могилу твою, а серцем я бачити буду тебе таким,

яким ти був: здоровим і мужнім. Богнем палали твої сині очі, а прекрасні уста всміхалися чарівно й мило. Стан твій був стрункий і міцний, а руки мозолисті. Ними ти міцно обіймав мене і тулив до себе та голубив і пестив, як мати дитину. Ти створив світ мрії та щастя у душі моїй до кінця моєго віку. Тілом я буду далеко від тебе, але серцем, душою і цілім єстеством моїм — буду вічно вітати біля тебе.

Поїду туди, де родилася тому, щоби люди які знають і бачили мою трагедію, не дивилися на мене, як на таку, що зйшла з розуму; щоб не дивилися як на безумну приблуду, що ошаліла з гарячки за любов'ю та коханням і позорищем тиняється по світі. Поїду, щоби твої добре та підлі товариши не переодягалися на злих духів-дияволів і не лякали мене біля твоєї могили та не звели мене страхом із розуму. Поїду, щоб вони не примусили мене забути за тебе, мій дорогий, мій любий Богдане, — оправдувала своє рішення Нуся.

Справді неймовірно, але і такі підлі люди живуть на світі, тож я знаю, що вони за всяку ціну придумають для мене якусь прикрість та доведуть мене до ще більшого лиха. Краще мені ступитися злим людям і в далекім світі самітною доживати віку з моєю солодкою мрією про тебе. Чужі люди не знають моєго минулого та й не будуть судити і обмовляти мене з презирством. А якщо і дізнаються, то хоч жалю не буде почуті і зазнати від них прикорости, жалілася дівчина.

Від того часу майже кожного вечора Нуся вела таку розмову з Богданом на його могилі. Вона так і рішила, що тут у селі їй не місце жити старою дівкою, бо заміж вона за нікого не вийде, з неплюбом жити не буде. Нусі здавалося, що й мови не може бути про якесь вінчання, бо ніхто не буде їй милий і нікого іншого вона вже не буде любити. Другого Богдана вже нема на світі, нема такого, який би міг полонити її серце і душу та вести у світ безмежного чару, любові і кохання.

Нусина думка була така, що цілий рік буде ходити на могилу до Богдана, а тоді скаже батькам, що хоче виїхати назад до Америки. Коли б батьки не дозволяли, то вона сама дастъ

собі раду. Вона ж знає англійську мову і напише листа до американського консула, а коли треба, то поїде до нього, а візу та гроші роздобуде. Про свою думку чи свій плян, нікому ані пів слова не сказала. Вона жила дальше самітно та з ніким надто охоче не ставала до розмови. Навіть до матері і батька відзвивалася лише тоді, коли це було необхідно. Уесь вільний час від роботи мала ту розвагу, що безперестанку читала книжки, що їх позичала з бібліотеки читальні. Окрім того, майже ніде не виходила з хати. Багато разів приходили до неї дівчата і хлопці, просили до своєго товариства, але кожен раз вона перепрошувала їх і відмовлялася, буцім то не почувався добре і тому мусить лишитись дома. І так без кінця минали дні за днями. Минуло літо, настала осінь, а відтак прийшла зима. Нуся дотримувала обіцянки. Незалежно від погоди та пори року, кожного дня відвідувала Богданову могилу.

Прийшла весна. Дядько і мати Богдана поставили гарний пам'ятник на могилі покійного, а Нуся посадила калину, рожі та всякі квіти навколо пам'ятника. Від того часу вона ще більше перебувала біля могили, доглядала квітів та підливала їх, а помолившися, вже сотий раз прощала Богдана, об'являючи йому свою волю виїхати за широкий океан. Вона ніби потішала Богдана, що вони ще стрінуться у засвітах вічного життя і вже ніколи їх нішо не розлучить.

Такою наївною та нереальною думкою вона заспокоювала свій глибокий біль і смуток. Тепер, коли вже наблизався рік, відколи Богдан відійшов у вічність і покинув її самітною із смертельною раною у серці, вона кожного вечора збиралася говорити з батьками про свій задуманий плян, та кожен раз лякалася почати розмову на цю тему. З дня на день відкладала, та й сама не знала, як і коли сказати про це батькам. Думка однак мучила її.

У першу річницю смерти Богдана вона уплела вінок із червоних рож та прикрасила його синьо-жовтими і червоними стяжками, а окремо подбала про напис такого змісту: Прощай мій Дорогий і Любий Друже, навіки прощай. У засвітах вічності

я поверну до Тебе в солодкі обійми вічного кохання!...

Нуся перша прийшла в цей день на могилу і почепила вінок з написом на пам'ятнику. Вслід за нею прийшли Богданові друзі — хлопці і дівчата та багато старших людей із Богдановою матір'ю і дядьком. Несподівано для себе, Нуся побачила між ними і своїх батьків. Всі оглядали вінок і всі читали написані на стяжці слова, а прочитавши, зверталися у бік Нусі з допитливим поглядом. Нусині батьки довго-довго дивилися на могилу і на вінок, а відтак значливо подивилися на доночку, яка стояла бліда зі слізами в очах.

Врешті цілком несподіваноявився священик, який рік тому відмовився похоронити Богдана, а тепер, на прохання матері покійного, прийшов і почав правити панаходу. Опісля, як велить звичай, посвятив новий пам'ятник. Під час посвячення він сказав проповідь, у якій на здивування всіх присутніх, признався до своєї помилки, за яку дуже жалує, а дальше, понад усе хвалив та вичисляв заслуги Богдана для громади і церкви.

— Я болюче відчув смерть покійного Богдана, — говорив отець Лаба. — Ніхто інший не читає тепер у церкві Апостола так гарно і з таким сильним та мелодійним голосом, як це робив кожної неділі Богдан. Злі люди на мить погано вплинули на мене і я допустився такої жалюгідної помилки, що лишилася болючою раною на ціле мое життя. Тепер я щоденно, доки життя стане, у своїх молитвах проситиму Господа Бога про спасення душі Богдана і всіх вас присутніх прошу про ваші щедрі молитви за Божу ласку для нашого доброго і чесного християнина та громадянина, нашого невідкажуваного Богдана, — закінчив свою проповідь священик.

У часі цього несподіваного обряду і проповіді, — Нуся стояла немов статуя і тільки гарячі слізи, мов гарячі перли, часто-густо котилися по її обличчі.

Після проповіді священик підійшов до Нусі та ласково і примирливо заговорив: — Будь спокійна, дорога дитино, бо на все є Божа воля, на яку немає сили, щоб її змінити і всі ми

немічні супроти неї та мусимо коритися і годитися з тим, що вона нам пішло у нашому земському житті. Прикро, дуже прикро переживати таке горе та ще й у так молодому віці, але Святе Письмо каже, що Бог засмутить і Бог розвеселить. Ти ще дуже молоденька, доню, то світ для тебе ще дуже широкий і великий, а в ньому стрінеш ще багато добра та вдоволення. Правда, що першого щастя і радості вже стрінути не можна. Правда також, що важко заступити свої інтимні почування чимсь іншим, або кимсь іншим. Я вірю, що Дух Святий зайде на тебе, а сила Господня обдарує своїми ласками, — такими словами потіхи закінчив своє слово панотець.

— Дякую, отче, за ваші ласкаві слова потіхи та щирі побажання, — сказала Нуся. Це все гарно звучить, але хто ж сьогодні несподівано зорганізував таку величаву параду та ще й тут біля могили? Чи не було іншого часу та іншого місця відправляти панаходу, коли так звеличаете Богдана? Чи не годиться за його тлінні останки, за його душу, відправити панаходу у церкві, як звичай велить, а не тут отак нашвидку звечора? — дорікала панотцеві Нуся.

— Не я це зробив із своєї волі, — оправдувався священик, — мати покійного просила, щоб я у першу річницю смерті сина відправив панаходу на гробі та посвятив оцей пам'ятник. Він сьогодні вже не грішник, не "каменяр", не комуніст і безбожник, а заслужений громадянин, добра і побожна людина, — заявив священик.

— Це дуже прикро, отче, але дозвольте сказати вам правду, то мені легше стане. Богдан усе був гарною, інтелігентною людиною, знав і шанував наш обряд і релігію та був чесним і віруючим християнином. Нічого іншого я від нього не дізналася і нічого іншого не навчилася, окрім пошани та любові до нашої церкви і народу. Я знала, що він належав до організації "каменярів" і довідалася від нього все. Він говорив про ідею організації, що змагає до волі, до добра для свого народу та самостійної України. Говорив, що ця організація намагається вирвати наш край з неволі від озвірілих катів — наших сусідів та

бореться за волю і право нашого народу бути самостійним господарем на рідній Батьківщині — Україні. Але я знаю і те, що поневолювачі нашого народу — польські пани і російські комуністи підлім та хитрим підступом баламутять наш темний і неосвічений нарід брехливою пропагандою, немов на сільце ловлять на неї людей. Саме тому не один раз небіжчик Богдан розповідав мені, та журився тим, що в ряди "каменярів" вступають хитрі комуністичні вислужники, щоби своєю підплою роботою обмовити організацію та знищити її зсередини. У багатьох випадках це ім вдалося. Ми особисто знаємо, що в нашему селі є кілька таких Юдів Христопродавців. Саме вони рік тому подбали про те, щоб ви, отче, не поховали Богдана. Ви дізналися від таких фарисеїв, що він безбожник, комуніст, якого навіть на християнському цвинтарі не повинні хоронити. Мені дуже боляче, а то й дивно, що ви хоч вчена людина, але дали себе зловити у їхнє сільце саме тоді, коли зйшла велика і нагла потреба вашої духовної помочі та вашого духовного корму. Ви не дали цієї помочі страшним горем прибитим, жалем знеможеним і болем обезсиленим серцям. Ви поступили дуже нелюдяно та жорстоко, а це незгідне з науковою Святою Письмом. А воно каже: — Знедолені, опечалені та горем прибиті, — всі приайдіть до мене, а я розвеселю і всіх упокою вас...

— Зачекай, зачекай, дорогенька доню. О, яка ти мудра та люба дитина. Твоя мова — золоті перли, що миготять світлом у просторі. Мені тяжко відповідати на твої всі завваги і прекрасні слова правди. Я навіть не пробую оправдувати себе. Я вже з амбони висловив свої думки і свій жаль за тим, що сталося, а тобі тільки скажу, що я згідний з усім, що ти тут наговорила. Ще раз повторю тобі те саме, що вже передтим сказав, що до смерті буду молитися, щоби спокутувати мій гріх за нерозважно спричинену кривду.

Після такого признання до вини, панотець попрощав Нусю і відійшов. Вона осталася сама; ще раз повернулася до могили, клякнула і молилася. Люди, що зібралися тоді на цвинтарі, не розійшлися, а мовчки слухали Нусиної розмови зі священиком.

Помолившись, Нуся голосно і щиро подякувала всім, що не забули в річницю смерти Богдана відвідати його могилу. Зокрема дуже дякувала Богдановій матері за те, що вона таки зуміла переконати священика щоби прийшов відправити пана-хиду. З цвінтаря Нуся верталася у великому товаристві хлопців і дівчат, які відпроваджували її аж до самої хати.

— Що ж ти так довго розмовляла з отчиком, чи подякувала йому за торішню обслугу в останню дорогу для Богдана? — запитав батько у хаті.

— О так, я йому багато дечого сказала, але про все поговоримо завтра, бо сьогодні вже досить пізно, то підемо спати. Нуся швидко заснула, бо була дуже втомлена та нервово виснажена.

На другий день Нуся застала батьків на серйозній розмові. Коли вона підійшла до них, батько негайно запитав її:

— Чому ти так написала на тій стрічці, що повісила разом з вінком на пам'ятнику Богданові?

— Чому я так написала, то ви і всі люди, хто тільки прочитав це, — подумали над тим. Отже я скажу вам, що після року великого жалю і жалоби я переконалася в тому, що не можу весь мій вік жити тут у селі, оставши старою дівкою на вічне позорище людям.

— Дорогі мої тату і мамо, — продовжувала Нуся, — я рішила виїхати назад туди, де я народилася. Поїду назад до Америки і ніколи більше сюди не вернуся. А на тій стрічці я висловила мій спосіб думання і мою міцну віру, що коли мое життя скінчиться, то ми на другому світі душами злучимося з Богданом у наше вічне щастя. На цьому ж білому світі я мій вік проживу на самоті. Сказавши це, Нуся щиро розплакалася. Батьки не в силі були її погамувати та не пробували оспорювати ані її думки, ані її постанови.

Другого вечора розмова з Нусею продовжувалася дальше.

— Нулю, дитино моя, не з якоєї злоби я висловлюю тобі мою щиру думку-пораду, — заговорила мати. Я довгу ніч думала і цілий день над тим, що ти вчора сказала. Мені, як

матері, дуже прикро і жаль робиться, що ти хочеш вік свій занапастити самітною. Може колись і зміниться твоя постанова, однак тривожить мене, щоб це не сталося запізно та й щоб ти не знівечила вік свій молодий самотою, бо потім цього не доженеш і не направиш. Я, як мати, радила б тебе добре подумати над тим і по якомусь часі опанувати себе та привести до нормального стану, а поглянувши навколо себе по світі, знайти людину, яку ти могла б полюбити та й вік свій прожити у родинному щасті. Це тобі моя материнська порада відносно твого особистого життя. А те, що ти задумала виїхати назад до Америки, — це для нас також не дуже радісне. Ми вік там пропрацювали і заробили трохи маєтку, то і тут є тепер з чого жити. Для кого ж це все буде, коли ми вже не зможемо самі працювати біля придбаного майна? — Хочеш поїхати назад до Америки, то я не противна тому і не спиняю, але щоб ти мала необхідне почуття і повернулася по якомусь часі до своєї родини. Це було б ще не погано, але коли ти виїдеш і забудеш та залишиш нас сиротами на старші літа, то це для нас великий біль і невимовне горе.

Нуся не давала ніякої відповіді на слова матері, бо зараз, коли скінчилася мати, відізвався батько. Він почав з того, що вона дуже добре зробила, коли рішилась їхати до Америки.

— Подібно як мама, я те саме тобі кажу, що нічого, якщо тепер виїдеш за океан, розглянешся по світі, а може й стрінеш там якесь щастя і знайдеш душевне вдоволення. Думаю, що буде корисно знайти ще інші зацікавлення, так необхідні після важкого життєвого удару, якого тобі довелося зазнати. Від нього ані мати, ані батько — найбільше зичливі тобі люди, не мали сили тебе охоронити.

— У кожній людини є своє призначення, своя доля, і її, як кажуть, і конем не об'їдеш. Тяжко батькові чи матері вгадати долю своєї дитини. Твоя думка про виїзд до Америки, — це для нас великий жаль і тягар, бо нащо і для кого ми нарібилися в Америці і заробляли на те, щоби нашим дітям було легше жити, щоб їх вивести у світ не жебраками, а добрими

господарями, при яких і ми свого віку щасливо доживали б. Та все воно не так стається, як бажається і ніяк не можна цьому зарадити, то ж нехай діється воля Божа, — роби так, як задумала, а ми вже самі будемо сиротами віку доживати.

Нуся увесь час слухала спокійно і не переривала батькам розмови. Відізвалася щойно тоді, як вони скінчили говорити.

— Я добре вас розумію, — почала хвилюючись говорити крізь сльози, — та до смерти я винна вам за вашу любов до мене, вашу працю, турботи про мене, за ваші щирі й сердечні бажання для своїх дітей: створити для нас сто разів краще життя від того, якого ви зазнали. Це вам багато вдалося, бо здається, що ваша праця і ваши щирі бажання ще не пішли намарне, бо ще маєте сина, який буде вам поміччю у потребі. А може і я, поблукавши по чужому світі, назад повернуся до вас. Не спиняйте моєї думки, не заперечуйте, а помогіть мені поїхати в далекий світ моєго дитинства. Це моє найважче і найбільше рішення, — говорила Нуся.

— Я приїхала сюди ще дуже молоденькою і спочатку тут жити для мене було сумно, прикро і погано, — продовжувала Нуся. Бувало, що я нарікала на вас за те, що привезли мене сюди, але з часом я стала пізнавати людей і зустрічати привітне товариство між дівчатами, які знайомили мене зі всім, що було відрядне і гарне в селі. Я пізнала вартість сільських дівчат, які хоч не високо вчені, — багато краще і більш по-людськи поводились зі мною, як американські міщанки, що серед міського розгулу тратили свою дівочу вартість і людську щирість. Я скоро полюбила село, полюбила цей край — Україну. Я пізнала і зрозуміла, чому саме і як карається цей край і весь український нарід під невільничим чоботом чужих займанців. Це тяжко мене заболіло і я стала так думати і працювати, як всі інші сільські дівчата. Тут я ходила до читальні, читала багато книжок, вступила до аматорського гуртка і грала різні ролі у п'єсах. Я також залюбки співала в хорі. Це все стало улюбленим моїм заняттям, моєю незабутньою розradoю. Тут я врешті стрінула і пізнала оце мое щастя і так несподівано і швидко — оце мое

горе страшне, — Богдана. Спочатку, як звичайно, я не звертала особливої уваги на нього. Швидко однак я запримітила його авторитет і пошану в селі та дружнє відношення і гідну поведінку в товаристві хлопців і дівчат. Всі знали, що Богдан багатий, гарний на вроду, а самоосвітньою працею він здобув багато знання. Богдан був талановитий. Він своїм голосом і співом чарував усіх навколо себе. Але одне всі бачили і знали, що в Богдана не було ані гордості, ані зарозуміlosti та ніякої багацької чванькуватості. Гідною поведінкою і братньою постівкою він здобув собі приязнь усієї молоді та майже всіх людей у селі. Коли я почала співати в хорі, мені видно було як люди спостерігали Богдана, коли співав Отче наш, Вірую, або Апостола. Коли ж сталося так, що Богдан звертав більше уваги на мене, як на інших дівчат, я не мала сили, щоби не бути ласкавою та прихильною до нього. Він поводився абсолютно міжнью, чесно і ласково зі мною. Я бачила, я відчула серцем і душою та всім своїм єством, що Богдан полюбив мене і він циро мене любить. Тоді і я освідчила йому мою любов, а він прийняв це з великим захопленням та невимовною вдячністю і великою пошаною до мене.

Я бачила, як він силою волі панував над своєю пристрастю і жадобою любовної насолоди, але ніколи не вимагав силою і не посягав на мою дівочу честь. Таке поступування щораз більше тягнуло мене до нього, бо я була певна, що куди б не пішла з Богданом, то окрім гарно та весело проведеного часу і милої та сердечної розмови, нічого злого мені не станеться.

Так мило і швидко пройшли три роки з коханим Богданом. У нас все було велике бажання, щоб цілій вік прожити у щасті, згоді та милій і взаємно солодкій любові. Не сталося однак те, чого ми так дуже бажали і чого сподівалися. Я стала немов поцілена громом, коли він сказав мені про свою важку хворобу. Хоч я потішала його, як могла, але після довгих сподівань на виздоровлення, яке не приходило, він знов, що навістило нас нещастя. Просив, щоб я не забувала його поки буду жити. Богдан терпів, але журився про мене і страшенно переживав,

Наче крізь сон я ще довго чула ваші докори, образи, прокльони та погрози. Щойно на другий день я зібрала силу та відвагу, щоби вам розказати про лихо, яке навістило Богдана та доказати вам, що не з підлости так поступаю, щоби зробити вам стид і як підла вуличниця виставити вас і себе на злобні поговори та на людський сміх. На них я рішила не звертати уваги, а так поводитися, як серце мое і совість моя мені наказують. Я сказала вам тоді, що хоч убийте мене, або проженіть геть із хати, то я вже іншою і так не стану.

Правда, ви пробували безжалісними побоями примусити мене перестати відвідувати хворого Богдана та забути мою, як це ви називали, фантазію, про незмінну мою, хоч так трагічну, але вірну та довічну любов. Вам важко було зрозуміти мене, але незалежно від усього, я таки до смерти осталася вашою рідною дитиною.

Батьки не переривали Нусі. Вона розказала їм про те, якою щасливою була з коханим, як вірно він її любив, шанував і пестив.

— Розказую це вам, дорогі мої мамо і тату тому, щоб ви знали і пам'ятали, що я спочатку була безмежно щаслива, а пізніше лиха доля знівечила мое і його життя на все. Я дуже хочу, щоб ви зрозуміли і пам'ятали мене як добру дитину. Я ж добра бажала, щастя шукала.

Сьогодні не соромлюся сказати вам про мою велику любов, про те, як горіло мое серце щирим коханням. Богдан убожав мене, поважав, любив і розумів, — переконувала Нуся.

— Признаюся вам, дорогі мої мамо і тату, перед своїм виїздом, як на сповіді, що, властиво, я — грішниця, яка відкрито спонукала Богдана. Я без сорому сказала йому: — Богдане, я люблю тебе гаряче і пристрасно і дальше не можу терпіти, я хочу мати тебе, хочу бути з тобою. Тільки про одно тебе прошу, мій любий, — хорони мое божевілля, мою безтямну любов до тебе та вважай на мою дівочу честь і бережи її перед людським презирством. Не вчини мене безталанним посміховищем злобних людей. Хоч після Божого закону це великий

гріх та не чесно таке робити, але за мою безграницу любов до тебе я відмоля у Бога і покуту мою за гріх цей спокутую.

— Цей момент, дорогі мої, для Богдана був неописаною радістю та насолодою. Він ухопив мене мов пір'ячко, притиснув до себе і більше я вже нічого не могла, не мала сили тяжити та уважати. Я не боялася його і вірила йому, як Богові. Ой, як я дуже любила бути з ним у парі та насолоджуватись щастям пристрасної любові. Його велика сила волі й любові до мене, його обережність і велика пошана та щира і розумна постава відносно наших взаємин, ще сто разів більше манила, тягнула мене до нього. Після нашого першого щасливого моменту — признання у любові, я ніколи більше не боялася, що він може заподіяти мені лиху, що може статися ця небажана причина, від якої він не зуміє здергатися. Я прямо повірила в нього як в Ангела Хоронителя. У мене не було іншої думки від тої, щоб якнайбільше мати його біля себе та тішитися щастям його так солодкої і пристрасної любові.

— I так ми жили з Богданом майже два роки. Ми вже обдумали плян нашого одруження, щоби жити за Божим законом та традиційним людським звичаєм. Чи пам'ятаєте, дорогі батьки, як після Святого Вечора Богдан сказав вам що любить мене і соромливо та покірно просив вас про дозвіл на наше вінчання, про ваше благословення? Ви були дуже вдоволені його поведінкою.Хоч це була для вас несподіванка, проте ви охоче на все годилися і на все давали свій дозвіл, своє благословення. З вдячності Богдан вицілавав ваші руки та дуже красно вам дякував. Наче сон і чарівна казка, — весело і щасливо пройшов цей вечір. Щойно пізньої ночі Богдан пішов додому веселий і радісний, лишивши нас у щасливих мріях і надіях. Та, якось не довго проіснували в нас оті щасливі мрії і надії. Від того щасливого вечора Богдан почав дуже рідко навідуватись до мене. Я хвилювалася, а коли він прийшов — розпитувала про причину його рідких відвідин. Богдан оправдувався різними причинами. А час ішов. Я терпеливо чекала, бо вірила, що коханий говорить правду. У такому чеканні проходили довгі дні, тижні,

місяці. Коли ж прийшов час, на який ми плянували наше весілля, я почала дуже хвилюватися, але не показувала вам того, бо бачила, що й ви часто питали про це та ходили зажурені, а то й сердиті, бо вважали, що Богдан так легко піддурив вас, випивши добре на Святий Вечір. Так пройшов довгий час в огорченні та образі. І знову, як минулого року, Богдан обіцяв, що прийде і на цей Святий Вечір. Про це я вам говорила, але ви вже не ставились серйозно до моєго повідомлення. Коли однак надійшов Святий Вечір, ми всі чомусь таки дожидали Богдана з вечерею, а він довго не приходив. Прийшов однак. Оправдував своє спізнення та багато дечого розповідав. Від першого нашого погляду на Богдана ми побачили, що він змарнів, обличчя пожовкло, а очі запалися глибоко. На вашу заввагу про це він відповів, що якась перестуда мучить його вже давно та що він навіть сьогодні був у лікаря, який сказав, що Богдан набрався міцної перестуди не уважаючи на себе і тепер мусить лікуватися. Лікар дав йому медицину і казав кілька днів полежати у ліжку, грітися. Більше ми про це тоді не говорили.

— По якомусь часі ви дізналися всю правду про Богданову хворобу від мене. Дізнавшись, що він смертельно хворий, ви дуже змінилися і забороняли мені зустрічатися з ним. Я ж не могла вас послухати. За це ви мене безжалісно карали. Тепер маю великий жаль до вас, бо ви з гордості і стиду за людські поговори карали тяжко рідну дитину, яка переносила безмежні муки та невисказаний біль.

— Я все вам прощаю, — продовжувала говорити Нуся — нехай і Бог простить вам за заподіяну тяжку кривду рідній дитині. Як бачите, я говорю тепер багато і повторила все, що ви знали і чого не знали. Я наче сповідалася перед вами. На кінець таки прошу вашого прощення і благословення. Простіть мені, що завдала вам отсим своїм безталанним життям стільки гризоти, сорому та клопоту.

— Я ще нагадала собі одну річ, яку хочу і для вас залишити, бо я вже її сто разів переписала і перечитала. Це — лист від Богдана, що його покійний дав мені кілька тижнів перед його

смертью і сказав не відчиняти його, аж він виздоровіє, або помре. Богдан сказав: — Бачу, що ти до останньої хвилини мого життя не відступаєш і не відрікаєшся від мене, тож я написав кілька слів, немов мій маленький заповіт і хочу тобі його передати. Прошу, прийми його і тримай на вічний спомин про нашу любов, доки ти будеш жити. Сказавши це, він вийняв оцей запечатаний лист і подав мені. Я прочитала його щойно тоді, коли Богдана вже не було між нами.

Нуся розгорнула листок паперу і почала читати.

Моїй Дорогій Нусі на вічну пам'ять і на спомин від коханого Богдана.

Коли згаснуть очі і серце затихне
Та більше не буде вдарять,
Померкне світ білій,
А вісті мов вихор страшний надлетять
І вцілять болюче в серце твоє ніжне,
Яке стрепенеться і біль зав'ялить.
Вибухне ридання безмежно тужливе
І не перестане, доки будеш жити.
Душа моя піде в засвіти незнані,
Лиш дух біля тебе мій буде вітать —
Надавати серцю наснагу і силу,
Тяжке горе й лихо поконать.
Постійно серце буде ронить сльози,
Щоб ними залпяти біль в грудях тяжкий.
Вихром понесеться та дума сумна —
Мій милий, коханий, уже не живий.
Коли ти не знайдеш під сонцем спокою,
А серце від болю буде знемагать,
Знай, моя кохана, у такі хвилини
Дух мій біля тебе все буде вітать.
Як в білу днину, чи в темну нічку,
Серце з туги й болю дуже забажає
Любови і щастя із днів тих минулих, —

На поміч до тебе дух мій завітає.
Ти знайдеш ту силу, здобудеш наснагу,
Щоби люту муку-тугу таки поконать.
І в світі полинеш життям благородним,
Щоб навіки постать мою споминатъ.
А коли ти прийдеш відвідатъ могилу,
Що в ній твій коханий навіки спочив,
Ти в серці відчуєш той голос жагучий
Як вірно, як щиро тебе я любив!

Нуся на силу закінчила читати останні рядки. Рясні сльози покотились із її очей. Прочитану поему простягнула матері, кажучи:

— Бережіть цей папір, цей вірш, доки будете жити. Він буде для вас тим свідком, що усе нагадає вам про щастя й недолю вашої рідної дитини. Мати взяла папір, схилила голову на стіл і голосно заплакала, неначе помагала Нусі. Батько також не здергався від сліз, але промовив благально:

— Доною, ми твої батьки і співчуваємо твоєму горю, але просимо щоб ти запанувала над собою, бо цієї болючої та великої втрати ніколи не можна буде віднайти. Я знаю, що тобі приходиться дуже важко, але треба жити, поки ти жива і здорована. На вічний спокій залишиш собі пам'ять про нього. Постараїся якось впорядкувати і продовжати своє життя, бо нічого іншого не можна зробити.

— Це якась кара Господня впала на наш дім, — крізь сльози сказала мати, — бо чому воно мало так трагічно статися? Ми з татом повінчалися в Америці і працювали обое, а коли ти прийшла на світ, а потім Іван, то ми так робили, що одно з нас працювало на день, а друге на ніч так довго, аж поки ви попідростали. Потім ти пішла до школи, а пізніше Іван також почав вчитися. Ми знову так подбали, що обое робили на день, щоби хоч вечорами бути разом із дітьми та розказувати вам і навчити вас те все, що ми знали і привезли з собою із рідного краю. Так жили ми ощадно і помагали вам обоїм, щоби

ви закінчили американську школу. Ми дбали про те, щоби навчити вас і рідної української мови та письма, хоч це не було легко, але ми возили вас до вечірньої і недільної української школи. Дякувати Богу, ви обоє навчилися читати і писати по-рідному. Це нас дуже тішило і ми охоче працювали та складали гріш до гроша, щоби повернути в рідний край та придбати для вас обоїх якийсь маєток, щоб ми більше не тинялися в чужім світі, а зажили як вільні люди — господарі на своїм маєтку та й на старість мали при чому і при кому віку доживати. Тепер, коли трапилося з тобою таке нещастя, ти вирішила вернутися назад до Америки. Що там тебе ще стріне — один Бог знає. Я вже так втомлена тим усім твоїм горем і пережиттям, що більше нічого тобі не забороняю. Роби, що сама хочеш, і як хочеш. Може Бог дастъ, що ти щасливо переживеш свою муку, трохи забудешся і врешті заживеш якось спокійно, бо не можна цілий вік пропадати за втраченим щастям, що до тебе ніколи не вернеться. Ти не втратила його із якоїсь злоби. Він тебе не покинув, ані не зрадив. Ні, це така Божа воля і ти повинна врешті покоритися їй. Подумай та погодися із такою своею долею, — просила мати. Надумалася виїхати назад до Америки, то поїдь, але не забувай, що покидаєш батьків, брата та всю родину і, головне, рідний край, де всюди свої люди, між якими таки відрадніше жити, як між чужими.

— Це правда, тату і мамо, що ви обоє сказали, — погодилася Нуся. Я з невисказаним болем серця і з тugoю покидаю Богданову могилу, вас, мої дорогі батьки, брата, рідне село і край рідний. Кажу рідний, хоч я не вродилася ані в тому селі, ані в тому краю, однак до смерти вони мені рідні та дорогі, — так дуже дорогі, що цього годі сказати словами. Може таки краще як я виїду за океан і навіки заховаю в моїм серці мій біль, мою тугу велику, мій жаль. Я більше не стану так любити ніколи і нікого, як я вперше полюбила Богдана. Це була моя перша невинна, природна і спонтанна та свята любов, що пополнила і змінила усе моє життя, усе мое ество та вічно буде керувати ним. Оця моя перша свята любов усе і всюди буде зі мною

і зі мною в домовину ляже. Ніхто і ніщо не позбавить мене цього моєго першого щастя, цієї життєвої розкоші, яку наносить людині свідомість любови юного життя. Тому я впевняю вас, мої рідні та дорогі батьки і тебе брате Іване, що я ніколи живою вас не забуду, не покину і не відречуся від вас. Ви завжди будете всюди зі мною і я завжди буду думками з вами, — впевнила Нуся.

На сьогодні родинна розмова скінчилася. Всі пішли спати, а на другий день Нуся знайшла адресу Американського Консульства у Варшаві та доброю англійською мовою написала листа, у якому просила про правну поміч та дозвіл на її поворотний виїзд до Америки. Ще перед полуноччю завезла цього листа на головну пошту до міста. Коли повернулася, почала поволі робити приготування до виїзду, хоч знала, що така справа попадається довший час, бо консул мусить все перевірити в Америці, а тоді покличе її на розмову, щоби особисто про все довідатися. Щойно тоді видасть візу та відповідні документи на право виїзду до Америки. Нуся знала, що для неї це буде легко, бо всі її документи були у повному порядку. Жодного клопоту, гризоти чи крутанини не могло бути, коли вона, американська громадянка, бажає повернутися до країни свого народження.

Нуся знала, що з такими справами не поспішають, але вона не відкладала нічого і підготовлялася на розмову з консулом. За весь час очікування відповіді на її листа, Нуся не переставала вечорами відвідувати Богданової могили. Різні думки вихром напітали до її голови і приносили свій настрій та надхнення. Під впливом таких думок Нуся вела часто розмову сама із собою, так ніби Богдан був біля неї та слухав її так болючу і журливу мову. Вона неначе розповідала йому про свої клопоти, про свіжий жаль за втраченим щастям та про свої заходи відносно виїзду до Америки.

— І там буду говорити з тобою і молитися за тебе та просити Бога, щоби якнайскоріше звів нас докупи вже на тамтому світі та нагородив нас вічним щастям за теперішні муки.

Так кінчала Нуся свою розмову з коханим на його могилі. Опісля молилася і прощалася на добраніч, а тоді спокійно верталася до своєї хати.

У поворотній дорозі з цвінтаря, Нуся несподівано побачила, як Богданів родич, — Стефко переїхав попри неї ровером. Вона хотіла вже покликати його, але він швидко оглянувся і, пізнавши її, зупинився та ввічливо привітався з нею.

— Добрий вечір, Нусю!

— Добрий вечір, Стефку!

— Ти відважна дівчина, коли сама вечером ідеш вулицею на прохід, — пожартував Стефко.

— Така вже я відважна майже цілий рік, Стефку — відповіла Нуся, — а досі навіть не подумала про те, що якесь лихо може мене стрінути вечером на вулиці. Чого боятися лиха, коли я вже сама лихом стала. Живу серед людей, а все одно неначе на пустині, — нарікала дівчина.

— Колись я думала, що ти частіше заїдеш до мене та поможеш разом пожуритися, однак зразу ти відвідав мене кілька разів, а відтак вже довгий час і не заглянеш. Я знаю, ти маєш своє заняття та й часу нема і байдуже тобі мое самітне та безсталанне життя.

— Це твоя правда, Нусю, але не зовсім, бо часто я думаю про тебе, однак правду тобі скажу, що у мене зродився якийсь сумнів та несміливість. Я побоявся, щоби мої дуже часті відвідини не стали прикрістю і тягарем для тебе і, правду кажучи, не знав, що мені робити. Якщо ти думаєш, що мої відвідини не будуть для тебе клопотом, то я дуже радо частіше тебе відвідаю, а то й попрошу вийти куди-небудь зі мною.

— Добре, добрe Стефку, — сказала Нуся. Коли у тебе буде вільний час, то прошу заходити. Я завжди радо буду тебе зустрічати. Є у мене деякі справи, про які я б хотіла поговорити з тобою.

— О, як то гарно, що ти так сказала, бо я так думав, що ніколи не буду мати змоги та не відважуся поговорити про все із тобою.

— Добре, — сказала Нуся, — сьогодні вже пізній час і ми мусимо попрощатися, а на майбутнє не забути у короткім часі мене відвідати. На тому слові Нуся подала Стефкові руку, сказала добраніч і пішла до хати. Стефко через хвилину подивився у слід за нею і також поїхав додому.

Щойно в ліжку Нуся через хвилинку подумала про останню зустріч із Стефком. Її пригадалися одні з майже останніх слів Богдана. Вона довго лежала на спині та з відкритими очима прямо вдивлялася у стелю. Перед нею промайнули всі події, всі розмови, зустрічі та й щасливий розмай буйної, юної весни життя, в якій несподівано чорною зморою з'явилося оте страшне горе, що стрінуло її. Залишилась чорна руїна, на якій немов на тім пожарищі, доторяє запал юного буття. Немов на екрані фільму з'являлися перед нею образи пережитого і швидко зникали, залишаючи в серці накопичений біль та жаль. У такому хаосі думок, вона, сердешна і томлена, тихо заснула. Коли ж пробудилася, була вже біла днина і досить пізня година. У хаті не було нікого. Батьки і брат пішли до господарської роботи. Відійшли тихо, щоби не збудити її, бо знали, як мало вона спала спокійно по ночах і тому, коли побачили, що вона спить твердим сном, лишили її щоб виспалася досхочу, аж поки сама не пробудиться.

Нуся швидко помилася, одягнулася, з'їла сніданок і ровером поїхала в поле до батьків.

— Чому ви не збудили мене, коли йшли до роботи? — запитала батьків з докором.

— Тому ми не будили тебе, бо хотіли, щоб ти добре виспалася, — відповіла маті.

Цілий день Нуся робила на полі з батьками, а тільки перед вечером маті сказала їй поїхати скоріше додому і злагодити вечерю заки вони приїдуть. Так проминуло кілька днів. Прийшла неділя. Була дуже гарна погода і Нуся, як звичайно, зрання пішла до церкви, а після обіду винесла крісло і сіла під яблунею читати книжку.

Стефко був дуже зворушений останньою зустріччю і розмо-

вою з Нусею. Він не сподівався, що Нуся щось знає про його останню розмову з Богданом. Доволі довго думав над тим, як йому стрінутися з Нусею та розказати їй це все, що Богдан йому востаннє говорив. Остання зустріч і так багатомовні слова майже впевнили його в тому, що й Нуся знає те все, про що просив його Богдан, поки відійшов у світ вічності. У першу неділю він таки рішив відвідати Нусю та поговорити з нею про все. Пообідавши, він сів на ровер і просто поїхав на розмову до Нусі. Нуся не сподівалася гостя. Читала книжку у садку і не помітила, коли він в'їхав на подвір'я. Стефко підійшов ближче і привітався з нею.

— Ох, я дуже рада побачити тебе, бо і так думала та хотіла, щоби ти приїхав сьогодні. Як гарно і добре, що ти рішився відвідати мене, — майже перший раз радісно усміхаючись заговорила Нуся. Вона попросила хлопця зайти до хати, бо ціле пополуднє не було нікого дома, то й була нагода на самоті поговорити. Першою заговорила Нуся.

— Вже давно я думала про те, як би то тебе стрінути. Сьогодні нас тільки двоє, то не гаючи часу, хочу просити, щоб ти був щирий зі мною та дав мені щирі відповіді на мої питання.

— Чому ж я мав би бути нещирий? — відповів Стефко. Між нами нема ніяких причин до нещирості, бо окрім товариських зустрічей та близьких дружніх відносин — більше нічого в нашім знайомстві немає. Коли б небіжчик Богдан не був моїм близьким родичем, то напевно і такого знайомства не було би між нами.

— Це все правда, — сказала Нуся, але я хотіла би знати, що Богдан говорив тобі в останніх днях його життя. Чи можеш розказати мені про це?

— При кожних моїх відвідинах було в нас багато розмов, хоч я говорив більше, як Богдан, а в останніх днях він багато говорив про тебе і просив мене таке, що я був би не відважився то все переповісти тобі. Я дуже боявся вразити тебе, а головне, щоб ти не прийняла цього як мою хитру брехню, мовляв, що ось хоче чоловік спекти свій хліб при чужому вогні. Коли ж ти

оце сьогодні сама почала мене питати, то мені відважніше про це говорити. Скажу тобі коротко: — Богдан просив мене, щоб я заступив його для тебе і не лишив тебе самітною, якщо йому не доведеться жити. Ось і все, про що мені було так невигідно з тобою говорити. Ми не раз зустрічалися, але я все віходив від тебе із тим самим страхом. Під час останньої зустрічі ти натякнула мені, що хочеш мене дещо спитати чи щось багато сказати. Це додало мені відваги і тому я сьогодні приїхав. Я дав тобі щиру і правдиву відповідь, — впевняв Стефко.

— Дякую, Стефку — відізвалася Нуся, — ти сказав, але ще не все.

— Так, не все — відповів Стефко, — бо ще повинен передати тобі коверту, що її Богдан просив доручити тобі за якийсь час після його смерти. Покійний просив, щоби я переховав її, бо він із величного жалю не міг сам тобі її віддати. Богдан говорив:

— Коли я вже відійду з того світу, то ти сповни моє прохання, передай це Нусі, але не зараз, почекай кілька місяців. Я так і зробив. Сьогодні це все я тобі передаю, — простягнувши руку сказав Стефко.

— Прочитай, — сказала Нуся.

Стефко відкрив коверту, розгорнув записані листки та прочитав:

Мої Коханій і Дорогій Нусі на вічну пам'ять і довічний спомин.

Прийми, Кохана, останній гомін моого серця і горем прибитої моєї душі...

Серце бореться з нудьгою
І з тяжким болем неустannим,
Що так точить силу духа
І приводить в стан безтэмний.

Я мережу рядки тії
І на спомин їх складаю: —

Щоб твоя любов жевріла вічно,
Як я той світ попрощаю.

Вихром несуться тяжкі думи
В останню, сумну життя хвилину
І немов рясним цвітом
Стають на мою свіжу могилу.

Як кінчиться день білий, сутінок настає,
А на рясну зелень землі лагідно роса спадає.
Приходить моя мила у горю — смутку,
Ллються її рясні зльози — квіти підливає.

Вкорінила лиха доля,
В серці тяжке горе,
Яке з болю геть розлило
Сліз ціленьке море.

Як перлини самоцвіту
Ронять очі слізози,
Котяться безповоротно
По страсній дорозі.

А коли надлетить вітер —
Свисне, погуляє,
Мов на хвилях несе слова,
Що їх моя Нуся з жалем вимовляє.

Прийде мила відвідати, сяде біля гробу,
З буйним вітром розмовляє:
О!... Богдане!... Як ті рожі моя любов
До тебе вічним вогнем палає!

Коли думка моя лине
В ті минулі, щасливі днини,
Мій коханий, я не маю ні дня, ні ночі,
Ні спокійної, тихої хвилини.

Тямлю — перша весна приходила,
Сади квіттям розквітали,
Як з тобою зустрілись ми вперше
Та як щиро й любо розмовляли.

Палали твої очі вогнем незгасимим,
Забирали спокій із серця моого,
У чарівний світ радості
Тягнули — манили.

Твоя мова — лагідна, дорога;
Твоя мова — щира, люба й мила,
Мою душу, мое серце — усе єство
В туман щастя й мрії уповила.

Сонце заходить за гори,
Тихий присмерк налягає.
Я виходжу в сад розцвілій
Із тугою так жагуче милого стрічаю.

Погойдує вітер тим зеленим віттям,
Легенько шумить, повіває,
Зараз почую як мій єдиний,
Як мій коханий Богдан співає.

Виспівує тії думи — пісні про кохання
В рясних квітах весняної ночі,
Про щасливі юні мрії,
Про дівочі мої, чарівні очі.

Чує голос той чарівний мое серце
В ожиданні радість наповняє:
Боже милий! Та ж то Богдан —
Мій соколик так співає!

Легким шумом розхилились
Зелені й зацвілі квіти.
Я в цю хвилину забиваю
Про все, що є на тім білім світі!

Тільки чую міцні руки
Мене за стан обіймають
Немов вогнем уста жагучі
Так палко цілють.

І як мати мале дитя
Тулить і кріпко пригортає,
Мої уста, мої очі розцілуює
Й ніжно стиха промовляє.

Добрий вечір! — моя кохана, голубонько мила,
Моя мріє золотая, нічим незаступима.
Мій ангеле, ти все життя мое
Своїм чаром навік полонила.

Ніщо не змінить нашої любови
На тім білім світі.
Навік-віки, мое щастя,
В парі будем жити.

І не знищить ніщо на тім світі
Мою ширу любов пристрасну,
Із того світу на крилах ночі,
Я до тебе духом радости прилечу.

Прилетить мій дух жагучий
В темну ніч до тебе, моя кохана.
Мрією-щастием вірної любови
Вітатиме до самого рана.

Таку мову безустанно вів коханий,
А я із щастя й радости аж мліла
І з думками надійними
У наш шлях життя летіла.

Проминули ті дні райдужні,
Ті весняні й щасливі днини,
Надлетіли вихром грізним
Чорні мов ніч, сумні хвилини.

Несподівано прийшло тяжке й сумне горе
З милим і щастям мене розлучило
І понесло мою радість
Та й в могилу німу навік положило.

Не вернеться вже весна радісна
Мов ті рожі розквітлі, щасливі мрії,
Хмара смутку й горя уповила
Наше щастя, наші свіtlі надії.

Лютую зморою осталася
Німа й мовчазна могила,
Що мое серце й мою душу,
Смутком тяжким, болем вічним вкрила.

На вічний спомин моїй Коханій та Дорогенькій Нусі написав навіки серцем і душою відданий Тобі Твій коханий — Богдан Чечота.

Коли пишу оці рядки, то в серці моїм горить невисказана печаль. Я знаю, що скоро покину це мое щастя, цей так дорогий для мене світ. Муки мої від великого тілесного болю виводять мене з нормального стану. З жалю та розпуки ставлю на папір мої думки — мої слова, що тяжким зітханням вириваються із зболілих моїх грудей. А бажання мое передаю таке, щоб Ти, моя Кохана, коли отримаєш і будеш читати ці слова — вияв останньої моєї волі і любов'ю горіючого серця, достойно покорилася нашій лихій долі та прийняла їх на вічний Твій спокій та пам'ять про пережите наше так швидко минуле щастя.

Живи щасливо із довічним спомином на устах про Твоего Богдана, який щиро і вірно навіки Тебе полюбив...

Увесь час, як Стефко читав, Нуся поблідла і сиділа непорушно неначе крейдяна статуя і дивилася прямо, десь далеко-далеко поперед себе. Тільки тоді, як Стефко робив віддих, вона звертала свої очі на нього і вмить заливалася слізами. Коли Стефко прочитав останні слова, Нуся вибухнула голос-

коли й там не забуду свого горя і в чужому світі, то повернуся назад і вік мій закінчу біля Богданової могили. Ти здивувався, Стефку, моїм рішенням. Знаю, Стефку, чому ти так сказав і знаю, що ти маєш на думці, але довгий час ти ходиш і не маєш відваги сказати мені, а може й не хочеш говорити про те все, що покійний мій Богдан сказав тобі в майже останніх днях його життя. Я дуже прошу, щоб ми говорили з собою щиро і відкрито. Я повторю тобі Богданове бажання. Він сказав тобі і просив, що коли він відійде з того світу, щоби ти у перших важких хвилинах старався помогти мені своєю розрадою і підтримував товариство зі мною, щоби я не була кругом зовсім самітна... А даліше, як би була моя згода на це, ми повинні подружити ближче і тоді ти мав би заступити його. Мені Богдан сказав, що твоя відповідь була зовсім згідна із його бажанням і ти будеш так робити, як він собі цього бажає. Але одне ти сказав йому, що ти не Богдан, а Стефко та що матеріально, персонально, та душевно не може бути між вами порівняння і твої вартості особистого значення. Це ти дуже мудро сказав і я ціню такі твої слова. Однаке, дотепер ти старався зустрінути мене і все вести дружню розмову, але ніколи не згадав мені про цю останню розмову з Богданом. Щойно сьогодні ти прочитав його золоті слова, його останні поетичні думки та бажання на вічну пам'ятку мені. За це я буду тобі до смерті вдячна, та одне мене цікавить, чому саме ти увесь час мовчав і тільки я перша сьогодні повела розмову про цю, так би сказати, тайну між нами.

— Дозволи мені, Нусю, — перервав її мову Стефко. Правда твоя, коли говориш про мою відповідь Богданові, про мое приречення, з таким лише застереженням, яке ти повторила. Як бачу, ти знала про мою настанову супроти тебе, але Богдан не сказав мені твоєї відповіді на його прохання чи бажання. Я скажу тобі правду, чому я мовчав. Я просто не мав ніякої мужньої відваги говорити про це з тобою у такий тяжкий час твого життя, у час смутку, туги та страждання. Не знаючи твоїх намірів, твоєї думки, я дуже боявся, що коли скажу тобі про

таке бажання Богдана, то замість приятеля, щоб я не став тобі вічним ворогом. Це ж могло би виглядати на підлій підступ, ніби я сам видумав таку візію і нею зобов'язую та притягаю тебе до себе, хитро спекулюючи на смерти свого друга і родича. Тобі могло б здаватися, що я підло обманюю тебе, щоби одружи-
тися з тобою і зразу стати багатим. От чого я боявся, Нусю, бо коли б я був сам багатий, то це давало б мені більшу рівність і більшу сміливість. Ти ж знаєш, як тепер водиться у нашому краю, що найбільше прирівнюють морги, маєтки, а особистість завжди стоїть на останньому місці у підході до справи по-
дружжя. Тепер же, коли ти рішилася виїхати назад до Америки, ці всі Богданові заповіти, що були ніби якоюсь тайною між нами, — тратять всяке значення і ми одне перед одним нічим не зобов'язані.

Ти сказала: — шкода, що так далеко зайшло, — тому я від-
важуся запитати тебе, які в тебе думки і як би ти була прийняла мою розповідь про останні Богданові бажання, коли б я розка-
зав тобі про них скоріше?

— Правду тобі скажу, що коли б ти був у короткому часі по смерті Богдана почав таку розмову зі мною, то я і слухати тебе не схотіла б і так, як ти кажеш, ще й була би може погнівалася на тебе. При кожній нашій зустрічі я бачила однак, що ти хотів щось мені сказати, але ніколи не почав, аж я сьогодні прогово-
рилася сама.

Я правду скажу тобі, Стефку, що в моїм житті я вже не знайду другого Богдана, бо такого другого немає ніде на світі. Це перше для тебе зрозуміле, бо ти сам так і сказав Богданові. А друге, — це багатство, морги. Вони, ті морги, в сучасних обставинах в нашім краю так і стають отим головним фунда-
ментом для родинного, подружнього життя. Але скільки то нещастя, кривди, ненависті та прокльонів на ціле життя, скільки гірких сліз приносять оті зведені докупи морги, маєтки, а не щира любов людей, що вінчаються. Третє — це особистість. Цього ніколи і нічим у світі не можна заступити чи проміняти. Тому, так би сказати, у нашім випадку, то ти Стефку помиляєшся

ниці, але під одною умовою, що я танцюю тільки з тобою і щоби ти не лишав мене в товаристві інших, а сам забавлявся з іншими, бо тоді я б чулася покривданою, а то й зневаженою.

Після смерти коханого Богдана, я ніколи і в голову не клала такої думки, щоб виходити на якісь забави та вечірки. Але, тому що між нами існує та нефальшиві тайна, якої ніхто не повинен знати, то я подружу з тобою до часу, поки виїду до Америки. З такої нашої дружби і поведінки вийде велика несподіванка і неймовірна сенсація у цілім селі. Але це не пошкодить нікому: ані тобі, ані мені.

На останку я хочу тобі сказати таку мою думку, якщо ти повіриш мені і будеш згідний зі мною. Отож бо за короткий час, може за кілька місяців, я виїду до Америки і, як буду здорована, то за три роки поверну назад. Тоді я вже буду старою панною і першою моєю дією буде те, що відвідаю могилу Богдана, а відтак справлю великі поминки у навіки світлу пам'ять покійного. Щойно тоді я запропоную тобі свою згоду на наше вінчання. Зазначаю, що не з любови чи кохання, але для сповнення Богданового бажання.

Після того я знову виїду до Америки, бо буду мати поворотний афідавіт. Коли я щасливо заїду, то опісля заберу й тебе, як моого чоловіка. На це вповні матиму право одруженії американки. Якщо б таке сталося, то я буду жити із тобою як вірна і добра людина — приятелька та ніколи, як кохана, залюблена твоя дружина.

Як бачиш, я наговорила тобі багато і сказала все, що сьогодні дозволяє мені моя совість. Тепер черга на тебе і ти скажи щиро про свої думки та погляди на все, що я говорила.

— Дякую, Нусю, — відізвався Стефко. Ти так багато сказала і таке, чого я ніколи не сподівався почути від тебе. За те я безмірно тобі вдячний. Дуже приємно і радісно мені почути, що у тебе такий великодушний погляд на життєві умовини. Дуже дякую тобі та вдячний буду тобі до смерти за те, що ти оцінила мене не з точки зору на морги чи маєток, але оцінила мене як

людину, яка характером, поставою та душевно має вартість рівнозначну всяким багацьким почестям.

У тебе зродився такий погляд на світ тому, бо ти маєш маєток, який твої батьки тобі призначили, записавши на тебе господарство з новою забудовою і двадцять моргів землі у частині найкращих чорноземів. Тобі усміхнулася доля, бо залюбився в тобі Богдан до безтями. У тебе чудова врода, постава, гарний характер. Це все разом створювало надзвичайні умовини до світлої будучності і щасливого подружнього життя у великій любові. Доля однак не поталанила і не пощастила. Це не звичайний удар долі, це жорстока катастрофа на шляху молодого життя. Я дуже тобі співчуваю та понад усе ціню твою поставу, твою силу волі у постанові до вічно вірної любові. Ти ж приносиш у жертву своє молоде життя у світлу пам'ять дорогої і незабутнього Богдана.

Час однак пливе, а життя вирує у своїм безконечнім та віковічнім бутті. Це дуже добра і реальна твоя думка і рішення знову поїхати в далекий, чужий світ. Шевченко писав, що світ широкий — воля. І це частинна правда, бо не тільки світа, що його видно крізь вікно. Наш світ великий і широкий, у ньому дуже багато зла і погані, але є також дуже багато добра, багато мудрих, чесних і вродливих людей. Важко забагнути людині, що ще може стрінути її на життєвому шляху. Говорю це тому, бо ми вже люди дорослі та розуміємо сенс життя і знаємо його з досвіду.

Ось і ми. Збіг обставин і смертельна трагедія моего дорогого родича Богдана привели нас до дружби і цієї нинішньої розмови. Безперечно, що нам треба обмінятись думками та поглядами про цей збіг обставин, бо це нас обопільно цікавить.

Ти сказала, що поїдеш у світ і назад повернешся — принесеш мені велику радість та совісно виконаєш заповіт Богдана. Добре, ми зробимо це тільки формально: — для людського ока і після закону ми тоді будемо жити як чоловік і жінка, але ніколи, як тайна подружжя. Ти кажеш, що будеш жити чесною, вірною і доброю людиною для мене, але ніколи як люба і

мамою до церкви. Вона цілий тиждень підготувалася до цієї неділі. Вечорами чистила ровер і цілий тиждень кожного дня їздila на ньому на Богданову могилу. Дома Нуся випрала свою вишивану блюзочку та гарно випрасувала весь одяг до українського вишитого однострою. Біля церкви Нуся побачили між хлопцями Стефка. Вона звернулася до матері і тихенько запитала, чи сьогодні можна запросити його на обід.

— Добре, чому ж ні? — відповіла мати і вони обидві увійшли до церкви.

Після Служби Божої Нуся вийшла перша, стала біля фіртки і чекала на Стефка. Цей підійшов у товаристві своїх друзів. Нуся дискретно запросила його до себе на обід. Почувши таке, Стефко зараз почав відмовлятися, кажучи, що він залишив ровер у дядька Фед'ка і мусить його звідтам забрати.

— Дуже добре, — сказала Нуся, — ми ж будемо іти попри його хату.

Так розмовляючи, вони зайшли до хати дядька. Стефко взяв ровер і вже без жодного спротиву вони розмовляючи зайдли аж до Нусиного дому. Стефко чимно привітався з батьками.

— Гостеві раді, — відповів батько, — бо вже дуже давно ніхто до нас не заходить.

Після обіду всі поговорили ще трохи про справи щоденого життя, а тоді Стефко запитав батьків, чи вони дозволили б Нусі поїхати з ним на фестин.

— Чому ж ні, ідьте, якщо Нуся тільки схоче поїхати, — відповіли разом батько і мати.

— Так, зі Стефком я поїду. Тільки ти Стефку почекай хвилину, поки я переодягнуся, — відповіла Нуся.

Вона швидко пішла до спальні і дуже скоро змінила одяг. Коли вийшла, — була немов інша дівчина. Вона вперше після смерті Богдана одягнулася в український народний одяг та взяла ті черевички, що Богдан їй купив. Батьки здогадливо переглянулись, а мати сказала:

— Ти справді сьогодні гарно одягнулася. Це перший раз

зміну на краще і подивляли її. Вона справді виглядала прекрасно в українському народному однотрої. Нуся і Стефко провели цей фестиновий день гарно і весело. Під вечір Нуся навіть запропонувала Стефкові потанцювати кілька разів вальса і танго. Після кожного танцю вони обоє відходили разом із залі. Та, коли дехто з бувших товаришів Богдана намагався запросити її до танцю, — вона рішуче відмовлялася, а то й поводилася так, що не було можливості стрінути її перед початком танцю, бо вона невідступно трималася Стефка. Це викликувало велику заздрість, а то й злобу у всіх, хто бажав собі близької зустрічі з Нусею. Перед заходом сонця вони обоє вернулися додому. Нуся була дуже вдоволена і весь час весело розмовляла. На прощання нагадала ще раз Стефкові про дальші зустрічі до часу її виїзду до Америки.

Вже понад чотири місяці Нуся постійно ходила зі Стефком. Це викликувало в селі цікавість і подив, а то й оправдану сенсацію. Всі люди говорили, що Нуся вийде заміж за Стефка Зарічного, близького родича Богдана. Так справді могло усім здаватися, бо Нуся, де б вони тільки не пішли зі Стефком, невідступно трималася його, а це дуже дразнило всіх бувших приятелів Богдана, бо всі вони були досить багаті, та й кавалери між ними були гарні. Ніхто не знав, чому саме так швидко Нуся пристала до Стефка, в якого було всього три морги поля, що їх батько обіцяв записати йому, якщо одружиться із доброю парою. Із дружби Стефка з Нусею раділа вся родина, радів і Богданів дядько.

При нагоді Нуся нагадала Стефкові, щоб він часом не виговорився між людьми про те, що вона фундує, бо це було б дуже неприємно і боляче для неї. Це був би перший знак його нещирості. Стефко дав слово, що ніколи не буде говорити з посторонніми людьми про такі речі, яких їм не треба знати.

На другій вечірці Нуся не відмовлялася потанцювати ще з іншими хлопцями, але як тільки скінчилася музика, вона зараз верталася до Стефка, брала його за руку і вони лиш обіє сідали, де було вигідно. Богданові друзі умовились засісти

разом до стола та зробити спільне прийняття. Вони наперед сказали про це Стефкові, а цей запитав Нусю, чи вона згідна забавитися разом із усім товариством. Нуся спочатку вагалася, але подумавши хвилинку, погодилася з цією пропозицією.

На столі з'явилася різна перекуска, навіть вино принесли з буфету. Товариство засіло до спільної гостини. Нуся обминала всіх і таки сіла біля Стефка. Вона попробувала всього, навіть вина випила трошки, здоровкаючись з усіма, а зі Стефком навіть кілька разів з побажанням усього доброго та багато щастя на майбутнє. Позатим вона поводилась у товаристві спокійно і майже не встрявала до ніякої розмови.

Спільна гостина кінчалася. Нуся перша встала і зараз запростила Стефка до танцю. Та, поки вони почали танцювати, до неї підійшов Дмитро Гвоздя.

— Нусю, чому ти так тримаєшся остронь від усього товариства і тільки цупко держишся Стефка? — запитав несподівано. Це не добре так робити. Ти була більше товариська, коли ходила між людей з Богданом. Скажи мені щиро, чому саме так відстаєш тепер?

— Дуже ясна і коротка моя відповідь, Дмитре — промовила Нуся. Колись, як я приходила з Богданом, то я була вільна, цілком свободна, а тепер, коли я запросила Стефка піти зі мною, то я мушу його шанувати та не лишати його в іншому товаристві, бо того я не хочу. Скажи всім, щоби не дивувалися мені, що я хочу бути тільки у товаристві Стефка. Він близький родич Богдана і тому я лише з ним хочу іноді вийти між людей, а більше з ніким. Не гнівайся на мене, Дмитре, та розкажи про це всім хлопцям і дівчатам, щоби мене зле не розуміли.

Перед закінченням вечірки Нуся порощалася з усіма і майже те саме сказала всім на добраніч, що й Дмитрові.

Так минали дні, тижні і місяці. Нуся весь час ходила зі Стефком на театральні вистави, вечірниці та різні національно-святочні концерти. Активної участі не хотіла брати в нічому, хоч дуже запрошували її до всього, а особливо до хору та до театрального гуртка. Нуся дуже членно і ввічливо відмовлялася

від усього. Вона всім говорила, що немає у неї ні сили, ні охоти, ні такого захоплення, щоби вона могла відіграти призначену їй ролю, або співати в хорі. У селі люди вже заговорили, що Нуся знову таки на добре почала нове кохання внедовзі після величного жалю за Богданом. Розмовам і здогадам не було кінця.

У селі є багато хлопців. Між ними чимало вродливіших, кращих, багатших від Стефка. Нуся до нікого не липне, а зі Стефком так раптово і несподівано почала наново любовну аферу. Вже не одному Стефко пояснював та сто разів повторював одно і те саме, що між Нусею а ним нема ніякої любові. Вони тільки товаришують, бо Нуся хоче бути в його товаристві, тому що він родич Богдана. Таке Стефкове пояснення нікого не переконувало. Ніхто йому не вірив та іронічно сміявся йому в очі на таке пояснення.

— Чому він не признається і робить з того якусь тайну тоді, коли всі люди бачать і знають усе? Із якої рації він тягається з Нусею, тратить свій час, а з одруженням не спішиться? — питали цікаві. На такі питання Стефко так відповідав:

— Добре, час мене виправдає. Він покаже чи я брешу та роблю якусь тайну, а чи правду говорю.

Такі і подібні розмови та дискусії доводилося вести і Нуся. Їй просто вже дорікали, що з другим кавалером ходить доволі довго і чогось чекає, не виходить заміж за нього, хоч з ним постійно зустрічається, а більше з ніким навіть у товариство не входить.

Щоби позбутися таких дуже заздрісних, цікавих та настирливих розмов, Нуся давала дуже коротку та заспокійливу відповідь.

— Добре, добре — це все правда, що ви говорите, — сміючись відповідала всім. Щоб це не була для вас несподіванка та неймовірна новина, коли я незадовго прийду просити вас на мое весілля.

Так проминув майже рік. Нуся продовжувала щовечора відвідувати Богданову могилу. Ніхто не міг відгадати, а навіть батьки не знали, що Нуся має на думці, бо така її поведінка

була цілком незрозуміла: кожного вечора біжить на могилу, а потім безперестанку зустрічається і всюди ходить із Стефком. Батьки думали, що вона сама не знає що має з собою робити, бо знали про її рішення виїхати до Америки.

Одного дня Нуся отримала відповідь від консула. Цей пояснював причину пізньої відповіді. Він доручив Нусі приїхати до Американського Консульяту і привезти з собою певну суму грошей. Нуся прочитала того листа батькам, які без одного слова чи якоїсь завваги, спокійно прийняли сподівану вістку. У назначений день Нуся поїхала поїздом до консульяту. Щоб не гаяти часу у польському місті, вона сіла в таксі і сказала шоферові завезти її прямо до Американського Консульяту. При вході до будинку стрінув її вартовий і по-польському запитав хто вона і чого прийшла. Він був дуже здивований і тільки розявив рота, коли Нуся відповіла йому чистою англійською мовою. Він дещо зрозумів, але не все що Нуся, не зупиняючися, швидкою говіркою йому сказала. Вартовий підняв слухавку телефону і коротко повідомив когось про її прихід. При дверях консульського бюро також стояв вартовий, але той вже без одного слова, лише з приємною усмішкою, відчинив для неї двері. Нуся увійшла в кімнату і їй було дуже приємно, коли перші слова привіту консул сказав до неї по-українському, але це тільки кілька слів, бо сміючися він сказав, що більше не вміє по-нашому і зараз перейшов на англійську мову. Консул докладно поінформував її про справу виїзду і дуже ввічливо запевнив, що за шість тижнів вона буде вже в дорозі до Америки. На бажання консула Нуся попідписувала всі формальні документи для віза. На цьому її авдієнція закінчилася. Консул дав їй посвідчення, на підставі якого вона може без перешкод поробити всі приготування до виїзду. На прощання він ще раз запевнив її, що за шість тижнів напевно дістане візу, тож щоби була готова на той час.

Дома Нуся розповіла батькам про свою розмову з консулом та показала дане їй посвідчення. Цілий вечір роздумувала про справу свого виїзду. Найбільше турбувала її важка

розлука з Богдановою могилою, яку вона вже другий рік щовечора відвідує. Це дуже болюче почуття, яке тяжко зrozуміти тому, хто не пережив подібної трагедії. Потім вона пригадала собі Стефка і думала як би то його ще перед неділею повідомити про всі новини. Хоч це соромно, але рішила ще завтра поїхати ровером прямо до нього на хутір Біле Озеро. На другий день із заходом сонця Нуся хотіла була вже вийти з хати, як несподівано приїхав Стефко.

— Добрий вечір, Нусю! — сказав парубок.

— Добрий вечір, Стефку! — відповіла дівчина. Добре, що ти приїхав.

— Я був у кооперативі, а там і довідався що ти вже приїхала з Варшави та що внедовзі виїжджаєш до Америки. Я хотів це перевірити та навмисне вступив, щоб тебе побачити і довідатися про всі справи.

— Я дуже рада, що так сталося, бо сама вже пустилася іхати до тебе, але добре, що ти приїхав.

Нуся розповіла Стефкові про все, а врешті сказала:

— Чи ти уявляєш собі Стефку, що за шість тижнів я перестану ходити на Богданову могилу і попрощаю доброго друга — тебе? Це не сон представляється мені, але неминуча дійсність.

— Слухай, Стефку, — сказала хвилюючись Нуся, — дуже тебе прошу. Ці останні дні я дуже хотіла б провести з тобою на різних імпрезах і приватних зустрічах. Нам треба про все поговорити, про наше майбутнє, яке нам доведеться може й разом зустрічати, разом прожити.

— Добре, Нусю, — твое бажання є і моїм бажанням, — погодився хлопець. Ти знаєш, що мені приємно у твоєму товаристві. Та, коли ти від'їдеш, то лишиться дорогий спомин про гарний та приємний час, що ми його разом провели. Яке ж судилося нам майбутнє — побачимо дальше.

Нуся докладно розказала Стефкові про те, як їй тяжко прийдеться покидати все, що тут близьке до її серця.

— Коли я від'їду, то ти, Стефку, не забудь, що нас в'яже дух заповіту дорогоого і незабутнього Богдана. Якось так склада-

ється, що нам доводиться продовжувати оту небуденну епоху у дальшому поході життя, — говорила Нуся.

— Добре, Нусю, не можу тебе наново впевняти, або робити нові обіцянки. На всьому печать сумної трагедії моого родича, а твого коханого і ніким на світі незаступимого Богдана. Так вже сталося, що нам слід жити згідно з обопільним приреченням. Будь певна, що коли зробиш так, як сказала, то я згідний з тобою. Від тебе залежить завершення нашого пляну. Я його не буду міняти. Ти є мотором до завершення наміченої цілі нашого спільногого життя.

— Я дуже вдоволена твоїми словами Стефку і кажу, що буде так, як Бог дастъ, або як доля покерує, незалежно від моєго бажання і моєї сили волі.

Від часу цієї широї розмови проминуло ще десять тижнів до виїзду Нусі. Кожну суботу і неділю Нуся зі Стефком провели разом. Цієї осени відбувалося багато різних імпрез: театральних вистав, фестинів та вечерниць. На всіх тих імпрезах Нуся обов'язково була у товаристві Стефка. По селі розійшлася вже давно вістка про Нусин виїзд до Америки, тож ішли різні розмови, поширювались здогади про те, чому вона в цей останній час так близько приятелює зі Стефком. Майже всі гомоніли про те, що Нуся незабаром забере його до Америки і там вони напевно повінчаються.

Надійшов час Нусиного від'їзду за синій океан. Останній вечір вона особливо довго провела на могилі Богдана. Свої прощальні слова зрошуvalа гіркими слезами. Важко було розлучатись з цим дорогим і сумним місцем Богданового спочинку. Останній раз повторила ту саму фразу, той самий вислів, що колись написала і з вінком поклала на домовину Богдана: — Земля Тобі пером Друже, що нас навіки розлучила. При цих словах залилась ряснimi слезами, а голосне ридання розривало дівочі груди. Затуливши тісно хусточкою уста, Нуся швидко обернулася і, не оглядаючись, пішла швидкою ходою додому.

При останній зустрічі Нуся сказала Стефкові, щоб він у цей останній вечір не приходив до неї.

— Як я вже буду їхати, то вступлю до тебе попрощатися, — обіцяла йому.

На другий день батьки везли Нусю до залізничної станції. Вони дуже здивувалися, коли доня сказала їм заїхати до Стефкового дому, бо вона хоче з ним попрощатися. Батьки не противилися, а повернувшись коней, заїхали на Стефкове подвір'я. Сподіваючись таких відвідин, Стефко так і робив дещо біля хати, чекав. Привітавши гостей, він зразу почав просити, щоби зайшли до хати, але Нуся рішуче відмовилася. Не гаючи часу, вона легко скочила з воза, підійшла до Стефка і вперше кріпко обнявши його, довго виціловувала його уста і все обличчя.

— Прощай, мій дорогий приятелю, — зі слізами в очах промовила. Може доля поталанить нам ще стрінутися. Наразі бувай здоровий. Живи щасливо і щасливими мріями про майбутнє. Надіймось, що доля нам поталанить і вони здійснятися. Нехай золота мрія залишиться тобі дорогоцінним спомином до кінця твого життя. Та, як би воно і не сталося, то прошу тебе, не забувай про щиру подругу твого життя. Сказавши це, спритно сіла на віз і від'їхала не оглядаючись. Стефко був дуже зворушений таким збігом обставин і таким же невідрядним і тужливим прощанням.

У перших днях після від'їзду Нусі, Стефкові було трошки прикро, сумно і невигідно, бо всі друзі і подруги іронічно допікали йому, що він повдовів, бо невірна дівчина покинула його і не бажала забрати з собою до Америки. Та це було тільки так спочатку, а дальше життя пішло вже нормальню своїм природним шляхом.

Нові та несподівані обставини не давали часу на тужливе думання. Надходив час неспокою та лихоліття на світі. За шість тижнів після від'їзду Нусі, сталася радісна і водночас сумна подія. Мов вихор понеслася радісна вістка, що на Закарпатті повстала Українська Держава. Неначе від землетрусу

здригнулося усе живе в Західній Україні, яка хоч була під тяжким польським окупантом, але все таки тут національна свідомість була висока. Незалежно від різних партійних напрямків і роздорів, всіх єдною одною великою завдання: змаг за волю, змаг за вільну, рідну Українську Державу.

Стефко особисто не займався політикою, ані партійними теоріями. Коли ж надійшов важливий момент, то силою факту друзі втягнули його в орбіту подій, що приходили щоденно стомилевими кроками у напрямі до неминучих важких змагань і випробувань. Ані словом не відмовився Стефко, коли поти-хеньки прийшов добровільний наказ спішити на Закарпаття і ставати в ряди січовиків, на поміч молоденській, щойно повсталий державі, яка від перших днів свого існування мусіла вступити у страшний та нерівний бій зі сто разів сильнішою навалою захланних сусідів — мадярів.

Стефко не був військовиком. При поборовій комісії до польського війська він дістав категорію "С" і синю книжочку, а це означало, що він нездібний до військової служби. Стефко ніяк не хотів був іти до польського війська. За порадою знайомого лікаря він був несподівано для себе самого звільнений від цього обов'язку для польської держави. Тепер він дуже дошкульно відчув брак знання військового ремесла.

Коли прийшла нагода виконати святий обов'язок супроти рідного народу, Стефко не думав про це два рази. За вказівками та різною фаховою допомогою інших, він швидко опинився дуже далеко від свого села, посеред великих лісів у гірській місцевості, якої зовсім не знов. Було там більше таких, як він, добровольців. Вечером приходило кількох людей і в одній хаті, при закритих вікнах, вони давали необхідні інструкції та вчили, як поводитися із всякого роду зброєю. Така підготовка відбувалася усього через три вечори. Вже той самої ночі охотникам прийшлося йти далі гірським лісом у південному напрямі. Так пройшли вони два горби і стали пробиратися долиною попід третій горб. Як тільки вони дійшли до кінця долини, раптом із усіх сторін почалася стрілянина з автоматів. Стефко

ще тільки пам'ятив, що припав до землі біля якогось малого рівчака і нагло відчув, як страшно його щось запекло і невимовно дуже заболіло у правому рамені. У цей момент він втратив пам'ять і так ніколи вже не дізнався, що діялося далі на попі бою. Коли вернула в нього пам'ять, він побачив, що був уже білий день. Рам'я дуже боліло, але було забандажоване.

Зодягнений у якусь куртку, Стефко лежав на якісь підлозі, що іхала з великою швидкістю. Де він, хто і куди його везе — цього не міг знати. Зажмурив очі від дошкульного болю і тільки чув шум вітру, що гнався за тим поїздом чи машиною, що везла його у невідоме. У цей момент, як тільки зупинилася машина, до нього підскочило двох мужчин і без слова кинули його на віз повний всякого ганчір'я і соломи. Стефко жахнувся від такої несподіванки. Він пізnav його родинного, доброго доктора, який уміхнувся і, приложивши пальці до уст, швидко й непомітно над ним нахилився та стиха промовив:

— Ти вже відвоював Україну, тож їдь швидко додому і нікому не показуйся, що ти повернув. Я приїду і вийму кулю, а ти мовчи як скеля. Сказавши це, лікар відійшов. Стефко не міг зрозуміти, чому він був одягнений у якесь ганчір'я, у якому ходили всі, що виконували послуги на залізничній станції.

Віз рушив швидко і Стефко побачив, що коней поганяв цей сам Шльомко, що у великій фірмі продавав дьоготь, оливу і шмір. Його лице було обмащене дьогтем, а одяг зраджував предмети його торгівлі. Шльомко іхав так швидко, що цілий віз раз-у-раз підскакував як одурілий. Раненому було дуже боляче, але він лежав тихо і не відзвився, не нарікав. Проіхавши так дві або три години, Шльомко зупинив коней. Смеркалося. Фірман поміг Стефкові встати з воза і сказав:

— Ти мусиш іти цією стежкою лісом, аж до своєї хати. Не кажи нікому, хто тебе привіз, бо якщо скажеш, то я тебе застрілю. Не тративши часу, він завернув коней і нашвидку поїхав назад. Стефко спершу сів на землі щоб відпочити хвилину, а потім попробував встати. Він відчув, що має ще стільки сили, що може сам поволі дійти до села.

Було вже темно, коли Стефко відчинив двері до своєї хати. Батьки жахнулися на такий вид сина, але напевно були вже попереджені, бо не сказали нічого та не питали про ніщо. Вони помогли йому роздягнутися, помили у теплій воді, дали чисту білизну, нагодували, потім вивели за пасіку та в стебнику заставленим вуликами, поклали його спати на чисте і тепле ліжко. Не довго Стефко думав про пережите, бо і так нічого не знат і не пам'ятав. Рана боліла — пекла, але він виснажений чимдуж заснув твердим сном. Як довго він спав — не пам'ятав, але коли пробудився, побачив біля себе лікаря. Цей без слова розбандажував його рану, дав якийсь застрик, прорізав ширше шкіру і вstromив туди щипці та з напруженням витягнув кулю, що пройшла глибоко в м'язи. Добре хоч, що не поторошила кости. Лікар вичистив рану розчином із карболю, намастив її якоюсь мастью, зшив шкіру докути і знову забандажував. Доктор лишив хворому якийсь сироп і казав пити його три рази денно. Так, як приіхав непомітно ровером з лісу, так і від'їхав назад потихеньку. Навіть батьки не знали де він подівся.

Після операції Стефко почувався слабо і мав трохи гарячку, але вже на другий день йому настільки стало краще, що одягнувся і ходив по подвір'ї та вдавав, що щось робить. Його пригода сталася так швидко, що навіть найближчі сусіди не завважили відсутності Стефка в селі. Це дало йому таку користь, що польська поліція не отримала про нього ніяких підозрілих інформацій. З кожним днем Стефко почувався краще. Він вже й сам переконався, що ніхто не знає про його спробу рейду на Закарпаття. Спочатку, як усе, почав працювати з батьками біля хати, а по кількох днях він уже почував себе так добре, що сам поїхав ровером до міста і, як пацієнт, вступив до доктора. Лікар збадав його і сказав, щоби він більше до нього в цей час не приходив. Стефко гарно подякував йому за поміч і хотів уже заплатити належну винагороду, але доктор і чути не хотів про ніяку заплату. Він запитав ще лікаря про те, що властиво сталося і яка доля стрінula його співоваришів у дорозі на Закарпаття. Доктор досить гостро відповів:

— Не питай. Про це колись історія все напише. Одне знай, що ти один із тих щасливих, який вийшов із тої баталії ціло. Це завдячуєш лікареві, що був разом із вами і дав тобі першу поміч та в одчайдушний спосіб вислав тебе назад додому, а мене повідомив щоб я тебе перейняв, якщо ти щасливо і живий приїдеш. А все решта ти вже знаєш і мовчи, як гріб. Мовчи до того часу, коли нам знову доведеться вступити в ряди за святу справу нашого знедоленого народу. Стефко не питав більш нічого. Він був дуже вдячний лікарям за велику прислугу.

Стефко не чувся ще добре, але щоденно щось робив, був чимсь зайнятий. Надійшла неділя і він пішов до церкви на Богослуження. Після Служби Божої стрінув його Нусин батько і сказав, що вони щойно отримали перший лист від Нусі. Вона і йому написала малого листа.

— Ось він. Коли хочеш відповісти сам, то добре, а коли ні, то напиши і принеси до нас, то ми вишлемо разом.

— Дуже дякую за вістку, — сказав Стефко, — постараюся відписати та вислати окремо, бо думаю, що цей лист буде перший, що може ще дійти до неї. А може бути і так, що на довший час не буде можна переписуватися. Думаю, що ви знаєте про те, що наближається страшна світова хуртовина...

— Знаю, Стефку, знаю — відповів той. Газети багато пишуть про пляни Гітлера відносно Нової Європи. Із цього вийде жахливе кровопролиття на землі. Після вечірньої і ранньої молитви я прошу Бога, щоби охоронив нас і дав можливість якось щасливо пережити.

— Ми є немічні супроти того всього, що починає діятися на світі, — сказав Стефко. Єдина надія на Божу поміч, але ми самі повинні приготувати себе на всякі несподіванки, що можуть нас стрінути.

На цьому їхня розмова скінчилася і вони розійшлися, подавши собі руки.

Щойно дома Стефко прочитав листа від Нусі. Вона щиро поздоровляла і перепрошувала за те, що не написала скоріше.

— Причина проста, — писала Нуся, — коли я приїхала

сюди, то почулася дуже самітною і чужою в тім краю де я народаилася і виростала, хоч ніяк не забула англійської мови і того всього, що я навчилася коли ходила тут до школи. Та, коли я почала шукати роботи, то не знайшла її відразу, а коли знайшла, то не таку, яку я сподівалася знайти за рівнем моого знання. Я рішила отже взяти роботу, що мені трапилася. З думкою про отримання кращої праці, я вже з перших днів моого побуту в Америці почала ходити до вечірньої школи на відновлення і підвищення курсу бізнесової адміністрації. Ця наука мені йде добре, бо я дуже добре пишу на машині та зовсім не забула того, що колись уже вчилася. Правда, за той час прийшли деякі зміни, але я легко їх вивчаю і думаю, що внедовзі закінчу цей курс на відмінно. Щойно тоді буду старатися про кращу працю, яка даст мені можливість легше жити та сповнити мої щирі заміри і пляни. Ось тільки й новостей та подій від часу мого виїзду. Наразі нема що більше писати.

На цьому кінчує мого першого листа до Тебе, здоровлю широко і цілуло міцно — Твоя ніколи незабутня, щира приятелька Нуся.

Прочитавши листа, Стефко подумав хвилину над його змістом, а відтак почав писати відповідь до Нусі. Він вітав її з новим місцем побуту і бажав усього добра, вдоволення, спокою та якнайкращого закінчення курсу. Кількома словами згадав також про події в Україні та про вогні, що загоряються кругом на світі. Висновок з цього був такий, що весь світ стоїть перед новою катастрофою воєнного лихоліття. Стефко просив Нусю, щоби стежила за вістками в пресі та була зорієнтована у кожних несподіваних подіях. Він впевняв, що дуже тужить за нею, за її щирим та любим товариством і згадував про приємні дні їхньої спільноти дружби. На закінчення листа написав:

— Здоровлю Тебе щиро та засилаю мій приятельський поцілунок. Бажаю всього найкращого у нашому житті — Твій незабутній приятель Стефко. Закінчивши листа, ще раз прочитав його, заадресував, запечатав і негайно завіз ровером до міста на головну пошту.

його як помічника при направі вантажних авт. Початки були важкі, бо він майже нічого не знати, але добре люди йому помагали і він по кількох тижнях так добре освоївся з роботою, що в багатьох випадках сам давав собі раду. Так він став справжнім помічником автомеханіків. Дуже мучила його не так праця, як те, що він мусів ходити кожного дня далеко до роботи, а опіля вертатися назад додому, бо з того, що він заробляв, ніяк не міг би вижити в місті.

Так проминув майже рік при тій праці, а в тому ж часі Стефко пізнав багато різних людей, а головно людей, що знали про його боротьбу на Закарпатті і він постійно мав зустрічі, що вводили його у стан наполегливого підготовання до нових подій.

Одного дня, коли Стефко вже мав іти додому, при дверях стрінуло його трьох мужчин з масками на головах. Ніде правди діти, — він злякався незнайомих, але вони почали говорити тихо по-українському:

— Не лякайтесь! Ми свої. Це не підступ. Ми закрили лиця не від вас, а від таких, які не сміють нас тут бачити. Ідіть сьогодні додому і скажіть вашим батькам, що від завтра ви будете ночувати і жити в місті, а лише у вихідні дні будете їх відвідувати. Від завтра ви будете ночувати і харчуватися у Заворотного, на отій другій вулиці, а вечорами кожного дня ми будемо мати двогодинні заняття, на яких нам вас треба. Про харчування і нічліги ви повинні сказати своїм батькам, а про останнє, що ви тут почули, не смієте ані слова нікому сказати. Пам'ятайте, тримайте язик міцно за зубами. Незнайомі відійшли, а Стефко пішов додому. Батьки були навіть раді, що син буде жити в місті та не буде мучитися щоденною мандрівкою з села до міста.

На другий день по роботі Стефко вечеряв уже в новій домівці. До нього підійшла господиня хати і подала йому карточку, на якій було доручення коли і де йому треба сьогодні йти. На вказаному місці він стрінув багато молодих мужчин. Між ними не було знайомих. Стефка, що увійшов до вітальні, всі привітали словом добрій вечір, а один з присутніх зараз

таки почав говорити про світові події та про обставини, в яких прийшлось нам жити. Із тої розмови Стефко зрозумів, що всі тут присутні тайно переховувалися, врятувавшись від розстрілу чи вивезення на Сибір.

Після короткої інформаційної розмови, на порядку сходин були фізичні вправи та навчання із самооборони і показ та вправи з різного роду пальною зброєю, що її приносили з другої кімнати. Присутні робили проби як орудувати зброєю та як швидко і доцільно її вживати. Майже цілий місяць проходили такі курси і закінчилися дуже несподівано, бо коли одного дня Стефко прийшов до роботи, то в цей момент з'явився директор підприємства і заявив, що почалась війна з гітлерівською Німеччиною. Він швидко прочитав короткий наказ:

— Hixто ніде не сміє розходитися, бо увесь механічний завод приділений до розпорядження і потреб армії!

Почувши таку новину, Стефко навіть зрадів на хвилину, але подумав про можливі наслідки війни і злякався, хоч не показував свого зворушення і далі спокійно працював. До нього підійшла його господиня і ніби принесла йому їсти, а подаючи сніданок, тиже сказала:

— Тобі наказ тікати звідсілля.

Стефко знов, що йому робити. Коли прийшла обідня перерва, він ніби пішов їсти на свою квартиру, але навіть не заходив до хати. Перейшов кілька вулиць і опинився за містом біля старої цегельні. Тоді пішов полевою дорогою аж до долини, де були сіножаті і так полевими доріжками, не стрічаючи нікого, зайдов аж близько до свого дому. Коли стало темно надворі, він поволі підкрався під свою хату, довго розглядався і послухував. Далеко на головній дорозі шуміли автомашини, танки і всякого роду воєнний виряд. Військо ішло на захід. Біля хати було тихо. Стефко не помітив нічого підозрілого. Рішився. Тихо постукав до вікна і попросив, щоб йому відчинили двері. Пізнавши сина по голосі, батько без слова відчинив і сказав йому, що перед тим, як почався рух війська на захід, із його автотранспортної станції приїздили троєм і питали, чи він

прийшов додому та пообшукували всюди і поїхали, але казали, що вони знову приїдуть по нього, бо є такий наказ, що всі, хто працював при ремонті різних машин, вважається під командою армії. Хто ж не послухає і втече, такого на місці розстріляють де тільки його зловлять. Стефко насамперед наївся, бо був голодний, а потім переодягнувся в інший одяг, взяв із собою теплу куртку і пішов до села. Було тихо. Стефко прямував до обійстя Нусиних батьків. Потихеньку відчинив задні двері в стодолі, заліз під машину до молочення і там скулений лежав, аж поки не заснув. Як довго він спав, годі сказати, але прокинувшись почув чиюсь розмову біля стодоли.

— Ось дивіться, два дні ішли вперед, а нині вже вертаються.

Щойно тепер Стефко відчув, що був дуже голодний, але не зайшов до хати Нусиних батьків, а подумав і пішов до Богданової матері. Прихід несподіваного гостя був для неї приємною новиною. Була йому дуже рада. Стефко коротко розповів про суть справи, а вона зараз дала йому добре попоїсти і підкріпиться. Не засиджувався однак довго.

— Краще, коли я піду вже з хати. Дуже дякую вам за смачну гостину.

Від Богданової матері Стефко йшов обережно поза городи, а відтак стежкою, що вела аж до лісу, під пасіку Головінського. Пасіка була велика і там легко було сховатися, коли б зайшла така потреба. Від тої пасіки до його дому було дуже добре йти, мимо того, що було більше як три кілометри дороги. Стефко зупинився за живоплотом біля пасіки. Крізь нього він побачив на пасіці кількою людей, а між ними пізнав свого доброго приятеля Антона. Він непомітно підішов ближче і підслухував:

— Вже та голота тікає, але нам треба дуже берегтися і скриватися кілька днів, аж прийдуть німці, хоч і від тих займанців не треба нічого доброго сподіватися. Може спочатку не будуть так знущатися, як російська голота знущалася над нами, — говорив Антін.

Антін жив у місті та бачив усе що діялося коли почали тікати більшовики: кого лишень стрінули, то забирали з собою.

Люди почали ховатися. Кого ж знайшли червоноармійці, того там таки розстріляли. Почувши таке, Стефко несподівано підійшов до них, а всі дуже здивувалися, а особливо Антін, бо він думав, що його москалі забрали з собою, або застрілили.

— О, як добре, що ти є тут живий і здоровий, — привітався Антін. Можеш уже поволі йти до свого дому, бо ті, що так дуже шукали за тобою, давно вже повтікали.

Стефко швидко повернув до батьків, та лише кілька днів прожив спокійно дома. Як скоро втік один окупант, так за ним дуже скоро з'явився другий.

На початку німецької окупації прийшло до історичної події, до проголошення самостійності Української Держави. Через кілька тижнів окупант хитро та спокійно приглядався до стихійного національного відродження нашого народу, до культурно-освітнього та державницького життя. Нашвидку йшли спроби обсадити своїми людьми школи — від початкових, до найвищих наукових установ та перебрати цивільну владу, економічне та фінансово-торговельне господарство країни тощо. Організовано українську поліцію і військо. Українцям довелось пережити жахливі вістки про звірські вбивства тисячів нашого населення диким російським азіятом, що втікав на схід.

Із тяжким болем серця та невимовним жалем Стефко пережив трагічну вістку про страшну мученичу смерть його випробуваного і незаступного приятеля, який врятував йому життя — щирого і доброго доктора Тараса. Московські хижаки живцем закопали його в пісок і забили цвях у голову. Після такого жахливого вчинку москалів, Стефкові не легко було опанувати та заспокоїти себе, важко було пережити смерть цієї порядної та щирої людини — патріота. Не було однак багато часу на роздуми, бо обов'язки кликали до нових завдань та випробувань. Для нього почався новий шлях життя.

Стефкові доручено йти на курс моторизованих відділів поліції. Курс тривав лише чотири тижні. Після його закінчення Стефко дістав призначення на повітового коменданта поліції. Праці було багато. Багато часу, енергії та знання він віддав

ремонтові залишених більшовиками пошкоджених автомашин. Із них створив цілу транспортну колону для Повітового Союзу Кооператив. Скрито від ока нового окупанта, Стефко створив цілий арсенал зброї, включно з кількома танкетками, які сам по складав і привів до першорядного стану, так що в кожній хвилині вони були готові до вживання. Все це він зумів переховувати в таких місцях, щоб ніхто не міг і подумати, що там захована якась зброя. Тому, що поліція була визнана і урядово толерована німцями установа, Стефко використовував всілякі можливості для несення помочі цивільному населенню та давав про якнайкращий військовий вишкіл для молодих українців. Він забезпечував їх різною працею, а вечорами високою військовою освітою. На тайних курсах військового ремесла фахові люди передавали своє знання і досвід тим молодим людям, яким довіряли.

У таких важких та непевних хвилинах життя Стефко з величиною тугою згадував той час, коли то він коротко, але дуже приємно дружив із Нусею, коли міг спокійно та реально думати. Тепер він розумів, що це вже ніколи не повернеться, бо при найкращій волі та всупереч своїм бажанням, Нуся не може сповнити своєї обіцянки, бо весь світ охопив пожар воєнної хуртовини і ніхто не може передбачити як і чим та коли скінчиться оця кривава світова війна.

Німці швидким темпом зайняли цілу Україну і опинилися аж над Волгою. У цьому часі українці дуже енергійно творили власне самоурядування. Вони спочатку жили надією, що коли звільниться Львів, Київ, Харків та вся Україна від московського ката, то напевно буде проголошена самостійна Україна. Уесь національно свідомий і здібний елемент почав із великим ентузіазмом творити клітини власної самоуправи. Швидко однак розвіялися всі мрії та рожеві надії, бо Гітлер ставши чуботом на українському чорноземі, почав не менше жахливу м'ясорубку від "старшого брата" — російського тирана. Він потворив різні губернаторства, кожне з іншим правом, а на Східній Україні запровадив якийсь райхскомісаріят. Так почала діяти нацист-

ська безупинна машина згуби та знищення всього, що українське. Щойно тоді, коли німецькі армії розбито над Волгою, німota з Гітлером на чолі почала приходити до першої пам'яті. Було вже однак запізно. Росія, підкріплена Америкою, почала творити позаду фронту велику червону партизанку, яка де тільки могла, жорстоко винищувала німців, а також і українських партизанів, які створились у відповідь на гітлерівські звірства над нашим народом.

Українським повстанцям приходилося вести важку і складну боротьбу з німцями, польською партизанкою, а часто й з більшовицькою партизанкою. Годі уявити собі, що діялось тоді в Україні. У весь час німецької окупації якось існувала легально Українська Поліція, яка спочатку тайно, а далі явно спомагала Українську Повстанську Армію.

Після трагедії над Волгою, німці дозволили організувати Першу Українську Дивізію, яка з часом перетворилася в Українську Національну Армію. Перейшовши вишкіл, вона брала активну участь у боях на східному фронті, а опісля вславилася у тяжкому і нерівному бою під Бродами. Росіяни знали про розташування українських військ і кинули на них величезні сили. Почалося пекло на землі. Менше як половина Дивізії врятувала своє життя, але й більшовики зазнали неймовірних втрат, як в людях, так і в технічному виряді. Кажуть, що більшовицькі втрати під Бродами були більші від тих, що їх завдали їм німці від Волги до Збруча.

Червона Армія підкріплювала та спомагала свою партизанку всіма засобами, в тому й летунством. Більшовики немилосерно винищували українське населення за найменшу поміч українським повстанцям. Та, всупереч постійній допомозі, комуністична партизанка несла також великі втрати, а то й мусіла тікати групами та крутими рейдами через цілу Галичину аж у гори Карпати.

Одного дня несподівано і нагло прийшло повідомлення від загону партизанів Української Повстанської Армії, про бій із великою групою комуністичних партизанів. Командир просив

українську поліцію про поміч. Стефко негайно заалірмував усю поліцію, а також дав наказ німецькій частині, щоб і вона помогла, бо інакше то всі погинуть. Німці не дуже то хотіли послухати Стефка, але коли і їм прийшло окреме повідомлення про наявний стан боротьби, то вони вислали свій змоторизований відділ з автоматичною зброєю і легкою артилерією. Цілою акцією допомоги мала керувати українська поліція під командою Стефка, з огляду на те, що всі українці знають добре власний терен та околиці бою. Поліція погодилася з думкою німців, щоб іти вперед та вказувати війську де і як займати становища, щоби без великих втрат знищити комуністичну банду, яка появилася у такій великій кількості. Така умова німецької команди виглядала для Стефка нещирою, а то й підступною. Не було однак часу на ведення суперечок.

Стефко дав наказ, щоб цілий німецький відділ з автомашинами та легкою артилерією від'їхав з міста у південно-східному напрямку до визначеного місця. Доїхавши там, німці мали зайняти бойові позиції із принципом на північний схід, звідкілля мали відступати комуністичні партизани. Українська поліція поїхала автомашинами під командою Стефкового заступника Василя. Він розставив відділ на причілку останнього села, а решту за окопом запізничної лінії. Таке розташування було вигідне, незамітне з противної сторони і з нього можна було бачити все, що діялося навколо.

Стефко сів на свою танкетку і хотів їхати сам, але його три дуже близькі друзі самі вскочили до танкетки з важкими кулеметами і сказали, що самого його не пустять на чоло, на перший вогонь бойової лінії. За Стефковою танкеткою їхало шість німецьких у досить доброму стані. Вийхавши за місто, німецькі танкетки роз'їхалися в різні боки, замість їхати туди, куди Стефко ім наказував. Коли все було готове, вони рушили дальше. Перед ними з північного боку безперестанку йшла стрілянина. Стефко хотів півколом замкнути ворога в кільце, але вийхавши кілька кілометрів побачив, що мимо його наказу, тільки він сам їхав шляхом у східному напрямі. Всі німецькі

танкетки маневрували криючись за насипами і різними кущами. Коли Стефко виїхав із вивозів на гору, він скрутів на бік і пристав біля трьох тополь, що росли біля шляху. Звідси було видно все навколо. Стефко зараз побачив, як із північних лісів з'явилася велика кількість більшовиків, які майже безладно бігли через відкритий кусок поля в напрямі південної частини лісу. Партизани бігли без жодного порядку майже в напрямі до Стефкової танкетки, бо не бачили її замасковану галузями у тіні розлогих тополей. Стефко відразу телефонічно дав наказ відкрити по ворогові безперервний вогонь. На його наказ тільки звідтам, де зайняла позиції українська поліція, почувся сильний гураганний вогонь з тяжких кулеметів та з легкої артилерії. З танкеток по німецькому боці не впав навіть один постріл.

Стефко і три його товариши відкрили серійний вогонь із чотирьох тяжких кулеметів і в цю мить несподівано засипали москалів кулями. Після другої серії Стефко побачив жахливе побоєвище, бо вся ця маса людей, що рухалася у південному напрямі майже просто на його танкетку, не сподівалася нічого з тої сторони та цілком була неприготована прийняти якийсь бій з півдня, хоч, як то кажуть, була озброєна до зубів. Бійці майже всі вигинули у відкритому полі. Це сталося так нагло, що не тривало і одної хвилини, як випущено по дві серії із чотирьох тяжких кулеметів.

Стефко побачив, що з лівої сторони йшла сильна та безпестранна стрілянина — наступала українська поліція, а з лісів, криючись за кущами, одинцем стали показуватися бійці Української Повстанської Армії. Стефко розглянувся навколо і побачив, що із-за лісу з південного боку відступала величезна маса комуністичної партизанки, але ці вже відступали стисло в бойовім порядку, постійно прикриваючись сильним вогнем з автоматів і мінометів. У цьому ж боці, де була німецька застава, він побачив іншу картину: всі німецькі танки завернули і не давши навіть одного стрілу, тікали на повну швидкості назад. Вся німецька застава на південному боці також злякалася парті-

занської маси і без пострілу почала тікати автомашинами, не давши ніякого знаку, що відступає.

Стефко швидко зрозумів, що німці його зрадили та втекли як курчата не виконавши наказу і не повідомивши про свій панічний відступ. В одній секунді близнула думка повернути танкетку і гнатись за ними та вистріляти всіх юдів німецьких. Уже й завів машину і хотів рушити, як в цей момент щось сильно загуло, свиснуло і грюкнуло біля його танкетки. Почув лише легкий стогін, але мав ще стільки сили, щоб оглянутись: всі три його товариші лежали неживі. Тоді доперва відчув, як неначе мороз пройшов по цілім його тілі. Він почув сильний біль і смак крові на устах. Кров обтер рукавом. Притулив кулемета і ще останком сил вистрілив з нього ще одну серію. В останню мить згадав ще матір свою і батька та всю родину: — де вони бідні тепер та що з ними діється...

Пробігла прощальна думка і враз перед ним з'явилася постать ангела з синіми очима.

— О-о-о — це ти дівчино з Америки, — прошептав останком сил.

Близнула з'ява, а з нею думка відійшла у вічність, бо ще раз аж три міномети поцілили його танкетку. Страшний вибух розніс усе. На місці танкетки з'явилася велика чорна яма. Із Стефка та його друзів навіть дрібненьких слідів не лишилося.

Життя відійшло за світи, але невмирущий дух юних оборонців рідної землі буде вітати над просторими степами й горами рідного краю, — дорогої України, за волю і щастя якої герой віддали своє молоде життя. Слава їм!

ЯК ПРОМІННЯ ВОЛІ КРОВ'Ю ЗАЛИСОЯ

Коли кінчалася воєнна хуртовина
Жорстокої, кривавої епопеї,
Зі східного обрію туман розступився
І відкрив картини незмірно грізнії.

Було на що глянути дружям, що переможно
Наступали за лютим ворогом навздогін.
Їх серця від жалю кров'ю залисилися,
Глянувши у провалля від ворожих мін.

У цьому проваллі порох не остався
Із трьох дружів та командира їхнього,
Лиш легіт вітру поніс трагічну вістку
Про геройську жертву для краю рідного.

Нічого не осталося, щоб у могилі похоронити
І на спомин червону рожу і калину посадити,
Щоб батько і маті і дівчина мила
Із жалю могли на могилу слізози вилити.

Ніхто не заглушить, нічим не закриє
Великої партизанської геройської слави.
Визвольний дух перейде у грядучі покоління
І зродить месників, які уkvітчають вільну
Українську Державу!

ЛИСТКИ З ЖИТТЄПИСУ

Інколи в житті складаються обставини, що їх треба довести до широкого загалу про свій пройдений шлях.

В таку пору, Шановні Читачі, назриває думка, що будить спомини минулих років. Вона потроху починає ворушитися у схronах моого мозку і вилітає новонародженим метеликом у барвистий і широкий світ.

Дивлячись на неї, — я зачарований її милозвучністю, вирушаю стежками свого дитинства і своєї бурхливої молодості.

Може б ніколи не існувала моя актуальна творчість, зі всіма її злободенними проблемами, як би я тим цікавим метеликом не спурхнув у цей стодзвінний світ.

Таке диво трапилося другого червня, 1914 року, в подільському селі Лисичинцях, що належить до Збаразького повіту на Тернопільщині.

Батька моого звали Якимом, а матір Марією.

З дитинства красу для своїх пісень я запозичив від подільської природи, милозвучність від співучих птахів, а силу для творчості брав від грому та блискавиць, що краяли хмари в насупленому небі.

Гей, хіба можна забути наш сердешний, убогий люд, що вічно мріяв про достаток, а найголовніше про те, щоб бути господарем у власній хаті?

Хіба хтонебудь з нас міг позбутися потаємних mrій про волю та про власний, повний любови і добробуту куток?

Туга за нездійсненим щастям, туга бути людиною на власній землі, була і залишилася притаманною для нас усіх в Україні.

Запам'яталися мені селянські чепурні хатки по всьому Поділлю, а біля них повітки, хліви, стодоли, сажі, стіжки сіна та окопоту. Вкарбувались навіки в пам'ять смереки разом з незабутніми буками, вербами та осокорами.

Хіба можна забути нашого бузька, що мостиив на клуні чи хаті своє гніздо з ломачя? У ньому цокотів своїй дзьобатій подрузі про тиху радість і вічне блаженство.

Мою свідомість розбуджував його вільний лет, коли відірвавшись від рідного гнізда, він високо плив у безхмарному небі.

У тому граційному леті була якась тайна урочистості, що жила з блаженною святістю.

Я, маленький хлопчина, заздрив йому, що він може хоч жабу на багнистому озері спіймати собі на вечерю, коли ж мені доведеться голодному спати лягати.

Це тому, що в нашему домі, як і в інших селянських дворах, цього насущного хліба насправді бракувало.

Це все завдяки великим податкам ворожої окупаційної влади та різним військовим частинам, що проходили через галицькі села, і грабували селян.

Щодо моїх батьків, глибоко вірюючих в Ісуса Христа, то їхні статки — маєтки складалися з одного з половиною морга поля та кlapтика присадибної ділянки — городу.

На тому городі моя мати поралася зрання до пізньої ночі: сіяла моркву, огірки, садила картоплю... Мій щиросердечний батько Яким, не зважаючи на тяжке життя, був добрым ремісником. Він літом працював у місті при різних будовах. Ці підробітки й допомагали родині зводити кінці з кінцями, а також мати деякий запас хліба на зиму.

Тому, що мій батько був самовідданий і мужній своєю волею, то не боявся виїжджати на сезонові роботи аж до Німеччини. Там він декілька років служив у місцевого аптекаря. Той аптекар, крім полічок та шафочек, повних всіляких медикаментів, мав ще власну пасіку, яку доручив доглядати моєму батькові.

Це й допомогло йому, крім досвіду в торгівлі, ще навчитися бджільництва. Повернувшись до рідного села, батько спромігся відчинити власну крамницю. Над тією крамницею красувалась бляшана вивіска: "Торгівля мішаних товарів". Поталанило йому з цією крамницею лише тому, що він у Збаражі мав деякі зв'язки з місцевими купцями.

Кредити гендлярів допомогли йому поставити торгівлю на високий рівень. Не диво, що батько за свою муравлину працю, як винагороду, мав добрий зиск.

За вторговані гроші батько незабаром побудував собі в Лисичинцях найкращу в селі хату.

Будинок мав велике і ясне приміщення для крамниці. Крім того, в ньому були високі, соняшні покої для родини; при хаті був склад для товарів, а в нижній частині будинку, розмістилася добре зацементована пивниця — льох.

Будучи відданим торговельній справі, мій батько почав добре заробляти. Такого успіху в торгівлі ще ніхто з наших односельців не мав. Щоб даремно не марнувати сил, почав ще займатися бджільництвом.

Крамниця та пасіка зробили нашу родину заможньою, але з відчуттям певності в своїх силах та хвилинної радості, ми й не підозрівали, що надходить час великих розчарувань.

На наше велике нещастя, вибухла Перша світова війна. А так, як наше село лежало всього-на-всього декілька кілометрів від фронту, то незабаром в Лисичинцях з'явились російські солдати.

Вони в першу чергу розбили двері до нашої крамниці і пограбували її дочиста. Сумного кінця дочекалась і наша пасіка, яку, шукаючи меду, ті москалі знишили до останнього вулика.

Наче у сні стояла ціла родина, бо не вірила своїм очам, що увесь чесний дорібок важкої праці і безсонних ночей пішов нізащо.

Ми ж лишилися на цьому світі роздягнені, босі та голодні. Лишилися нам лише порожні стіни будинку, а в комині тужливо, мов приблудний пес, завивав морозний вітер.

Вже після проганих визвольних змагань, коли наші околиці загарбала собі Польща, з Америки до села повернулось чимало емігрантів. Один з таких поворотців купив наш порожній будинок з цілим обійстям.

За виручені за хату гроші, ми, що не раз були нуждою та горем биті, придбали аж п'ять моргів лісу.

Ціла родина починає випалювати і корчувати ліс, з метою побудувати собі на осонні нову оселю.

Ще коли ми жили в Лисичинцях, то я, маленький Володько, почав відвідувати народню школу. На той час моя голова була, як та коштовна, оздоблена перлами, скринька, в якій жила моя пам'ять і яку я відкривав таємним ключем набутих знань.

Зафіксувала вона, мов на кінострічці, не лише бачене і почуте, а й роздмухувала в моїй душі животворний вогонь, який не погасає і нині.

Запам'ятався мені на ціле життя сільський вчитель, Іван Юшишин. Він підготовляв мене, як здібного учня, до четвертої гімназіальної класи.

Коли поляк — директор гімназії, запитав мене: — Хто ти є? — то я сміливо відповів — українець!

Після такого відвертого признання, двері для мене в гімназію назавжди зачинилися.

Була ще в ті часи одинока українська гімназія в Тернополі. Але так далеко мене не хотіли з дому пускати; крім того, ми на цю науку не мали грошей.

Я гірко нарікав на свою долю, бо лишився без науки, ніби той спілій старець без проводиря на розгрузлій дорозі.

Все ж жадоба до освіти перемогла. Місцевість, де ми побудувалися, називалася хутір Діброва. Там одного разу я дізнаюся: на хуторі Добромірці знаходиться читальня Просвіти. Іду туди пішки і записуюся в члени.

З тієї бібліотеки — читальні я почав регулярно позичати книжки. Читав я багато і майже напам'ять знов "Кобзаря", твори Івана Франка та Лесі Українки.

Побачивши, що я люблю і шаную книжку, люди вибирають мене бібліотекарем.

В скорому часі я навчився зшивати і оправляти книжки у міцні палітурки.

Одного разу в цю хату — читальню навідався один з українців, що на той час служив в ранзі майора у польському війську. Це був рідний брат пані Марійки Х., яка мене з ним познаємила. Майора називали Грицьком. Він мав вчений ступінь доктора філософії. Вчився він на Krakівському університеті, в Чехії та Голландії тощо.

Майор поводився зі мною доброзичливо, хоч ані станом, ані роками, я не міг бути йому рівнею. Пан доктор Грицько увів мене в товариство культурних та високоосвічених земляків. І так з безконечних зустрічей, дискусій та розмов, між нами зродилось взаємне довір'я.

Пригадую собі, як на Куміній Долині, у сосновому яру, горіла для мене перша пластова ватра. Там я пройшов опісля вишкіл на ступені розказ, наказ, острога.

Одного разу майор Грицько промовив таке: Ти знаєш, Володьку, тож пам'ятай і мовчи. Наші поневолювачі — ляхи, заборонили навіть таку гуманну організацію, як Пласт...

Той мирний і незабутній час проіснував для мене недовго.

Над світом знялася пожежа Другої світової війни, а вже після закінчення тієї страшної баталії, я опинився в депівському таборі — "Сомме — Касерн" в Авгзбурзі, Баварія. Крім мене, під Альпами знайшли собі притулок тисячі таких нужденних земляків, як я. Прийшовши трохи до себе, я почав наполегливо вчитися, спочатку на філософському відділі Українського Вільного Університету, а коли той відділ переноситься до Мюнхену, я поступаю на курси торговельної школи, яку з успіхом і закінчую.

Після одержання диплому, починається наша нова еміграція за океан. Я також вирушаю у невідому дорогу через море і щасливо прибуваю кораблем до Сполучених Штатів Америки. Тут довелося мені працювати фізично, а також випити повну

чарку тієї гіркоти, що призначена для новоприбулого українця.

Все ж я і тут не падаю духом і вже заочно, закінчую з успіхом Чікагський технічний коледж і стаю фахівцем архітектурної та будівельної справи.

В Америці мені пощастило знайти собі вірного друга в особі Володимира Лучканя.

Розмовляючи з ним на різні теми, в нас виникла ідея створення місцевих клітин Пласту в Гартфорді. ...На поляну в Раквілл, привітати нас з успіхом приїхав покійний старшина Пласти, проф. Северин Левицький — Сірий Лев.

Між нами відразу нав'язалися дружні і приязні відносини. Щирі розмови з ним залишилися дорогими і незабутніми на ціле мое життя. На прощання Сірий Лев сказав мені: — Володимире! Ми з тобою стрінулися вперше і, думаю, востаннє. Відчуваю цілім своїм єством, що мені скоро доведеться відійти на вічну ватру. Ти ще молодий, тож пам'ятай, що наше завдання, виховників української молоді, дуже тяжке. На нашій дорозі лежать непередбачені труднощі і той шлях усіянний тернами...

Щодо тебе, Володю, особисто, то ти хоч і не переходив усіх ступенів пластового вишколу, як цього вимагають пластові закони, та все ж дякуючи твоїм ідейним наставленням, я тебе утверджую у званні сеньйора Пласту. А на пам'ятку від мене, я тобі, друже, дарую пластове ім'я "Беркут".

На жаль, відзначити такий урочистий момент я не зможу за браком часу, то це освячення я виконаю негайно...

Слухаючи Сірого Лева я не йняв віри, чи це насправді він говорить, а чи мені наснисвся якийсь нереальний, химерний сон.

Це було вперше і востаннє, як я його бачив, бо його пророкування здійснилося: за короткий час він дійсно відійшов на ту вічну ватру...

Не знаю й нині, чому я тоді був надзвичайно зворушений. У відповідь на його мову я міг лише промовити: — Так, буду...

Перед своєю смертю проф. Северин Левицький встиг мені надіслати поштівку. Повідомлялося в ній про затвердження мене в сеньйорах.

Ще з юнацьких днів у мене виникнуло півсвідоме бажання складати вірші.

Ніби ті кетяги калини, що дозрівають на запашному лузі під лагідним промінням сонця, так в тайниках — схонах моєї душі дозрівали різні емоції; відгукувалися схильзованими струнами моїх дитячих, чистих як слъзоза немовляти, росяних світанків.

З відчуттям власних, життєвих сил, осмисливши душою розмаїті події, я ненароком торкнувся тих приспаних струн і вони забриніли несміло в моєму бентежному серці.

Вспухуючись у те звучання, я ясно бачив своєю уявою дорогі та рідні постаті моїх односельців. В одних, обпалені сонцем обличчя, були повні сміху і радості, а в інших — відбилася журба та горе. Ще в інших, як я помітив, світилася в очах невловима жага, подібна до лету казкової Жар — Птиці, що серед мороку ночі розгублює своє золоте пір'я.

О, як я радів, коли ніби човен по хвилях, пливли з моєї душі рядки невловимих пісень і я, вспухуючись в ті мелодії серця, бажав всім своїм людям любові і щастя.

З дитинства Всешишній нагородив мене зоровою пам'яттю і, дякуючи йому, я міг легко багато чого запам'ятати.

Виношував я мотиви своїх пісень, як ця жінка, що виношує в утробі свою ще ненароджену дитину.

Ті мої діти — пісні плакали дрібним дощем, голосили в хуртовині, співали з дівчиною над гірським потоком і розкладали чабанську ватру на зеленій половині.

Ті пісні, народжені із звуків живої природи, вже в іншій формі входили в мою пам'ять, лишали там краплинки гордощів і щастя; робили мене творцем великих подій.

Ніби ґірлянда нев'янучих квітів, так у мені переплелися різні психічні почуття.

Я очима власного, наболілого серця, сприйняв трагізм нашого часу разом з героїкою рідного українського народу.

Насамперед трагізм моєї власної долі бринить у моїх піснях, для яких я намагався знайти такі вислови душі, що були б зrozумі

мілі і притаманні для масового читача і кликали молоде покоління до геройчних подвигів.

В моїм серці завжди цвіла, кохалася, переживала, катувалася, вмирала і воскресала ціла українська нація.

Може не все те, що мені вдалося створити, є яскравим і захоплюючим. Але хіба можна будь-якими іншими акордами душі передати біль і відчай власного народу?

Ось чому моя власна трагедія тісно переплетена з геройкою і лихоліттям в далекому минулому і в теперішньому житті.

Торкаючись концепції власних задумів, тієї композиції творів, я можу сказати, що все те, що можна було узгодити в елементі творчого піднесення та горіння, я таки намагався досягнути.

На мою творчість найбільше вплинула народна пісня, що подібна своїми барвами на розквітлий весною сад.

Найбільше мені хотілося на папітрі власних пісень покласти фарби соняшнього дня; в такий день, радувалась моя душа, мов побувала на найбільшому святі.

В таку пору, на дні моого єства, лунали трембіта і сопілка чабана, шуміли в моїх очах смереки Карпат і громіла в барвистих шумах та в бурхливих потоках гірська ріка.

Я уявляю своє життя, як ту незрадливу любов, в якій відгувалась у соняшнім гомоні весна.

На своїй життєвій дорозі довелося мені зустрічати братів та сестер — селян і селянок, ремісників Львова, нафтоворників Борислава, студентів, військовиків, лікарів та інших, що вливали мені натхнення для творчості і служили мені тим джерелом наснаги, з якого я втішував свою спрагу.

Тематикою для моїх поезій також служили випадкові зустрічі, прочитані книжки і на все це я мав свій устійнений погляд.

Пригадую, коли я вирушав з хутора в далеку дорогу, то всі свої рукописи поезій, поклав дбайливо разом з книжками у велику бочку на огірки. Цю бочку я старанно закопав у хліві.

Моя бідна матір, хай їй буде царство небесне, перед своєю смертю, встигла ще мені подати таку вістку:

— Ковпак відступав з Волині і в нас на хуторі був бій. У наш хлів потрапило стрільно і поцілило якраз в те місце, де були в бочці закопані твої рукописи. Хлів разом з бочкою злетів у повітря і навіть тих клепок не вдалося розшукати...

З того трагічного часу минуло безліч років. Здається мені, що я ось сиджу над рікою Вічності. Хвилі, що рівномірно пливуть, торкають струни моого живого і палкого серця і воно, як той лебідь, ячить.

В такт шуму тих хвиль, моя душа звучить багатогранними акордами.

На березі тієї ріки Вічності ростуть знайомі мені ще з дитинства дерева: смереки, буки, ясени; красується з калиною горобина, віє легкий вітерець, подібний до того травневого зефіра, що проводжав мене колись з глухого подільського хутора у світи.

Все це живе і реальне, пов'язане теплими і журлівими споминами і є тією тривкою основою, що творить калиновий міст між всіма нами. Здається мені, що до хвиль тієї ріки Вічності, з пасіки моого доброго батька, Якима, прилітають роботяще бджоли, збираючи з духм'яних квіток солодкий нектар.

Прокружлявши наді мною і обцілавши пахучі зела, вони зникають у соняшному гомоні, а те золоте проміння дзвенить з небес, немов безсмерття моого народу і лине величною симфонією від гречок та пшеничних піль рідного моего Поділля.

Травень, 1977 року

